

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

TEISĖS PSICHOLOGIJOS STUDIJŲ PROGRAMA

Karolina Bikulčiūtė

**LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĘ ATLIEKANČIŲ ASMENŲ SĄLYČIO SU KITŲ
KALINAMŲJŲ SAVIŽUDIŠKU ELGESIU, PSICHOLOGINĖS GEROVĖS, ĮVEIKOS
STRATEGIJŲ IR POTRAUMINIO STRESO POŽYMIŲ SĄSAJOS**

Magistro darbas

Darbo vadovė: dr. Violeta Cimalanskaitė-Kazlauskienė

Vilnius

2026

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SĄVOKOS	6
PRATARMĖ.....	7
1. ĮVADAS.....	8
1.1. Sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu bendroje populiacijoje	8
1.1.1. Sąlyčio su savižudišku elgesiu samprata.....	8
1.1.2. Sąlyčio su savižudišku elgesiu poveikis.....	9
1.1.3. Apibendrinimas	13
1.2. Sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu kalėjime	14
1.2.1. Savižudiško elgesio paplitimas kalėjimuose	14
1.2.2. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu padariniai kalinamiesiems	16
1.2.3. Kalinamųjų psichologinė gerovė.....	17
1.2.4. Kalinamųjų taikomos streso įveikos strategijos	19
1.2.5. Potrauminio streso požymiai kalinamųjų grupėje	23
1.3. Neatsakyti klausimai ir tyrimo problema	25
2. TYRIMO METODIKA	28
2.1. Tyrimo dalyviai	28
2.2. Tyrimo instrumentai	30
2.3. Tyrimo eiga.....	32
2.4. Tyrimo etika.....	33
2.5. Duomenų analizė	33
3. REZULTATAI.....	35
3.1. Kalinamųjų sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu ypatumai.....	35
3.2. Skirtingų kalinamųjų grupių palyginimas	36
3.2.1. Sąlytį patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų psichologinė gerovė ir streso įveikos strategijos	37
3.2.2. Sąlytį su skirtingomis savižudiško elgesio formomis patyrusių kalinamųjų potrauminio streso požymiai	41

3.3. Kalinamųjų psichologinės gerovės, streso įveikos strategijų ir potrauminio streso požymių sąsajos.....	43
3.4. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajos su psichologine gerove bei potrauminio streso požymiais: streso įveikos strategijų mediacinis ir prognostinis vaidmuo ...	45
3.4.1. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajos su psichologine gerove: streso įveikos strategijų mediacinis ir prognostinis vaidmuo	45
3.4.2. Streso įveikos strategijų prognostinė reikšmė potrauminio streso požymiams sąlytį su savižudišku elgesiu patyrusių kalinamųjų grupėje.....	47
4. REZULTATŲ APTARIMAS	49
4.1. Kalinamųjų per pastaruosius metus patirto sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu ypatumai	49
4.2. Skirtingų kalinamųjų grupių palyginimas	50
4.2.1. Sąlytį patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų psichologinė gerovė ir streso įveikos strategijos	50
4.2.2. Sąlytį su skirtingomis savižudiško elgesio formomis patyrusių kalinamųjų potrauminio streso požymiai	54
4.3. Kalinamųjų psichologinės gerovės, streso įveikos strategijų ir potrauminio streso požymių sąsajos.....	56
4.4. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajos su kalinamųjų psichologine gerove ir potrauminio streso požymiais: streso įveikos strategijų mediacinis ir prognostinis vaidmuo ...	59
4.4.1. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajos su kalinamųjų psichologine gerove: streso įveikos strategijų mediacinis vaidmuo	59
4.4.2. Streso įveikos strategijų prognostinė reikšmė potrauminio streso požymiams.....	61
4.5. Tyrimo ribotumai ir tolimesnių tyrimų kryptys.....	62
4.6. Praktinis tyrimo rezultatų pritaikomumas	63
5. IŠVADOS	64
LITERATŪRA	66
PRIEDAI	76

SANTRAUKA

Bikulčiūtė, K. (2026). *Laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų sąlyčio su kitų kalinamųjų savižudišku elgesiu, psichologinės gerovės, įveikos strategijų ir potrauminio streso požymių sąsajos* [magistro darbas]. Vilniaus universitetas, 98 p.

Savižudiško elgesio paplitimas įkalinimo įstaigose yra reikšmingai didesnis nei bendroje populiacijoje. Tai didina tikimybę laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu patirti sąlytį su kitų asmenų suicidiniu elgesiu. Sąlytis su savižudišku elgesiu yra siejamas su tokiais neigiamais padariniais psichikos sveikatai kaip potrauminis stresas, padidėjęs depresiškumas, nerimas ir kt. (Hales *et al.*, 2013; Slade *et al.*, 2019). Nepaisant sukaupėtų žinių, vis dar mažai žinoma, kaip ši patirtis siejasi su kalinamųjų psichikos sveikata. Šiuo tyrimu siekiama geriau suprasti kaip sąlytis su kitų savižudišku elgesiu siejasi su psichologine gerove, streso įveika ir potrauminio streso požymiais kalinamųjų imtyje.

Šiame tyrime analizuojama 212 suaugusių, laisvės atėmimo bausmę atliekančių vyrų imtis. Tyrimo dalyviai pildė sąlyčio su savižudišku elgesiu anketą, taip pat klausimynus, matuojančius jų psichologinę gerovę (WHO-5; World Health Organization, 1998), streso įveikos strategijas (Brief COPE, Carver, 1997) ir potrauminio streso požymius (IES-R; Weiss & Marmar, 1997).

Rezultatai atskleidė, jog 79% tyrime dalyvavusių kalinamųjų per pastaruosius metus įkalinimo įstaigoje patyrė sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu. Kalinamųjų taikomos neigimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo ir savęs kaltinimo streso įveikos strategijos susijusios su žemesne psichologine gerove ir labiau išreikštais potrauminio streso požymiais. Taip pat paaiškėjo, jog psichoaktyvių medžiagų vartojimas medijuoja sąlyčio su kitų asmenų savęs žalojimu ir psichologinės gerovės ryšį. Rezultatai rodo, jog sąlytį su kitų savižudišku elgesiu patyrusių kalinamųjų taikomos streso įveikos strategijos prognozuoja potrauminio streso požymius. Tad tyrimo rezultatai atskleidžia didelį laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų sąlyčio su kitų kalinamųjų savižudišku elgesiu mastą, taip pat tokios patirties sąsajas su psichikos sveikata.

Raktiniai žodžiai: sąlytis su savižudišku elgesiu; psichologinė gerovė; streso įveikos strategijos; potrauminio streso požymiai.

SUMMARY

Bikulčiūtė, K. (2026). Relationships between exposure to other prisoners' suicidal behavior, psychological well-being, coping strategies, and post-traumatic stress symptoms among incarcerated individuals [Master's thesis]. Vilnius University, 98 p.

The prevalence of suicidal behavior in correctional facilities is significantly higher than in the general population. This increases the likelihood of being exposed to another person's suicidal behavior while serving a prison sentence. Exposure to suicidal behavior is associated with negative mental health outcomes such as post-traumatic stress, increased depression, anxiety, and others (Hales *et al.*, 2013; Slade *et al.*, 2019). Despite the accumulated knowledge, little is still known about how this experience relates to the mental health of prisoners. This study aims to better understand how exposure to others' suicidal behavior is associated to psychological well-being, stress coping, and symptoms of post-traumatic stress among prisoners.

This study analyzes a sample of 212 adult men serving prison sentences. Participants completed questionnaires assessing exposure to suicidal behavior, psychological well-being (WHO-5; World Health Organization, 1998), coping strategies (Brief COPE; Carver, 1997), and post-traumatic stress symptoms (IES-R; Weiss & Marmar, 1997).

The results revealed that 79% of the inmates who participated in the study had been exposed to suicidal behavior by others during their time in prison over the past year. The use of denial, substance use, behavioral disengagement, and self-blame coping strategies by inmates is associated with poorer psychological well-being and more pronounced post-traumatic stress symptoms. Substance use mediates the relationship between exposure to others' self-harm and psychological well-being. Furthermore, stress coping strategies employed by inmates who have been exposed to others' suicidal behavior predict post-traumatic stress symptoms. The study's results reveal the high prevalence of exposure to suicidal behavior among individuals serving custodial sentences, as well as the links between such experiences and mental health.

Keywords: exposure to suicidal behavior; psychological well-being; coping strategies; post-traumatic stress symptoms.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu – tiesioginis arba netiesioginis susidūrimas su kitų asmenų mintimis apie savižudybę, savęs žalojimu, bandymu nusižudyti arba savižudybe (Cerel *et al.*, 2014; Wolford-Clevenger *et al.*, 2018).

Psichologinė gerovė – tai asmens subjektyviai patiriamos teigiamos psichologinės būsenos, tokios kaip malonumas, pasitenkinimas gyvenimu ir prasmės jausmas (Dhanabhakym & Sarath, 2023).

Streso įveikos strategijos – kognityviniai bei elgesio būdai, padedantys susidoroti su įvairiomis vidinėmis (pvz., įkyrios mintys, emociniai išgyvenimai) bei išorinėmis (pvz., kitų elgesys, aplinkos reikalavimai) stresą ir nemalonius jausmus keliančiomis situacijomis (Gautam *et al.*, 2024).

Potrauminio streso požymiai – dėl sąlyčio su traumuojančiu įvykiu patiriami simptomai, kurie apima vengimo (vengiama minčių, jausmų, situacijų, susijusių su patirtu įvykiu), invazinius (pvz., pasikartojantys prisiminimai, sapnai) ir padidinto dirglumo (pvz., perdėtas dirglumas, įtampa) požymius (American Psychiatric Association, 2013).

PRATARMĖ

Įkalinimo įstaigų specifinės sąlygos gali kelti rimtų psichologinių iššūkių kalinamiesiems. Sumažėjęs autonomijos jausmas, laisvės praradimas, socialinė izoliacija, tikslingos ir prasmingos veiklos trūkumas, viktimizacijos patirtys (pvz., smurtas, bauginimas ir patyčios) yra įkalinimo įstaigoms būdingi stresoriai, didinantys savižudiško elgesio tikimybę kalinamųjų grupėje (Favril *et al.*, 2017). Tai atsispindi statistiniuose duomenyse, kurie rodo aukštą savižudiško elgesio paplitimą įkalinimo įstaigose (Favril, 2022; Mundt *et al.*, 2024). Atsižvelgiant į tai, jog įkalinimo įstaigos yra uždara aplinka, neproporcingai daug kalinamųjų patiria sąlytį su kitų savižudišku elgesiu, kuris yra potencialiai traumuojanti patirtis (American Psychiatric Association, 2013). Mokslinė literatūra atskleidžia, jog bendroje populiacijoje sąlytis su kitų savižudišku elgesiu gali būti susijęs su sudėtingais padariniais psichikos sveikatai (Cerel *et al.*, 2014; Hvidkjær *et al.*, 2021). Tačiau moksliniuose šaltiniuose mažiau dėmesio skiriama kalinamųjų imčiai ir kaip sąlytis su kitų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigose siejasi su kalinamųjų psichologine gerove.

Taip pat tyrimų rezultatai bendroje populiacijoje atskleidžia, jog sąlyčio su savižudišku elgesiu padariniai psichologinei gerovei gali priklausyti nuo to, kaip žmogus bando susidoroti su patiriamais sunkumais (Gautam *et al.*, 2024). Tačiau ankstesnė literatūra pateikia nevienareikšmius rezultatus dėl streso įveikos strategijų veiksmingumo įkalinimo įstaigose (Luke *et al.*, 2021; Skowronski & Talik, 2018). Tad, nėra aišku, kaip sąlytis su savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigose siejasi su psichikos sveikatos rodikliais, tokiais kaip psichologinė gerovė ir potrauminio streso požymiai, bei kokias streso įveikos strategijas, susidūrus su tokia emociškai intensyvia patirtimi, kalinamieji taiko. Šio klausimo nagrinėjimas yra svarbus, nes padėtų geriau suprasti sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu mastą įkalinimo įstaigose bei šios patirties sąsajas su psichikos sveikatos rodikliais. Tokie duomenys galėtų prisidėti prie geresnio psichologinės pagalbos poreikio atpažinimo kalinamųjų imtyje.

Šis tyrimas vykdytas kaip projekto „Sąlytį su suicidiniu elgesiu kalėjimuose išgyvenusių darbuotojų bei bausmę atliekančių asmenų patirtis ir psichikos sveikata“ dalis. Tyrimo Nr. P-MIP-24-240, vykdymo laikotarpis: 2024-2027. Darbo autorė dalyvavo duomenų rinkimo, apdorojimo ir sklaidos etapuose.

1. ĮVADAS

1.1. Sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu bendroje populiacijoje

1.1.1. Sąlyčio su savižudišku elgesiu samprata

Savižudiško elgesio apibrėžimai gali būti nevienareikšmiai ar net gi kintantys, ypač jei į diskusiją įtraukiamas minčių apie savižudybę ir ketinimų klausimas (Goodfellow *et al.*, 2018). Tačiau dažniausiai moksliniuose šaltiniuose yra išskiriama, jog savižudiškas elgesys apima mintis apie savižudybę, savęs žalojimą, bandymą nusižudyti bei savižudybę (Neacsiu *et al.*, 2017). Literatūroje mintys apie savižudybę apibūdinamos kaip sąmoningas svarstymas nusižudyti ar galimų būdų tai padaryti planavimas (Goodfellow *et al.*, 2018; Sarkhel *et al.*, 2023). Savęs žalojimas tai tyčinis, į save nukreiptas potencialiai žalojantis elgesys, kuomet asmuo neturi ketinimo numirti (Goodfellow *et al.*, 2018; Sarkhel *et al.*, 2023). Bandymas nusižudyti apibrėžiamas kaip į save nukreiptas, potencialiai žalingas elgesys, kurio pasekmės nėra mirtinos, tačiau yra įrodymų, kad buvo ketinama nusižudyti (Goodfellow *et al.*, 2018; Sarkhel *et al.*, 2023). Galiausiai, savižudybė reiškia tyčinį savo gyvenimo nutraukimą (Goodfellow *et al.*, 2018; Sarkhel *et al.*, 2023). Tad savižudiškas elgesys gali būti suprantamas kaip savižudiškų patirčių spektras, kuris apima žmogaus mintis, save žalojantį elgesį, bandymą nusižudyti bei savižudybę.

Savižudiškas elgesys yra rimta visuomenės sveikatos problema, su kuria susiduria daugelis žmonių. Nors, kaip minėta, savižudiškas elgesys apima platų elgesio spektrą, būtent apie savižudybes statistiniai duomenys yra renkami nuosekliai ir sistemingai bei reguliariai skelbiami įvairiuose šaltiniuose. Pasaulinė Sveikatos Organizacija (ang. World Health Organisation, 2025) nurodo, jog kiekvienais metais dėl savižudybės miršta daugiau nei 720 000 žmonių, o kiekvienai savižudybei tenka maždaug 20 žmonių, kurie bandė nusižudyti. Higienos instituto (2024) duomenimis, Lietuvoje dėl savižudybių 2024 m. mirė 566 žmonės, o tai atitinka apie 19,6 savižudybės atvejo 100 000 gyventojų. Duomenys apie kitas savižudiško elgesio formas dažniau pateikiami atsižvelgiant ir į kontekstą (pvz., Covid-19 pandemija). Mudiyansele ir kiti (2025) apžvelgė daugiau nei 200 tyrimų nuo 2019 m. iki 2023 m. ir atskleidė, jog pandemijos metu minčių apie savižudybę paplitimas pasaulyje buvo 13,5 proc., o bandymų nusižudyti apie 10,4 proc. Kalbant apie savęs žalojimą, apskaičiuota, jog kiekvienais metais pasaulyje gali įvykti apie 14 milijonų savižalos atvejų (Moran *et al.*, 2024). Dėl tokio dažno savižudiško elgesio ir galimų

padarinių aplinkiniams, literatūroje vis labiau atkreipiamas dėmesys į sąlyčio su savižudišku elgesiu konstruklą (Cerel *et al.*, 2019; Hill *et al.*, 2020; Hvidkjaer *et al.*, 2021).

Nors literatūroje sąlyčio su savižudišku elgesiu konstruktas bandomas apibrėžti įvairiai, dažniausiai kalbama apie kelis aspektus. Pirmiausia, sąlytis su savižudišku elgesiu reiškia kontaktą su viena ar keliomis tokio elgesio formų ir pasireiškia tuomet, kai asmuo pažįsta, žino arba susitapatina su žmogumi, kuris turėjo minčių apie savižudybę, žalojo save, bandė nusižudyti ar nusižudė (Cerel *et al.*, 2014). Patirti sąlytį su savižudišku elgesiu asmuo gali tiesiogiai (pvz., kai žmogus buvo toje situacijoje, stebėjo savižudišką elgesį ar jo padarinius) arba netiesiogiai (pvz., apie savižudišką elgesį ir jo padarinius išgirdo iš kitų) (Wolford-Clevenger *et al.*, 2018). Taip pat literatūroje nagrinėjamas klausimas apie emocinių ryšių svarbą sąlyčio su savižudišku elgesiu padarinių kontekste (Ferrey *et al.*, 2016; Jacquet *et al.*, 2025). Nors yra žinoma, kad sąlytis su artimojo savižudišku elgesiu gali turėti stiprų poveikį šeimos narių, draugų, kitų artimųjų psichikos sveikatai (Ferrey *et al.*, 2016; Jacquet *et al.*, 2025), kai kurie tyrimai rodo, jog sąlytis su kitų savižudišku elgesiu gali turėti reikšmingą poveikį asmens gerovei net ir tuomet, kai sąlytį patyręs asmuo neturėjo artimo ryšio su savižudiškai besielgusiu asmeniu (Sanford *et al.*, 2023).

Tad atsižvelgiant į aukštą savižudiško elgesio mastą bendroje populiacijoje, moksliniuose tyrimuose nagrinėjama sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu patirtis. Literatūra atskleidžia, jog sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu reiškia tiesioginį arba netiesioginį kontaktą su kitų mintimis apie savižudybę, savęs žalojimu, bandymu nusižudyti bei savižudybe. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu padariniai pastebimi tiek stiprų emocinį ryšį su savižudiškai besielgusiu asmeniu turėjusiems žmonėms, tiek ne tokį artimą santykį sukūrusiems. Tokie duomenys leidžia manyti, jog sąlyčio su kitų asmenų padarinius gali patirti platesnė visuomenės dalis.

1.1.2. Sąlyčio su savižudišku elgesiu poveikis

Sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu gali turėti įvairių padarinių. Pavyzdžiui, Marshall ir kiti (2023) apibendrinę kokybinius duomenis apie asmenų, globojančių žmones, kuriems pasireiškia savižudiškas elgesys, t. y., mintys apie savižudybę bei bandymai nusižudyti, patirtis pastebėjo, jog tokie asmenys susiduria su giliu nerimu, intensyviu savižudybės rizikos stebėjimu, sunkumais įveikiant patiriamą stresą bei žemesne psichologine gerove. Sąlytis su kitų mintimis apie savižudybę taip pat siejamas su sąlytį patyrusio asmens mintimis apie savižudybę. Tai patvirtina

Mitchell ir kitų (2025) tyrimas, kuris atskleidė, jog jaunuoliai, kurie pažinojo bent vieną asmenį, turėjusį minčių apie savižudybę, buvo 1,75 karto labiau linkę nurodyti, jog pastaruoju metu jiems patiems kilo savižudiškų minčių, nei tie, kurie tokio sąlyčio nepatyrė.

Kalbant apie sąlytį su kitų asmenų save žalojančiu elgesiu, literatūroje dažnai aprašomos artimųjų, šeimos narių patirtys bei socialinių tinklų įtaka. Susidūrus su kitų save žalojančiu elgesiu, žmogus gali patirti intensyvias emocines reakcijas, tokias kaip šoko, pykčio, kaltės jausmai, kuriuos vėliau gali pakeisti nuovargis ir išsekimas (Bilello *et al.*, 2024). Žmonės, patyrę sąlytį su savižala, nurodo, jog tokie jausmai kyla iš nežinomybės kaip reaguoti, padėti ir kas gali nutikti ateityje (Bilello *et al.*, 2024). Ferrey ir kitų (2016) tyrimas parodė, jog tėvai, kurių vaikai save žalojo, patyrė didelį stresą, nerimo ir kaltės jausmus, kai kuriais atvejais stiprėjančius depresijos simptomus, emocinį nuovargį. Tyrinėjant kiek kitokį sąlytį su savęs žalojimu, per socialinius tinklus, pastebėta, jog jaunų suaugusiųjų grupėje, toks sąlytis susijęs su mintimis apie savižudybę, savižala bei emociniu sukrėtimu (Arendt *et al.*, 2019).

Panašias tendencijas atskleidžia ir tyrimai apie sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti. Hvidkjær ir kitų (2021) tyrimo rezultatai rodo, jog kai kurie asmenys, patyrę sąlytį su bandymu nusižudyti, jautė, jog tokia patirtis juos giliai paveikė, sukėlė nerimą, sielvartą, liūdesį ir baimę. Taip pat, sąlytį su bandymu nusižudyti patyrę žmonės pasižymėjo žemesne psichologine gerove bei didesniu suicidinių minčių kiekiu lyginant su asmenimis, kurie tokio sąlyčio nepatyrė (Hvidkjær *et al.*, 2021). Tokie sąlyčio padariniai pastebėti ypač tiems, kurie turėjo artimą santykį su bandžiusiu nusižudyti asmeniu (Hvidkjær *et al.*, 2021). Hill ir kitų (2020) atlikta metaanalizė atskleidė, jog sąlytis su kitų asmenų bandymu nusižudyti yra susijęs su padidėjusia sąlytį patyrusio asmens savižudybės rizika. Tad sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu dėl sudėtingų emocinių išgyvenimų ir padidėjusios savižudybės rizikos gali kelti rimtų iššūkių sąlytį patyrusio asmens psichikos sveikatai.

Svarbu pastebėti, jog žmonės, susidūrę su sudėtingomis situacijomis, tokiomis kaip kitų mintys apie savižudybę, savižala ar bandymai nusižudyti, reaguoja skirtingai. Tai, kaip žmogus reaguoja ir bando susidoroti su sunkumais, gali būti susiję su tuo, kokius psichikos sveikatos padarinius asmuo patirs (Gautam *et al.*, 2024). Dėl šios priežasties mokslinėje literatūroje nemažai dėmesio skiriama streso įveikos strategijų tyrinėjimui. Marshall ir kitų (2023) sisteminės apžvalgos rezultatai rodo, jog kai kurie asmenys, teikiantys paramą draugams ar šeimos nariams, turintiems

minčių apie savižudybę ar bandžiusiems nusižudyti, ieškojo socialinės paramos, dvasinio palaikymo, bandė priimti esamą padėtį. Kiti, siekdami įveikti skausmą ir nerimą dėl artimųjų savižudiško elgesio, pasitelkė vengimo ir dėmesio nukreipimo strategijas (Marshall *et al.*, 2023). Ferrey ir kitų (2016) tyrimas taip pat parodė, jog dalyviai, bandydami susidoroti su patiriamu stresu, nerimu ir kitais psichikos sveikatos sunkumais, kylančiais dėl sąlyčio su kitų asmenų save žalojančiu elgesiu, taikė skirtingus įveikos būdus. Vieni žmonės pasitelkė medikamentus, kiti – tam tikrus mokymus, dar kiti – psichoterapinę pagalbą (Ferrey *et al.*, 2016). Nors dauguma atlikto tyrimo dalyvių manė, jog tik rūpindamiesi savimi jie galės padėti save žalojantiems asmenims, visgi ne visi kreipėsi pagalbos (Ferrey *et al.*, 2016).

Ypatingai daug dėmesio, palyginus su kitomis savižudiško elgesio formomis, literatūroje skiriama sąlyčio su savižudybe padariniams. Cerel ir kiti (2014) aprašė savižudybės padarinių kontinuumo modelį (angl. The Continuum of “Survivorship”). Šiame modelyje teigiama, jog savižudybės padarinius galima suprasti kaip kontinuumą, kuomet kai kurie žmonės patiria sąlytį su savižudybe, kai kurie būna paveikti tokio įvykio, o kai kurie išgyvena trumpalaikį arba ilgalaikį gedulą dėl kito savižudybės. Sąlytį su savižudybe patiria tie asmenys, kurie turėjo bet kokią ryšį su nusižudžiusiu asmeniu, tačiau nepatyrė didelių sunkumų ar ilgalaikių padarinių (Cerel *et al.*, 2014). Būti paveiktam savižudiško elgesio reiškia patirti reikšmingą psichologinį skausmą ar net potrauminio streso sutrikimo požymius, ypač jei asmuo buvo savižudybės liudininkas ar užmezgė tam tikrą ryšį su nusižudžiusiuoju (Cerel *et al.*, 2014). Trumpalaikis gedulas dažniausiai pastebimas dėl savižudybės netekus šeimos narių, partnerių, artimų draugų, t. y., asmenų, su kuriais siejo artimi santykiai (Cerel *et al.*, 2014). Nors tokie asmenys patiria stiprų emocinį skausmą, pakankamai sklandžiai gali prisitaikyti prie netekties. Galiausiai, ilgalaikio gedulo kategorijai priskiriami asmenys, turėję glaudų, artimą ryšį su nusižudžiusiu asmeniu bei patiriantys reikšmingus klinikinius simptomus (potrauminio streso sutrikimo, depresijos, nerimo ir pan.), paveikiančius įvairių gyvenimo sričių funkcionavimą (Cerel *et al.*, 2014). Šis modelis iliustruoja, jog sąlyčio su savižudybe patyrimas gali būti įvairių lygių. Nors remiantis šiuo modeliu stipriausią poveikį netektis dėl savižudybės turi asmenims, sukūrusiems ir palaikiusiems artimą ryšį su nusižudžiusiuoju, savižudybės padarinių kontinuumo modelis taip pat atkreipia dėmesį, jog sąlyčio su savižudybe padariniai pastebimi ir platesnei visuomenės daliai.

Kiti autoriai (Bhullar *et al.*, 2021) tyrinėdami savižudybės padarinių kontinuumo modelį atrado, jog svarbus dar vienas profilis - tai asmenys, kurie neturėjo artimo ryšio su nusižudžiusiuoju, tačiau patyrė reikšmingą poveikį ir psichologinį distresą (emocinę būseną, kylančią, kai patiriamas stresas viršija asmens gebėjimus jį įveikti). Tai patvirtina Sanford ir kitų (2023) tyrimas, kuriame buvo siekiama išsiaiškinti patirtis tų asmenų, kurie buvo stipriai paveikti savižudybės netekties, tačiau nebuvo artimi su mirusiuoju. Rezultatų analizė atskleidė svarbias temas, apibūdinančias sąlyčio su savižudybe patirtį. Pirmiausia, tyrimo dalyviai teigė, kad didžiausią poveikį jiems darė ne pati mirtis, o kontekstas, kuriame ji įvyko bei savižudybių stigma (Sanford *et al.*, 2023). Taip pat dalyviai, neturėję artimo ryšio su nusižudžiusiu asmeniu, jautėsi pamiršti, bei kad jų patirtis nebuvo pripažinta ir įvertinta, dėl ko jie ėmė abejoti savimi, savo patirtimi bei reakcija (Sanford *et al.*, 2023). Kai kurie dalyviai pripažino, kad jie nebuvo artimi mirusiam asmeniui, bet vis tiek gedėjo per kitus asmenis arba buvo susirūpinę dėl poveikio kitiems, kurie turėjo artimą ryšį su mirusiuoju (Sanford *et al.*, 2023). Galiausiai, rezultatai atskleidė ryšį tarp sąlyčio su savižudybe ir jį patyrusio asmens savižudybės rizikos, pvz., minčių apie savižudybę ar bandymo nusižudyti (Sanford *et al.*, 2023). Hill ir kitų (2020) atliktos metaanalizės rezultatai taip pat atskleidė, jog sąlytis su savižudybe siejasi su padidėjusia savižudybės ir bandymo nusižudyti rizika. Tad svarbu atkreipti dėmesį ne tik į artimą ryšį turėjusius, bet į visus sąlytį su savižudišku elgesiu patyrusius asmenis, kadangi Bhullar ir kitų (2021) teigimu, asmenys turėję sąlytį su savižudybe, bet neturėję artimų tarpasmeninių santykių su nusižudžiusiu asmeniu, rečiau kreipiasi pagalbos, nes nėra „tradiciškai netekę artimųjų“ ir nesinaudoja prieinamais resursais.

Mokslinėje literatūroje pastebima, jog ankstesni susidūrimai su kitų savižudybe bei suvokiamas sąlyčio patirties poveikis siejasi su psichikos sveikatos rodikliais (Cerel *et al.*, 2017). Kuo labiau asmuo, patyręs sąlytį su kito savižudybe, šią patirtį suvokia kaip reikšmingai sutrikdžiusią jo gyvenimą, tuo didesnė tikimybė patirti nerimo, depresijos, potrauminio streso sutrikimo požymius (Cerel *et al.*, 2017). Tai leidžia manyti, kad sąlyčio su savižudišku elgesiu poveikiui svarbus ne tik pats savižudiško elgesio faktas, bet ir individualios žmonių reakcijos bei tai, kaip bandoma susidoroti su patiriamais sunkumais. Pavyzdžiui, Jacquet ir kiti (2025) tyrinėdami žmonių, netekusių artimųjų dėl savižudybės patirtis, pastebėjo, jog iš pradžių svarbūs „išgyvenimo mechanizmai“, kurie padeda išgyventi šoko būseną, (pvz., kasdienės rutinos palaikymas ir socialinės paramos ieškojimas). Tokios streso įveikos strategijos gali padėti palaikyti struktūros ir stabilumo jausmą, tačiau kai kuriais atvejais gali veikti kaip vengimas, siekiant atidėti emocinį

patirties apdorojimą (Jacquet *et al.*, 2025). Taip pat pastebima, kad po tokios patirties gali atsirasti stiprus kaltės jausmas, ypač ieškant atsakymo į klausimą, kodėl asmuo nusižudė (Jacquet *et al.*, 2025). Sinnott ir kitų (2022) tyrimo rezultatai atskleidė, jog savęs kaltinimas po potencialiai trauminės patirties yra susijęs su potrauminio streso požymiais. Kiti įveikos mechanizmai, pastebėti Jacquet ir kitų (2025) tyrime, apėmė gilinimąsi į egzistencinį ar dvasinį kontekstą, rūpinimąsi savo fizine ir psichologine gerove, savižudybės įprasminimą bei naratyvo kūrimą. Tokios streso įveikos strategijos gali padėti integruoti sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu į savo patirtį (Jacquet *et al.*, 2025), o potencialiai trauminės patirties apdorojimas susijęs su mažesne potrauminio streso požymių rizika (Beierl *et al.*, 2020).

Tad sąlyčio su savižudišku elgesiu patirtis gali būti susijusi su įvairiais psichologiniais sunkumais, o aptarta literatūra atskleidžia, jog sąlyčio patirties padariniai gali pasireikšti platesnei visuomenės daliai nei įprasta manyti. Taip pat iš mokslinių tyrimų rezultatų galima matyti, jog žmonės skirtingai reaguoja ir bando prisitaikyti prie emociškai sudėtingų situacijų. Tai leidžia manyti, jog padariniai psichikos sveikatai susiję ne tik su patirties pobūdžiu, bet ir su individualia asmens įveika.

1.1.3. Apibendrinimas

Mokslinė literatūra pateikia aiškius įrodymus, jog sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu gali sukelti neigiamus padarinius psichikos sveikatai. Dažniausiai išskiriami padariniai apima emocinį sukrėtimą bei sumaištį jausmų, žemesnę psichologinę gerovę, savižudybės riziką, o kai kuriais atvejais potrauminio streso požymius. Taip pat aptartų mokslinių tyrimų rezultatai atskleidžia, jog susidūrus su tokia patirtimi žmonės įvairiai reaguoja ir pasitelkia skirtingas streso įveikos strategijas. Literatūroje pastebimos streso įveikos strategijų sąsajos su psichikos sveikatos rodikliais leidžia manyti, jog tai, kaip žmogus bando susidoroti su sunkumais, gali būti susiję su tuo, kokius padarinius psichikos sveikatai asmuo patirs, sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu kontekste.

Vis dėlto, literatūroje trūksta atsakymų į tam tikrus klausimus. Pavyzdžiui, kas konkrečiai lemia individualius skirtumus patiriant sąlytį su kitų savižudišku elgesiu? Nors moksliniuose tyrimuose aprašomas įvairus galimas tokios patirties poveikis bei įveika, trūksta konkrečių mechanizmų paaiškinimo, t. y. kodėl vieniems žmonėms susidūrus su savižudišku elgesiu reikšmingai sumažėja psichologinė gerovė ir išsivysto potrauminio streso požymiai, o kitiems tokie padariniai

nepasireiškia. Taip pat literatūroje ypatingai daug dėmesio skiriama sąlyčio su savižudybe padariniams, tačiau mažiau kalbama apie kitas savižudiško elgesio formas, pavyzdžiui, mintis apie savižudybę, savižalą bei bandymą nusižudyti. Be to, tyrėjai rekomenduoja tolesniuose tyrimuose atkreipti dėmesį į tai, kaip skiriasi sąlyčio su įvairiomis savižudiško elgesio formomis padariniai psichologinei savijautai (Hill *et al.*, 2020).

1.2. Sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu kalėjime

1.2.1. Savižudiško elgesio paplitimas kalėjimuose

Kaip jau minėta, savižudiškas elgesys yra globali visuomenės sveikatos problema, tačiau neproporcingai nuo jo nukenčia pažeidžiamiausi visuomenės nariai, įskaitant ir įkalinčius asmenis (Favril, 2022). Oficialūs šaltiniai savižudybių rodiklius Europos bendroje populiacijoje pateikia tik 2022 m., todėl Europos bendros populiacijos ir įkalinimo įstaigų savižudybių rodikliai bus lyginami 2022m. Bendroje Europos populiacijoje savižudybių rodikliai 2022 m. buvo 1,06 savižudybių 10 tūkst. žmonių (Eurostat, 2025). Savižudybių rodikliai Europos įkalinimo įstaigose 2022 m. buvo 5,3 savižudybių 10 tūkst. nuteistųjų (Aebi & Cocco, 2024). 2022 m. savižudybių rodikliai Europos įkalinimo įstaigose buvo daugiau nei 5 kartus didesni nei bendroje populiacijoje. Lietuvos įkalinimo įstaigose savižudybių rodiklis 2022 m. buvo 12,1 savižudybių 10 tūkst. kalinamųjų (Aebi & Cocco, 2024; Aebi & Cocco, 2025).

Lyginant savižudybių rodiklius Europos ir Lietuvos įkalinimo įstaigose, galima pasiremti naujesne statistika. Europos įkalinimo įstaigose savižudybių rodiklis 2023 m. buvo 7,3 savižudybių 10 tūkst. kalinamųjų, o Lietuvos įkalinimo įstaigose savižudybių rodiklis 2023 m. buvo 17,6 savižudybių 10 tūkst. kalinamųjų (Aebi & Cocco, 2025). Lietuvos įkalinimo įstaigų savižudybių rodikliai tais metais buvo daugiau nei du kartus didesni. Mundt ir kiti (2024) sistemingai išanalizavę mokslinę literatūrą, duomenų bazes ir kalėjimų sistemos ataskaitas pateikė išvadą, jog per 19 metų Lietuvos kalėjimuose užfiksuotos net 171 savižudybės. Remiantis Lietuvos kalėjimų tarnybos (2024) Bausmių vykdymo sistemos Aktualiają statistika, 2024 metais Lietuvos įkalinimo įstaigose nusižudė net 13 asmenų, taip pat svarbu atsižvelgti į tai, jog į šį skaičių neįtrauktas kitas savižudiškas elgesys - mintys apie savižudybę, savęs žalojimas ir bandymas nusižudyti.

Kalbant apie kitas savižudiško elgesio formas, Favril ir kiti (2020b) nustatė, jog daugiau nei tūkstančio nuteistų vyrų imtyje maždaug trečdalis turėjo minčių apie savižudybę. Kitoje Favril ir

kitų (2022) sisteminėje literatūros apžvalgoje teigiama, jog epidemiologinių tyrimų duomenimis vienas iš penkių (19-22 proc.) nuteistųjų yra bandęs nusižudyti tam tikru savo gyvenimo laikotarpiu, o tai reikšmingai viršija 3 proc. bandžusių nusižudyti suaugusiųjų bendroje populiacijoje. Savęs žalojimo paplitimas kalinamųjų vyrų imtyje kasmet gali siekti apie 4-6 proc. (Favril *et al.*, 2020a).

Atsižvelgiant į aukštus savižudiško elgesio įkalinimo įstaigose rodiklius, svarbu atkreipti dėmesį į tuos nuteistuosius, kurie gali patirti sąlytį su tokiu elgesiu. Vienas iš pirmųjų tyrimų, nagrinėjusių sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigose atskleidė, jog iš 355 jaunų nuteistųjų (15-21 m.) daugiau nei 40 proc. pažinojo asmenį, kuris bandė nusižudyti (Hales *et al.*, 2003). Iš jų 63 proc. kalinamųjų susidūrė su kitų bandymu nusižudyti įkalinimo įstaigoje (Hales *et al.*, 2003). 14 proc. tiriamųjų pažinojo ką nors, kas mirė dėl savižudybės ir beveik pusė šių savižudybių (47 proc.) įvyko įkalinimo įstaigoje (Hales *et al.*, 2003). Tokie rezultatai rodo, jog net ir jauno amžiaus kalinamųjų imtyje pastebimas aukštas sąlyčio su kitų savižudišku elgesiu paplitimas. Slade ir kitų (2019) atlikta sisteminė analizė parodė, kad užsienio šalyse kalinamųjų sąlytis su kitų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigose gali svyruoti nuo maždaug 30 proc. iki 50 proc. Kiti tyrimai taip pat patvirtina, jog apie 50 proc. kalinamųjų patyrė sąlytį su kitų savižudišku elgesiu (bandymu nusižudyti ar savižudybe) įkalinimo įstaigose (Favril *et al.*, 2020b). Šie tyrimų duomenys atskleidžia, kad maždaug pusė kalinamųjų gali patirti sąlytį su kitų savižudišku elgesiu, tokiu kaip bandymas nusižudyti ir savižudybė. Remiantis tuo, jog ankstesniuose tyrimuose neįtraukiamas sąlytis su suicidiškomis mintimis bei savęs žalojimu, galima kelti prielaidą, jog vertinant platesnį savižudiško elgesio spektrą, sąlyčio su kitų savižudišku elgesiu paplitimas įkalinimo įstaigose bus dar aukštesnis.

Tad literatūros analizė atskleidžia, jog savižudiškas elgesys įkalinimo įstaigose dažnesnis nei bendroje populiacijoje. Ypatingai svarbu atsižvelgti į Lietuvos kontekstą, kadangi savižudybių rodikliai įkalinimo įstaigose kelis kartus aukštesni lyginant su bendru Europos įkalinimo įstaigų savižudybių rodikliu. Remiantis tokiais statistiniais duomenimis bei ankstesnių tyrimų rezultatais galima manyti, jog įkalinimo įstaigos pasižymi aukštu sąlyčio su kitų savižudišku elgesiu, tokiu kaip mintys apie savižudybę, savęs žalojimas, bandymas nusižudyti bei savižudybė, paplitimu.

1.2.2. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu padariniai kalinamiesiems

Atsižvelgiant į savižudiško elgesio įkalinimo įstaigose statistiką, svarbiu uždaviniu tampa suprasti, kokį poveikį sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu turi kalinamiesiems. Vis tik, lyginant su bendra populiacija, kalinamųjų imčiai moksliniuose tyrimuose skiriama mažiau dėmesio. Į nuteistųjų sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu kalėjimuose atsižvelgė Hales ir kiti (2003), kurių tyrimas atskleidė, jog jaunų nuteistųjų sąlytis su kitų bandymu nusižudyti buvo susijęs su savęs žalojimu, o sąlytis su savižudybe nebuvo reikšmingai susijęs su savęs žalojimu. Autoriai tokius rezultatus aiškina tuo, jog jauni nuteistieji gali būti pasirengę rizikuoti savo gyvybe, jei jų patirtis rodo, kad kiti asmenys, bandę nusižudyti išgyveno ir galbūt net pasiekė tam tikros tarimos naudos (Hales *et al.*, 2003). Tuo tarpu jaunuoliai, kurie žino arba matė, kaip kas nors mirė dėl savęs žalojimo, tokią riziką gali vertinti kaip per didelę (Hales *et al.*, 2003). Tai padeda paaiškinti, kaip nuteistųjų sąlytis su kitų bandymu nusižudyti kalėjime gali padidinti jų savižudiško elgesio riziką. Taip pat tokie rezultatai leidžia svarstyti, jog kalinamieji skirtingai reaguoja ir bando susitvarkyti su sunkumais, kilusiais dėl sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu, patirties.

Mokslinė literatūra taip pat atskleidžia, kad sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu didina tikimybę, jog nuteistieji, turintys minčių apie savižudybę, pereis prie bandymo nusižudyti (Favril *et al.*, 2020b). Sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu gali būti susijęs su didesniu savižudiško elgesio priimtinumu, kadangi kalinamieji tokį elgesį gali suvokti kaip būdą spręsti iškilusias problemas (Favril *et al.*, 2020b). Hales ir kitų (2013) kokybinė nuteistųjų patirčių analizė atskleidė, jog trečdalis tiriamųjų nurodė, kad kitų savižudiško elgesio liudijimas neturėjo jiems jokio poveikio arba jie siekė tą poveikį sumažinti. Vis dėlto dauguma nurodė bent vieną neigiamą sąlyčio su kitų savižudišku elgesiu padarinį (Hales *et al.*, 2013). Pavyzdžiui, toks sąlytis sukėlė šoko, liūdesio, baimės ir kaltės jausmus (Hales *et al.*, 2013). Kai kuriems, tokios patirties vaizdai įstrigo atmintyje (Hales *et al.*, 2013), o tai gali būti susiję su invaziniais potrauminio streso požymiais. Taip pat dalis tiriamųjų jautėsi abejingi ar net atsparūs tokio sąlyčio poveikiui, kadangi su šia patirtimi teko susidurti jau nemažai kartų (Hales *et al.*, 2013). Kituose tyrimuose taip pat pastebima, jog sąlytis su kitų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigoje susijęs su depresijos ir nerimo simptomais, kurie gali būti laikomi vieni iš psichologinės gerovės rodiklių (Slade *et al.*, 2019). Tad sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu patiriamas nevienodai, o padariniai gali apimti kompleksiskus

emocinius išgyvenimus, pasikartojančius prisiminimus, nerimo, depresijos simptomus ar sumažėjusį jautrumą dėl dažno susidūrimo su tokia patirtimi.

Tyrimai, nagrinėjantys kaip sąlytis su kitų kalinamųjų savižudišku elgesiu siejasi su psichikos sveikatos rodikliais, tokiais kaip potrauminio streso požymiai, pateikia nevienareikšmiškus rezultatus. Pavyzdžiui, Slade ir kiti (2019) išanalizavę ankstesnių tyrimų rezultatus pastebėjo, jog viename iš tyrimų sąsaja tarp sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu ir potrauminio streso požymiais nebuvo nustatyta, tuo tarpu kitame tyrime išskiriami aiškūs kalinamųjų potrauminio streso požymiai, tokie kaip padidėjęs jautrumas ir invaziniai simptomai po sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu. Svarbu atsižvelgti į tai, kad tyrime, kuriame sąsaja nebuvo nustatyta, sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu buvo vertinamas per pastaruosius 6 mėnesius (Slade *et al.*, 2019), todėl galimi ilgalaikiai tokios patirties padariniai galėjo būti neužfiksuoti. Tyrime, kuriame nustatyti potrauminio streso požymiai po sąlyčio su savižudišku elgesiu patirties, analizuota nedidelė imtis (7 kalinamieji), kitoje institucinėje aplinkoje, kai kalinamieji po sąlyčio su kito asmens savižudybe, buvo perkelti į psichiatrijos ligoninę (Slade *et al.*, 2019). Tokia tyrimų apžvalga rodo, jog trūksta aiškaus atsakymo, kaip sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu, per pastaruosius metus, siejasi su kalinamųjų potrauminio streso požymiais.

Tad literatūroje galima įžvelgti įrodymų, jog kalinamieji skirtingai reaguoja patyrus sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu ir gali patirti įvairius padarinius. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu padariniai, kuriuos atskleidžia ankstesnių tyrimų apžvalga, pvz., intensyvi emocinė būseną, padidėjusia suicido rizika, žemesni psichologinės gerovės rodikliai, tokie kaip nerimo ir depresijos simptomai, gali būti reikšmingi kalinamųjų psichikos sveikatai. Vis dėlto, lyginant su bendra populiacija, kalinamųjų imtyje sąlyčio patirties sąsajos su psichologine gerove mažiau ištirtos, o esami tyrimai pateikia nevienareikšmius rezultatus dėl svarbių psichikos sveikatos rodiklių, tokių kaip potrauminio streso požymiai.

1.2.3. Kalinamųjų psichologinė gerovė

Kaip jau išsiaiškinome, viena iš asmens gyvenimo sričių, kuri gali būti paveikta dėl sąlyčio su savižudišku elgesiu yra psichologinė gerovė. Psichologinė gerovė - tai asmens subjektyviai patiriamos teigiamos psichologinės būsenos, tokios kaip malonumas, pasitenkinimas gyvenimu ir prasmės jausmas (Dhanabhakym & Sarath, 2023). Asmenys, kurie pasižymi didesne psichologine

gerove, ateityje gali labiau išplėsti savęs suvokimą, ugdyti gebėjimą įveikti įvairius sunkumus, o nelaimės interpretuoti kaip gyvenimo patirtį (Hidayati *et al.*, 2021). Psichologinės gerovės konceptas apima įvairius žmogaus psichinės ir emocinės sveikatos bruožus, įskaitant pozityvius santykius, asmeninį augimą ir tobulėjimą, pasitikėjimą savimi ir savęs priėmimą bei jausmą, kad žmogus pats yra atsakingas už savo gyvenimą (Dhanabhakym & Sarath, 2023). Paprasčiau tariant, psichologinė gerovė tai gera savijauta, pasitenkinimą teikiantys santykiai ir tikslo pojūtis, taip pat jausmas, kad sugebame susidoroti su gyvenimo iššūkiais (Dhanabhakym & Sarath, 2023). Tad psichologinė gerovė yra daugialypė, apimanti asmens emocines būsenas, psichologinį funkcionavimą, gyvenimo tikslo ir prasmės jausmą.

Laisvės atėmimo bausmė kelia rimtų iššūkių asmens psichologinei gerovei ir gali sukelti nepageidaujamų neigiamų padarinių, pavyzdžiui, neadekvačiai žemą gerovės lygį (Bloem *et al.*, 2019). Tačiau tyrimai apie nuteistųjų psichologinę gerovę pateikia skirtingų įžvalgų. Hidayati ir kitų (2021) tyrimas atskleidė, jog nuteistųjų psichologinė gerovė svyruoja nuo žemos iki aukštos, kai daugiau nei pusė nuteistųjų (58,9 proc.) pasižymi aukštu psichologinės gerovės lygiu. Kituose literatūros šaltiniuose galima pastebėti vidutinį psichologinės gerovės lygį kalinamųjų imtyje (Ghazanfari *et al.*, 2023) bei patenkinamus įvairių gerovės sričių, tokių kaip malonių emocijų patyrimo, savęs priėmimo bei asmeninio augimo, lygius (Ávila & Sanjuán, 2018). Tačiau kalinamųjų imtyje nustatyti ir žemi psichologinės gerovės aspektai, tokie kaip pasitenkinimas gyvenimu, dėl sudėtingų įkalinimo sąlygų (Ávila & Sanjuán, 2018). Kai kurių autorių teigimu, nuteistųjų psichologinė gerovė yra kintanti ir gali priklausyti nuo keleto veiksnių, tokių kaip psichoaktyvių medžiagų vartojimo, psichikos sutrikimų, amžiaus, ankstesnių patirčių, užimtumo, socialinių santykių ir kitų veiksnių (Bloem *et al.*, 2019). Todėl taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog reikšminga dalis nuteistųjų turi įvairių psichikos sveikatos sutrikimų, tokių kaip depresijos, nerimo, asmenybės, potrauminio streso sutrikimai ir pan. (Presley & Cuthrell, 2022) bei įkalinimo metu dažnai susiduria su potencialiai traumuojančiais įvykiais (Piper & Berle, 2019). Visi šie veiksniai gali būti susiję su žemesne nuteistųjų psichologine gerove.

Nors literatūroje išskiriama įvairių veiksnių, galinčių turėti įtakos nuteistųjų psichologinei gerovei, mažiau atkreipiamas dėmesys į tai, kaip sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigose susijęs su kalinamųjų psichologine gerove. Svarbu išsiaiškinti, kaip tokio sąlyčio patirtis susijusi su nuteistųjų psichologine gerove, reikšminga jų kasdieniam

funkcionavimui, dėl kelių priežasčių. Pirma, kaip jau išsiaiškinome, įkalinimo įstaigose sąlytis su savižudišku elgesiu yra dažnesnis nei bendroje populiacijoje (Aebi & Cocco, 2025; Favril *et al.*, 2022). Antra, kalėjimo įstaigos pasižymi specifinėmis sąlygomis, tokiomis kaip mažesnės galimybės kontroliuoti aplinką bei riboti asmeniniai ir socialiniai resursai (Luke *et al.*, 2021). Galiausiai, atsižvelgiant į tai, jog sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu gali būti emociškai intensyvus, sukeliantis stresą ir nesaugumo jausmą, nežinomybę dėl ateities ar didesnę paties savižudiško elgesio tikimybę, galima daryti prielaidą, jog tokią patirtį turėję kalinamieji pasižymės žemesne psichologine gerove.

Tačiau kai kurie autoriai pabrėžia, kad susidūrus su įvairiais veiksniais ir sunkumais, nuteistųjų psichologinė gerovė priklauso nuo to, kokias įveikos strategijas jie naudoja bei kaip bando tvarkytis su sudėtingomis patirtimis (Ávila & Sanjuán, 2018). Todėl ir sąlyčio su savižudišku elgesiu sąsajos su nuteistųjų psichologine gerove gali priklausyti nuo to, kaip nuteistieji pasirenka reaguoti susidūrus su tokia patirtimi.

Tad psichologinė gerovė apima asmens subjektyviai patiriamą gerą savijautą, pasitenkinimą gyvenimu bei prasmės jausmą. Moksliniai tyrimai atskleidžia, jog psichologinė gerovė yra dinamiška ir nuteistųjų grupėje gali svyruoti nuo žemos iki aukštos. Taip pat psichologinė gerovė gali būti susijusi su asmeniniais, aplinkos ir įkalinimo veiksniais bei priklausyti nuo asmens taikomų įveikos strategijų. Visgi, aptarus ankstesnę literatūrą, lieka neaišku, kaip būtent sąlyčio su savižudišku elgesiu patirtis kalinamųjų imtyje yra susijusi su psichologine gerove.

1.2.4. Kalinamųjų taikomos streso įveikos strategijos

Iš psichologinės gerovės apibrėžimo galime matyti, jog asmens teigiama psichologinė būseną neatsiejama nuo taikomų streso įveikos būdų. Streso įveika literatūroje apibrėžiama įvairiai, tačiau dažniausiai yra laikoma kognityviniais ir elgesio būdais, padedančiais susidoroti su įvairiomis vidinėmis (pvz., įkyrios mintys, emociniai išgyvenimai) bei išorinėmis (pvz., kitų elgesys, aplinkos reikalavimai) stresinėmis situacijomis (Gautam *et al.*, 2024). Streso įveika apima įvairias mintis ir veiksmus, skirtus susidoroti su stresu, taip pat veiklą, kurią asmuo pasitelkia siekdamas sumažinti stresą keliančius įvykius ar situacijas, pavyzdžiui, sąmoningą stresorių vengimą (Gautam *et al.*, 2024). Svarbu pabrėžti, jog įveikos įgūdžiai nebūtinai pašalina stresą ar išsprendžia problemas, tačiau jie padeda žmonėms gerai funkcionuoti, nepaisant sunkumų (Gautam *et al.*, 2024).

Žmonės skirtingai reaguoja į stresą keliančias situacijas ir naudoja skirtingus streso įveikos mechanizmus, todėl svarbu išsiaiškinti, kokios yra įveikos strategijos bei kuo jos skiriasi. Susidūrę su sunkiomis aplinkybėmis, kai kurie asmenys gali būti motyvuoti išspręsti problemą iš karto, o kai kurie norėtų jos apskritai išvengti, tad remiantis tuo, gali būti išskiriamos aktyvios bei pasyvios įveikos strategijos (Gautam *et al.*, 2024; Rose *et al.*, 2020). Tyrėjai nurodo, jog aktyvi įveikimo strategija - tai pastangos susidoroti su stresoriumi ir stengtis sumažinti jo poveikį, nesvarbu, ar pasirenkama sutelkti dėmesį į konkrečią problemą (į problemą orientuota strategija), ar į tai, kaip emociškai vertinama situacija (į emocijas orientuota strategija) (Gautam *et al.*, 2024; Rose *et al.*, 2020). Kita vertus, pasyvios streso įveikos strategijos apima įvairių situacijų, žmonių, minčių, kurios sukelia streso reakcijas, vengimą (į vengimą orientuota strategija) (Gautam *et al.*, 2024).

Geriau suprasti streso įveikos strategijų dimensijas padeda mokslinių tyrimų rezultatai, kurie atskleidžia, jog į problemą orientuota strategija apima aktyvią problemos sprendimo paiešką, veiksmų planavimą, instrumentinės paramos iš aplinkinių ieškojimą (Carver, 1997; Gautam *et al.*, 2024; Poulus *et al.*, 2020). Į emocijas orientuota strategija gali apimti emocinės paramos iš kitų naudojimą, teigiamą situacijos interpretavimą, humoro naudojimą, situacijos priėmimą, atsigręžimą į religiją, nemalonių emocijų išreiškimą bei savęs kaltinimą (Carver, 1997; Poulus *et al.*, 2020). O štai, mąstymo nukreipimas, situacijos neigimas, atsisakymas bandyti susitvarkyti su situacija, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, priskiriami į vengimą orientuotoms strategijoms (Carver, 1997; Gautam *et al.*, 2024; Poulus *et al.*, 2020).

Lazarus ir Folkman (1987) streso ir įveikos teorija padeda suprasti, kaip žmonės suvokia, interpretuoja ir reaguoja į aplinkos stresorius. Remiantis šia transakcine streso ir įveikos teorija, žmonės nuolat vertina savo aplinkos stimulus (Lazarus & Folkman, 1987). Šis vertinimo procesas sukelia tam tikras emocijas, o kai stimulai vertinami kaip grėsmingi, keliantys iššūkį ar žalingi (t. y. stresoriai), kyla vidinė įtampa, kuri inicijuoja streso įveikos strategijas, kuriomis siekiama valdyti emocijas arba tiesiogiai kovoti su stresoriumi (Biggs *et al.*, 2017). Remiantis šia teorija, streso įveikimo procesai sukuria rezultatą (t. y. asmens ir aplinkos santykio pokytį), kuris asmens yra iš naujo įvertinamas kaip palankus, nepalankus arba neišspręstas. Palankus stresorių įveikimo rezultatas sukelia teigiamas emocijas, o neišspręstas arba nepalankus stresorių įveikimo rezultatas sukelia distresą, kuris skatina asmenį apsvarstyti tolesnes stresoriaus įveikimo galimybes. Dėl to

mokslinėje literatūroje dažnai analizuojamas streso įveikos strategijų veiksmingumas (Biggs *et al.*, 2017).

Paprastai, į vengimą ir į emocijas orientuotos streso įveikos strategijos yra vertinamos kaip ne tokios adaptyvios ir efektyvios kaip į problemą orientuotos įveikos strategijos (Biggs *et al.*, 2017; Luke *et al.*, 2021). Biggs ir kiti (2017), remiantis ankstesnių tyrimų rezultatais, pastebėjo, jog į problemą orientuotos įveikos strategijos, kuomet siekiama tiesiogiai susidoroti su stresoriumi, buvo susijusios su geresne asmenų psichologine gerove ir rūpinimusi savimi. Kita vertus į emocijas orientuotos įveikos strategijos, kuomet asmuo siekia reguliuoti emocijas, kilusias dėl susidūrimo su stresoriumi, buvo susijusios su žemesne psichologine gerove bei aukštesne mirtingumo rizika (Biggs *et al.*, 2017). Kalbant apie į vengimą orientuotas įveikos strategijas, pastebima, jog nors jos suteikia trumpalaikį palengvėjimą, ilgalaikėje perspektyvoje yra susijusios su padidėjusiu psichologiniu distresu (Rose *et al.*, 2020). Skowroński ir Talik (2018) teigimu, streso įveikimo veiksmingumas priklauso tiek nuo turimų asmeninių išteklių, tiek nuo aplinkos veiksnių, susijusių su patiriamos situacijos ypatumais, todėl šio tyrimo kontekste svarbu išsiaiškinti, kokias streso įveikos strategijas įkalinimo įstaigose taiko nuteistieji.

Literatūroje atkreipiamas dėmesys į tai, kad įveikos strategijos, kurios veiksmingos bendroje populiacijoje, nebūtinai bus taip pat efektyvios kalėjimo aplinkoje (Luke *et al.*, 2021). Kadangi įveikos strategijų taikymas gali priklausyti nuo įvairių situacinių veiksnių, skirtingų įveikos strategijų veiksmingumas taip pat priklauso nuo konteksto (Luke *et al.*, 2021). Pavyzdžiui, Luke ir kitų (2021) išanalizuoti tyrimai rodo, jog kai asmuo patiria stresą dėl įvykio, kurio negalima pakeisti, pavyzdžiui, artimo žmogaus netekties, veiksmingiausios gali būti įveikos strategijos, kuriomis siekiama pakeisti emocinę reakciją į situaciją. Tačiau tokiomis aplinkybėmis strategijos, kuriomis siekiama tiesiogiai susidoroti arba panaikinti distreso priežastį, gali būti ne tokios veiksmingos (Luke *et al.*, 2021). Kadangi dalis stresorių, su kuriais susiduria nuteistieji, yra jų nekontroliuojami ir būdingi tik kalėjimo aplinkai, į problemą orientuotos įveikos strategijos, kurios literatūroje paprastai vertinamos kaip veiksmingiausios, įkalinimo įstaigoje gali būti ne tokios efektyvios (Luke *et al.*, 2021; Picken, 2012; Skowroński & Talik, 2018).

Tiriant nuteistųjų gyvenimo kokybės ir streso įveikos strategijų sąsajas, Skowroński ir Talik, (2018) pastebėjo, jog asmenys, kurių bendra gyvenimo kokybė yra aukšto lygio, dažniau renkasi aktyvias streso įveikimo strategijas. Šios aktyvios streso įveikos strategijos apima

planavimą, socialinės ir emocinės paramos ieškojimą bei pozityvų situacijos pakartotinį vertinimą. Kita vertus, tyrimas taip pat atskleidė, jog nuteistieji, kurių bendras gyvenimo kokybės jausmas yra aukštas, taip pat naudoja ir pasyvaus pobūdžio streso įveikos strategijas (Skowroński & Talik, 2018). Autorių teigimu, kalėjimo aplinkoje, kurioje dažnai susiduriama su situacijomis, kurių nuteistieji negali kontroliuoti ir tiesiogiai išspręsti, į vengimą orientuotos strategijos gali būti adaptyvios (Skowroński & Talik, 2018). Kitaip tariant, aukštu gyvenimo kokybės lygiu pasižymintys nuteistieji naudoja tiek aktyvias, tiek pasyvias įveikos strategijas.

Kiti tyrimai, siekiantys suprasti nuteistųjų taikomų streso įveikos strategijų ir psichologinės gerovės sąsajas atskleidė, kad kalinamųjų imtyje veiksmingos į emocijas orientuotos streso įveikos strategijos (Picken, 2012). Luke ir kitų (2021) tyrimas rodo, jog kreipimasis bei ieškojimas emocinės paramos pas kitus asmenis susijęs su mažesniu psichologiniu distresu (Luke *et al.*, 2021). Taip pat tyrimų rezultatų nevienareikšmiškumą parodo ir tai, jog buvo pastebėta, kad vengimo įveikos strategija, konkrečiau, stresoriaus neigimas arba atsisakymas bandyti susidoroti su stresoriumi, buvo stipriausias psichologinį distresą prognozuojantis veiksnys tiek tarp jaunų suaugusių nuteistųjų, tiek tarp vyresnių suaugusių nuteistųjų (Luke *et al.*, 2021).

Tad būtina atsižvelgti į nuteistųjų taikomas streso įveikos strategijas patyrus sąlytį su savižudišku elgesiu, kadangi paprastai tai jautrios ir emociškai intensyvios situacijos, kurios gali būti susijusios su asmens psichologine gerove ar net tam tikrų sutrikimų, tokių kaip postrauminio streso sutrikimas, simptomais. Patiriant stresą ar emociškai intensyvias situacijas, streso įveikos strategijos gali apsaugoti nuo neigiamų padarinių psichikos sveikatai bei padėti efektyviai prisitaikyti (Luke *et al.*, 2021). Tai ypač svarbu atsižvelgiant į dažną sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigose. Dėl tyrimų, analizuojančių nuteistųjų įveikos strategijas patyrus sąlytį su savižudišku elgesiu, trūkumo, lieka neaišku kokias streso įveikos strategijas kalinamieji taiko susidūrus su tokiomis patirtimis bei kaip taikomos įveikos strategijos susijusios su psichikos sveikatos rodikliais.

Apibendrinant, galima teigti, jog streso įveikos strategijos yra reikšmingos siekiant sėkmingai funkcionuoti nepaisant stresinių situacijų. Žmonės taiko skirtingas įveikos strategijas, aktyvias bei pasyvias, tačiau jų efektyvumo tyrimai bendroje populiacijoje ir kalėjimo aplinkoje nevienareikšmiai. Tyrimų rezultatai nuteistųjų imtyje kelia klausimų, ar visgi kalėjimo aplinkoje susidūrus su stresinėmis situacijomis, tokiomis kaip sąlytis su savižudišku elgesiu, efektyvios

įveikos strategijos būtų tokios pačios kaip ir bendroje populiacijoje, ir kiek tokioje aplinkoje gali būti naudingos į vengimą bei į emocijas orientuotos streso įveikos strategijos.

1.2.5. Potrauminio streso požymiai kalinamųjų grupėje

Sąlytis su savižudišku elgesiu gali būti traumuojanči patirtis, dėl kurios išsivysto potrauminio streso požymiai (Cerel *et al.*, 2014). Remiantis DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013) pateiktu sąlyčio su traumuojančiu įvykiu apibrėžimu, susidurti su tokia patirtimi galima tiesiogiai stebint įvykį, kai jis nutiko kitiems bei sužinojus, kad traumuojančią įvykį nutiko kitiems. Dėl sąlyčio su traumuojančiais įvykiais, asmuo gali patirti tam tikrus simptomus, kurie pasireiškia kaip Potrauminio streso sutrikimas (toliau – PTSS) (Ouagazzal *et al.*, 2021). PTSS - tai psichikos sutrikimas, kuris neigiamai veikia asmens gebėjimą reguliuoti mintis, emocijas ir reakcijas (Dulisse *et al.*, 2023). Susidūrus su traumuojančiais įvykiais, asmuo gali patirti specifinius potrauminio streso simptomus, tokius kaip invaziniai (pvz., pasikartojantys prisiminimai, sapnai, stiprus emocinis diskomfortas susidūrus su traumą primenančiais dirgikliais), vengimo simptomai (vengiama minčių, jausmų, žmonių, vietų bei situacijų, susijusių su patirtu įvykiu), kognityviniai sunkumai (neigiami įsitikinimai apie save, kitus ir pasaulį), padidintas dirglumas (perdėtas budrumas, sunkumai susikaupti) ir nespecifinius potrauminius simptomus, kaip disociacija (American Psychiatric Association, 2013; Ouagazzal *et al.*, 2021). Potencialiai traumuojančios įvykiai gali sukelti įvairias reakcijas ir turėti stiprų poveikį, tačiau minėti simptomai nebūtinai pasireiškia sistemingai ir iš karto po įvykio (Ouagazzal *et al.*, 2021).

Tyrimai rodo, kad potrauminio streso sutrikimo paplitimas tarp įkalintų asmenų yra gerokai didesnis, palyginti su bendra populiacija (Dulisse *et al.*, 2023). Kai kurių tyrimų rezultatai atskleidžia, jog tarp nuteistų vyrų PTSS paplitimas yra maždaug penkis kartus didesnis nei bendroje populiacijoje (Fovet *et al.*, 2023). Piper ir Berle (2019) tyrimo rezultatai rodo, kad potencialiai traumuojančios įvykiai, patirti įkalinimo metu, turi reikšmingą teigiamą ryšį su potrauminio streso simptomais. Kitaip tariant, kalėjime patirti potencialiai traumuojančios įvykiai, įskaitant viktimizaciją, prievartą, emocinį ir fizinį smurtą bei kitus įvykius, daro neigiamą poveikį asmenų psichologiniam funkcionavimui (Piper & Berle, 2019). Tad aukšti įkalintų asmenų potrauminio streso požymių rodikliai nestebina, jei atsižvelgsime į tai, kad dauguma nuteistųjų patenka į įkalinimo įstaigą jau turėdami nepalankios gyvenimo patirties ir traumuojančių įvykių istoriją

(Rose *et al.*, 2020) bei patiria sąlytį su įvairiais traumuojančiais įvykiais pačioje įkalinimo įstaigoje (Allely & Allely, 2020).

Tam tikri veiksniai, pavyzdžiui, intrapersonaliniai (angl., intrapersonal), tokie kaip lytis, amžius, šeimos istorija, psichikos ligos bei interpersonaliniai (angl., interpersonal), tokie kaip trauminio įvykio sunkumas ir suvokiama socialinė parama, gali turėti skirtingą prognostinę reikšmę potrauminio streso požymiams (Ouagazzal *et al.*, 2021). Tyrėjai pabrėžia, jog potencialiai traumuojančių įvykių poveikis priklauso ir nuo asmens gebėjimų prisitaikyti prie aplinkos ir susidoroti su stresą keliančiais įvykiais, t. y., nuo asmens streso įveikos strategijų (Ouagazzal *et al.*, 2021). Kalbant apie bendrą populiaciją, Viana Machado ir kitų (2020) tyrimas parodė, jog traumines patirtis turėjusių studentų imtyje į emocijas orientuotos įveikos strategijos, tokios kaip priėmimas, humoro taikymas, atsigręžimas į religiją ir socialinės paramos paieškos, buvo neigiamai susijusios su PTSS. O štai, neadaptyvios įveikos strategijos, tokios kaip savęs kaltinimas, neigimas, mąstymo nukreipimas ar psichoaktyvių medžiagų vartojimas, buvo teigiamai susijusios su PTSS simptomais. Sinnott ir kitų (2022) tyrimo rezultatai atskleidė, jog PTSS simptomai gali priklausyti nuo to, kaip žmogus suvokia situaciją ir ją vertina. Buvo pastebėta, jog būtent pozityvi situacijos reinterpretacija buvo neigiamai susijusi su PTSS simptomais dviejų mėnesių laikotarpyje (Sinnott *et al.*, 2022).

Nuteistųjų grupėje įveikos strategijų ir PTSS simptomų ryšiai mažiau tyrinėti. Maschi ir kiti (2014) tyrinėdami vyresnių nuteistųjų psichikos sveikatą atrado, jog įvairūs įveikos ištekliai, tokie kaip socialinė parama, teigiamas savo vertės suvokimas, optimizmas, emocijų išreiškimas, atsigręžimas į religiją ir rūpinimasis savo fizine sveikata buvo neigiamai susiję su PTSS simptomais. Tačiau lieka neaišku, kaip būtent tokia potencialiai trauminė patirtis, kaip sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu, nuteistųjų grupėje yra susijusi su PTSS simptomais ir koks yra skirtingų streso įveikos strategijų vaidmuo.

Apibendrinant, gali teigti, jog sąlytis su savižudišku elgesiu yra potencialiai traumuojančias įvykis, kurio patyrimas gali būti susijęs su potrauminio streso požymiais, tokiais kaip invaziniai, vengimo, kognityvinių sunkumų ar padidinto dirglumo. Kalėjimuose nuteistieji gali susidurti su įvairiais potencialiai traumuojančiais įvykiais, vienas iš jų – sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu. Įvairių mokslinių tyrimų rezultatai atskleidžia, jog nuteistųjų grupėje PTSS požymiai yra dažnesni nei bendroje populiacijoje. Remiantis ankstesne literatūra, šių simptomų pasireiškimas

gali priklausyti nuo įvairių veiksnių, iš kurių vieni svarbiausių - streso įveikos strategijos. Visgi lieka neaišku, kaip skirtingos streso įveikos strategijos siejasi su PTSS požymiais, patyrus sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigoje.

1.3. Neatsakyti klausimai ir tyrimo problema

Apibendrinus išanalizuotą literatūrą, galima teigti, jog sąlytis su savižudišku elgesiu yra dažnas reiškinys ir apima įvairias savižudiško elgesio formas, tokias kaip mintys apie savižudybę, savižala, bandymas nusižudyti bei savižudybė. Bendrojoje populiacijoje sąlyčio su savižudišku elgesiu poveikis psichikos sveikatai plačiai nagrinėjamas (pvz., Hvidkjær *et al.*, 2021; Marshall *et al.*, 2023). Tyrimų rezultatuose išryškunami sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu padariniai psichikos sveikatai apima padidėjusią savižudybės riziką, žemesnę psichologinę gerovę, emocinį skausmą, aukštą psichologinio distreso lygį, o kai kuriais atvejais net ir PTSS požymius (Bilello *et al.*, 2024; Hales *et al.*, 2013; Hill *et al.*, 2020). Taip pat mokslinė literatūra atskleidžia, jog ne visi žmonės, patyrę sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu, susiduria su vienodomis pasekmėmis (Gautam *et al.*, 2024). Panašu, kad individualūs streso įveikos mechanizmai gali turėti svarbų vaidmenį, tačiau nėra vienareikšmiškų atsakymų, kodėl kai kurie žmonės po tokio sąlyčio patiria sudėtingas psichikos sveikatos problemas ir kokie veiksniai tai lemia.

Kalbant apie kalėjimo aplinką, nors literatūroje pateikiama kitų šalių sąlyčio su savižudišku elgesiu statistika įkalinimo įstaigose, lieka neaiškūs statistiniai rodikliai Lietuvos kontekste, ypač atsižvelgiant į tai, jog dažniausiai viešai yra prieinamas savižudybių skaičius, bet ne kitų savižudiško elgesio formų - savižalos, bandymų nusižudyti – paplitimas. Taip pat, nors bendroje populiacijoje sąlyčio su savižudišku elgesiu padariniai psichikos sveikatai plačiai tyrinėjami, tyrimų su kalinamųjų intimi vis dar trūksta. O iki šiol atliktuose tyrimuose pateikiami nevienareikšmiai rezultatai dėl sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajų su kalinamųjų psichikos sveikata.

Viena vertus, tyrimai rodo, jog sąlytis su kitų savižudišku elgesiu nuteistųjų grupėje gali būti susijęs su emociniais sukrėtimais, savęs kaltinimu, sunkumais prisitaikyti po tokios patirties ar net nejautrumu / abejingumu dėl nuolatinio tokio sąlyčio patyrimo (Hales *et al.*, 2013; Slade *et al.*, 2019). Kita vertus, kai kur nurodoma, jog daugelio nuteistųjų psichologinė gerovė siekia aukštą lygį (Hidayati *et al.*, 2021), nors sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigose yra dažnas reiškinys (Favril *et al.*, 2020b). Ir nors nuteistųjų grupėje PTSS yra labiau paplitęs nei

bendroje populiacijoje (Fovet *et al.*, 2023), o sąlytis su kitų savižudišku elgesiu yra potencialiai traumuojantis įvykis, yra šaltinių, rodančių, jog tokia patirtis nuteistųjų imtyje nėra susijusi su potrauminio streso požymiais bei patys nuteistieji yra linkę nuvertinti tokios patirties poveikį (Hales *et al.*, 2013; Slade *et al.*, 2019).

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta aukščiau, kyla svarbūs klausimai. Pirma, kaip sąlytis su skirtingomis savižudiško elgesio formomis siejasi su kalinamųjų psichologine gerove ir potrauminio streso požymiais. Sukauptos žinios leidžia manyti, kad tokie padariniai kaip žema psichologinė gerovė ir PTSS požymiai gali priklausyti nuo taikomų streso įveikos strategijų (Gautam *et al.*, 2024). Tačiau yra tyrimų, rodančių, jog tos streso įveikos strategijos, kurios bendroje populiacijoje paprastai laikomos adaptyviomis prisitaikant prie įvairių sunkumų, kalėjimo aplinkoje gali būti visai neadaptyvios (pvz., Luke *et al.*, 2021). Todėl dar vienas svarbus neatsakytas klausimas – kokias streso įveikos strategijas, susidūrus su kitų savižudišku elgesiu, taiko kalinamieji ir kaip jos susijusios su jų psichikos sveikatos rodikliais?

Be to, aptartų mokslinių tyrimų rezultatai atskleidžia galimas sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajas su įvairiais psichikos sveikatos sunkumais, pvz., žemesne psichologine gerove, labiau išreikštais potrauminio streso požymiais (Hales *et al.*, 2013; Slade *et al.*, 2019). Lazarus ir Folkman (1987) streso ir įveikos teorija bei mokslinė literatūra leidžia kelti prielaidą, kad sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu ryšį su psichikos sveikatos rodikliais paaiškina tai, kaip asmuo susidūręs su stresą keliančiomis patirtimis reaguoja ir kokias streso įveikos strategijas taiko. Atsižvelgiant į tai, šiame darbe bus siekiama patikrinti, ar (ir kaip) kalinamųjų taikomos streso įveikos strategijos medijuoja sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajas su psichologine gerove ir potrauminio streso požymiais.

Tyrimo tikslas: nustatyti laisvės atėmimo bausmę atliekančių suaugusių asmenų (vyrų) per pastaruosius metus patirto sąlyčio su kitų kalinamųjų savižudišku elgesiu ypatumus, bei šios patirties sąsajas su jų psichologine gerove, streso įveikos strategijomis ir potrauminio streso požymiais.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti kalinamųjų per pastaruosius metus kalėjime patirto sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu ypatumus.
2. Palyginti kalinamųjų grupes:
 - 2.1. Atsižvelgiant į psichologinę gerovę ir streso įveikos strategijas (lyginamos sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu per pastaruosius metus patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų grupės).
 - 2.2. Atsižvelgiant į potrauminio streso požymius (lyginamos sąlytį su skirtingomis savižudiško elgesio formomis per pastaruosius metus patyrusios kalinamųjų grupės).
3. Nustatyti kalinamųjų psichologinės gerovės, streso įveikos strategijų ir potrauminio streso požymių sąsajas.
4. Nustatyti, ar kalinamųjų taikomos streso įveikos strategijos medijuoja per pastaruosius metus patirto sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajas su psichologine gerove bei potrauminio streso požymiais.

2. TYRIMO METODIKA

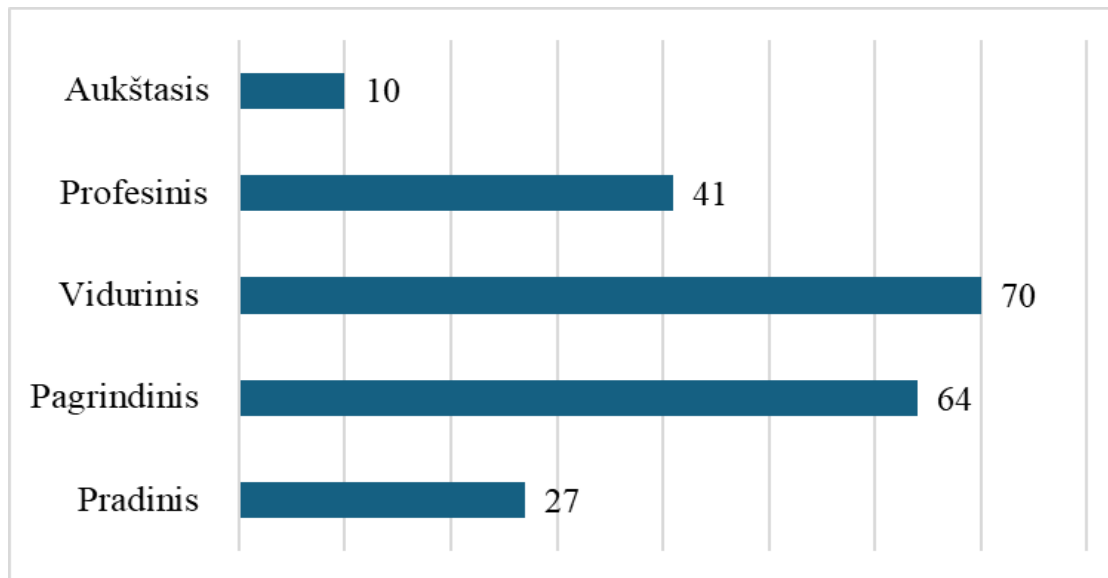
Šis tyrimas vykdytas kaip projekto „Sąlytį su suicidiniu elgesiu kalėjimuose išgyvenusių darbuotojų bei bausmę atliekančių asmenų patirtis ir psichikos sveikata“ dalis. Projekto komanda: prof. dr. Danutė Gailienė (projekto vadovė), doc. dr. Said Dadašev, asist. dr. Violeta Cimalanskaitė-Kazlauskienė, asist. dr. Virginija Klimukienė ir doc. dr. Alfredas Laurinavičius. Darbo autorė kartu su projekto komanda vyko į Lietuvos kalėjimus rinkti projekto duomenis. Duomenų rinkimo laikotarpis: nuo 2025-03 iki 2025-06. Darbo autorė kartu su kitais komandos nariais vyko į Alytaus, Marijampolės, Panevėžio ir Pravieniškių 1-ą kalėjimus, taip prisidėdama prie 41,5 proc. kiekybinių projekto duomenų surinkimo. Renkant duomenis, darbo autorė padėdavo pristatydama tiriamiesiems projektą, jo tikslą, savanoriškumo ir anonimiškumo principus, anketos pildymo preliminarį trukmę. Taip pat darbo autorė prisidėjo prie duomenų apdorojimo – dalį duomenų suvedė į statistinę duomenų bazę. Šiame tyrime naudojama apie 70% kiekybinių (kalinamųjų imties) projekto duomenų.

2.1. Tyrimo dalyviai

Šiame darbe buvo analizuojama netikimybinė 217 laisvės atėmimo bausmę atliekančių suaugusių vyrų imtis. Penkerių tyrimo dalyvių duomenys buvo pašalinti iš analizės dėl didelio neatsakytų teiginių skaičiaus. Taip pat remiantis mokslinių tyrimų praktika bei siekiant duomenų patikimumo, į analizę buvo įtraukti tik tie tyrimo dalyviai, kurie atsakė bent 90 proc. teiginių šiuose klausimynuose: PSO (5) geros savijautos rodiklis, Įvykio poveikio skalė – revizuota, ir bent 85 proc. Įveikos strategijų klausimyno (Hair *et al.*, 2014). Tad galutinę imtį sudarė 212 tyrimo dalyvių.

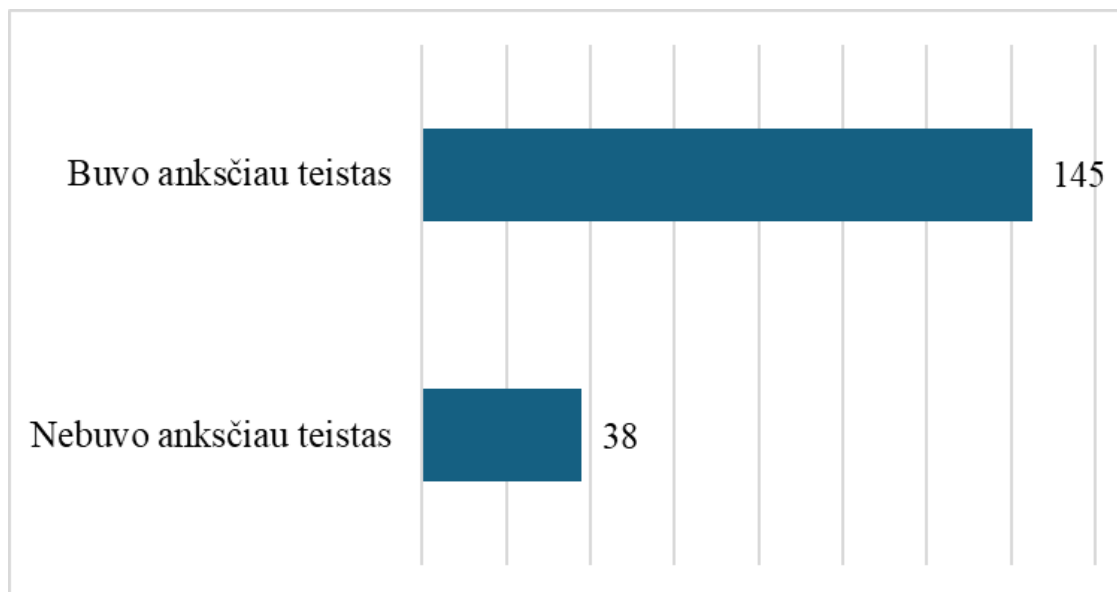
Tyrimo dalyviai bausmę atliko Vilniaus ($n = 19$), Alytaus ($n = 43$), Kauno ($n = 12$), Šiaulių ($n = 10$), Marijampolės ($n = 35$), Pravieniškių 1-ame ($n = 45$) ir Pravieniškių 2-ame ($n = 48$) kalėjimuose. Tiriamųjų amžius svyruoja nuo 18 iki 67 metų ($M = 37,91$, $SD = 10,11$). Dauguma tyrimo dalyvių ($n = 76$) tyrimo vykdymo laikotarpiu laisvės atėmimo bausmę atliko už smurtinius nusikaltimus, t. y., nužudymą, kūno sužalojimą, sveikatos sutrikdymą. Taip pat tyrimo dalyviai tyrimo vykdymo laikotarpiu laisvės atėmimo bausmę atliko už seksualinius ($n = 7$), turtinius (vagystę, sukčiavimą, plėšimą, turto prievartavimą) ($n = 54$) nusikaltimus bei neteisėtą disponavimą narkotinėmis medžiagomis ir/ar jų platinimą ($n = 65$). 32 tiriamieji nepateikė

atsakymo dėl nusikaltimo tipo, 6 tiriamieji pasirinko „kita“. Kai kurie tyrimo dalyviai pasirinko kelis nusikaltimų tipus ($n = 21$), tai reiškia, kad tyrimo metu atliko bausmę už kelis nusikaltimus.

1.1. pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal išsilavinimą ($N = 212$)

1.1. pav. pateikta informacija apie tyrimo dalyvių išsilavinimą. Maždaug trečdalis tyrimo dalyvių (33 proc.) yra įgiję vidurinį išsilavinimą. Taip pat, didžioji dalis, t. y., 84,9 proc., tyrime dalyvavusių asmenų buvo lietuviai. Didžioji dalis (68,4 proc.) tyrime dalyvavusių asmenų buvo anksčiau teisti (žr. 1.2. pav.). Detalesnė informacija pateikiama [2-ame priede](#).

1.2. pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal tai, ar jie buvo anksčiau teisti ($N = 183$)

Dažniausia skirta laisvės atėmimo bausmės trukmė tyrimo imtyje buvo 3 metai ($SD = 5$ m. 6 mėn. 12 d.), o dažniausia jau atliktos laisvės atėmimo bausmės trukmė buvo 2 metai ($SD = 4$ m. 4 mėn. 14 d.). Tyrimo dalyvių ankstesnių teistumų skaičius svyravo nuo 0 iki 25, dauguma tyrimo dalyvių anksčiau buvo teisti vieną kartą ($SD = 5,91$). Detalesnė informacija apie tyrimo dalyvių paskutinės laisvės atėmimo bausmės ir ankstesnių teistumų rodiklius pateikiama [3-iajame priede](#).

2.2. Tyrimo instrumentai

Sociodemografinių duomenų anketa. Anketa sudarė klausimai apie tiriamųjų lytį, amžių, išsilavinimą, tautybę, paskutinės skirtos laisvės atėmimo bausmės trukmę. Taip pat tyrimo dalyviams buvo pateikti klausimai, kiek skirtos bausmės jau yra atlikę, už kokią nusikaltimą/nusikaltimus šiuo metu atlieka bausmę (smurtinį, seksualinį, turtinį, neteisėtą disponavimą narkotinėmis medžiagomis/ar jų platinimą, kita), ar anksčiau buvo teisti bei kiek kartų iš viso yra teisti.

Sąlyčio su savižudišku elgesiu klausimynas (sudarytas tyrėjų grupės: prof. dr. Danutės Gailienės, doc. dr. Said Dadašev, dr. Violetos Cimalanskaitės-Kazlauskienės, dr. Virginijos Klimukienės ir doc. dr. Alfredo Laurinavičiaus). Klausimyną sudaro teiginiai, vertinantys sąlyčio su savižudišku elgesiu ypatumus (pvz., „Ar Jums atliekant laisvės atėmimo bausmę per pastaruosius metus kalėjime kas nors kalbėjo apie norą nusižudyti?“). Teiginiai apima sąlytį su kitų mintimis apie savižudybę, sąlytį su savęs žalojimu, bandymu nusižudyti ir savižudybe. Taip pat prašoma pažymėti, ar asmuo sąlytį su skirtingu savižudišku elgesiu patyrė pats būdamas toje situacijoje, ar apie tai išgirdo iš kitų bei kiek kartų per pastaruosius metus kalėjime teko susidurti su savižudišku elgesiu. Klausimynas taip pat apima teiginius, kuriuose tyrimo dalyviai turi pasirinkti vieną labiausiai paveikusių pastarųjų metų įvykį, susijusį su kito asmens savižudišku elgesiu bei įvertinti santykį su asmeniu, kurio savižudiškas elgesys labiausiai paveikė.

PSO (5) geros savijautos rodiklis (*WHO-5 Well-being Index*; WHO Regional office for Europe, 1998) yra atviros prieigos. PSO Europos regioninis biuras yra išvertęs PSO (5) į lietuvių kalbą. Klausimynu siekiama įvertinti asmens psichologinės gerovės aspektus per pastarąsias dvi savaites. Klausimyną sudaro penki teiginiai (pvz., Jaučiausi linksmas ir pakilios nuotaikos), kuriuos reikia įvertinti nuo 0 (niekada) iki 5 (visą laiką). Maksimali geros savijautos rodiklio suma yra 25, o norint apskaičiuoti procentinį balą, gautą visų teiginių sumą reikia padauginti iš 4.

Galutinis balas gali svyruoti nuo 0 iki 100. Aukštesnis balas žymi geresnę savijautą. PSO (2024) pasiūlė ribą, kuomet rodiklis žemesnis nei 50 proc. rodo prastą psichologinę gerovę

Kituose tyrimuose gautas geras šio instrumento vidinis suderinamumas (*Cronbach $\alpha > 0,8$*) (Lara-Cabrera *et al.*, 2022; Žiedelis, 2020). Šiame tyrime taip pat gauti geri patikimumo rodikliai (*Cronbach $\alpha = 0,86$*). Instrumento validumą patvirtina užsienio ir Lietuvos tyrimuose atliktos faktorinės analizės, atskleidžiančios vienfaktorinę instrumento struktūrą (Lara-Cabrera *et al.*, 2022; Žiedelis, 2020).

Įveikos strategijų klausimynas COPE – Trumpoji versija (*Brief COPE*, Carver, 1997). Šis klausimynas yra trumpesnė originalaus Įveikos strategijų klausimyno COPE, kurį sudaro 60 teiginių, versija. Carver (1997) teigimu, tokio ilgio instrumentai iš tiriamųjų reikalauja nemažai laiko ir pastangų, o tyrimo dalyvis gali jausti atsakinėjimo naštą. Dėl to, siekiant kuo tiksliau ir kuo trumpiau įvertinti dominančias psichologines savybes, buvo sukurtas Įveikos strategijų klausimynas COPE – Trumpoji versija.

Šis instrumentas skirtas įvertinti asmens naudojamus iškilusių sunkumų įveikimo būdus. Klausimynas apima 28 teiginius (pvz., „Aš pasineriu į darbą ar kitą veiklą, kad negalvočiau apie tai, kas atsitiko“), kurie sudaro 14 subskalių (po du klausimus): aktyvios įveikos, planavimo, teigiamo perinterpretavimo, priėmimo, humoro naudojimo, atsigręžimo į religiją, emocinės paramos naudojimosi, instrumentinės paramos naudojimosi, mąstymo nukreipimo, neigimo, emocijų išreiškimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo ir savęs kaltinimo. Klausimyno teiginius prašoma įvertinti vienu iš keturių galimų variantų – „niekada“ (0), „kartais“ (1), „dažnai“ (2) arba „labai dažnai“ (3). Aukštesnis skalės įvertis rodo, jog asmuo patiriant sunkumus dažniau naudoja tam tikrą įveikos strategiją. Instrumentas yra atviros prieigos (Carver, 1997). Į lietuvių kalbą instrumentą išvertė ir disertacijoje naudojo Geleželytė (2019). Prieš pradedant tyrimą, buvo gautas lietuviškosios versijos autorės leidimas naudoti instrumentą.

Atliekant mokslinius tyrimus, remiantis teorinėmis prielaidomis, klausimyno teiginiai kai kada grupuojami į platesnes dimensijas, dažniausiai – į problemą, emocijas bei vengimą orientuotas įveikos strategijas (Poulus *et al.*, 2020). Šiame tyrime bus naudojamas originalus autorių pasiūlytas streso įveikos strategijų skirstymas, atsižvelgiant į tai, jog ankstesniuose tyrimuose 14 subskalių struktūra patvirtinta statistinėmis priemonėmis (Geleželytė, 2019; Hanfstingl *et al.*, 2023).

Carver (1997) gauti subskalių vidinio suderinamumo rodikliai bei šiame tyrime gauti vidinio suderinamumo rodikliai pateikti [4-ame priede](#). Vidinio suderinamumo rezultatai atskleidė, jog daugumos subskalių *Cronbach α* > 0,60, tai rodo, jog subskalės yra tinkamos tolimesnei analizei (Pakalniškienė, 2012). Trijų subskalių, savęs kaltinimo, neigimo ir pasitraukimo, *Cronbach α* > 0,50, tačiau atsižvelgiant į tai, jog šios streso įveikos strategijos teoriškai pagrįstos, o dėl mažo teiginių skaičius skalėje *Cronbach α* gali būti mažesnė (Tavakol & Dennick, 2011), šios streso įveikos strategijos bus įtraukiamos į tolesnę rezultatų analizę.

Įvykio poveikio skalė - revizuota (IES-R; Impact of Event Scale-Revised; Weiss & Marmar, 1997) yra atviros prieigos. Lietuvišką versiją parengė Kazlauskas ir Gailienė (2005). Skalę sudaro 22 teiginiai (pvz., „Bet koks priminimas vėl sukeldavo su tuo susijusius jausmus“), kurie grupuojami į tris subskales: invazijos (1, 2, 3, 6, 9, 14, 16, 20 teiginiai), vengimo (5, 7, 8, 11, 12, 13, 17, 22 teiginiai) ir padidinto dirglumo (4, 10, 15, 18, 19, 21 teiginiai). Taip pat galima apskaičiuoti bendrą įvertį, kuris yra visų instrumentą sudarančių teiginių įverčių aritmetinis vidurkis. Įvertis didesnis nei 1,5 nurodo PTSS riziką. Teiginius prašoma įvertinti vienu iš penkių galimų atsakymų variantų nuo „Visai ne“ (0) iki „Labai stipriai“ (4), galvojant apie pastarąsias septynias dienas. Instrumentas gali būti naudojamas tik įvertinant potrauminio streso požymių/simptomų išreikštumą ar riziką. Instrumentą pildė tik tie tyrimo dalyviai, kurie patyrė sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu per pastaruosius metus kalėjime ir pasirinko konkretų, juos labiausiai paveikusių, įvykį.

Skalės patikimumo ir validumo rodikliai yra pakankami. Lietuviškos skalės versijos patikimumas matuojant *Cronbach α* , yra aukštas, visos metodikos *Cronbach α* = 0,93, subskalių *Cronbach α* = 0,82 - 0,88. Lietuviškos versijos faktorinės analizės rezultatai parodė, kad duomenys atitinka tris faktorius (Kazlauskas ir Gailienė, 2005). Šiame tyrime taip pat gautas aukštas skalės vidinis suderinamumas. Visos metodikos *Cronbach α* = 0,96, invazijos skalės *Cronbach α* = 0,91, vengimo skalės *Cronbach α* = 0,87, padidinto dirglumo *Cronbach α* = 0,9.

2.3. Tyrimo eiga

Bendradarbiaujant su Kalėjimų tarnyba prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, dalyvauti tyrime buvo kviečiami laisvės atėmimo bausmę Lietuvos kalėjimuose atliekantys asmenys. Tyrimo dalyviai buvo supažindinami su tyrimu žodžiu ir raštu, pateikiant informacinį

lapą (žr. [5-ą priedą](#)). Nuteistiesiems buvo pristatomas tyrimo tikslas, nauda, galimas poveikis, anonimiškumas ir galimybė nutraukti dalyvavimą tyrime, duomenų konfidencialumo užtikrinimas bei pagalbos galimybės. Tyrime dalyvavo tik savanoriškai sutikę dalyvauti nuteistieji. Kilus klausimams dėl anketos pildymo ar teiginių, tyrimo dalyviai galėjo gauti tyrėjų komandos pagalbą. Anketos pildymas užtruko 20-30 minučių. Užpildžius anketą, tiriamųjų buvo prašoma ją įdėti į voką ir užklijuoti. Kaip padėką už dalyvavimą tyrime dalyvavę nuteistieji gavo tušinuką ir daugkartinio naudojimo puodelį su Vilniaus universiteto atributika. Duomenų rinkimas vyko 2025 metų kovo – birželio mėnesiais. Gauti duomenys buvo perkoduoti ir suvesti į statistinę duomenų bazę *IBM SPSS Statistics 30*.

2.4. Tyrimo etika

Tyrimui vykdyti gautas Vilniaus universiteto psichologinių tyrimų etikos komiteto leidimas Nr. (1.13 E) 250000-KT-9. Sąlytį su kitų savižudišku elgesiu patyrę kalinamieji yra pažeidžiama grupė, o savižudiškas elgesys – jautri tema. Atsižvelgiant į tai, buvo pabrėžiamas dalyvavimo tyrime savanoriškumas, tyrimo metu kalinamieji turėjo galimybę aptarti su tyrėjais kilusius klausimus, po tyrimo buvo pasiteiraujama tyrimo dalyvių, kaip jie jaučiasi. Tyrimo anketoje buvo nurodyti kontaktai, kuriais kalinamieji gali kreiptis kilus emociniams sunkumams (žr. [6-ą priedą](#)). Taip pat, esant poreikiui, tyrimo dalyviai buvo nukreipti į įstaigos psichologą.

2.5. Duomenų analizė

Tyrimo metu gauti duomenys buvo analizuojami pasitelkiant duomenų analizės programą *IBM SPSS Statistics 30* bei *Mplus 8.9*. Analizuojant gautus duomenis, buvo skaičiuojama:

1. Duomenų sklaidos atitikimas normaliajam skirstiniui. Duomenys vertinami kaip atitinkantys normalųjį skirstinį, jei nustatyti asimetrijos ir eksceso koeficientų dydžiai nuo – 2 iki 2 (Cameron, 2004) ir nėra kritinių išskirčių. Taip pat vizualiai įvertintos duomenų sklaidos diagramos. Duomenų atitikimo normaliajam skirstiniui rezultatai pateikti [7-ame priede](#).
2. Skalių patikimumas vidinio suderintumo būdu (*Cronbach α*).
3. Aprašomoji statistika (vidurkiai, medianos, standartiniai nuokrypiai).
4. Palyginimai tarp grupių, atsižvelgiant į psichologinės gerovės rodiklį, buvo atlikti taikant vienfaktorinę dispersinę analizę (*ANOVA*); palyginimai tarp grupių, atsižvelgiant į streso

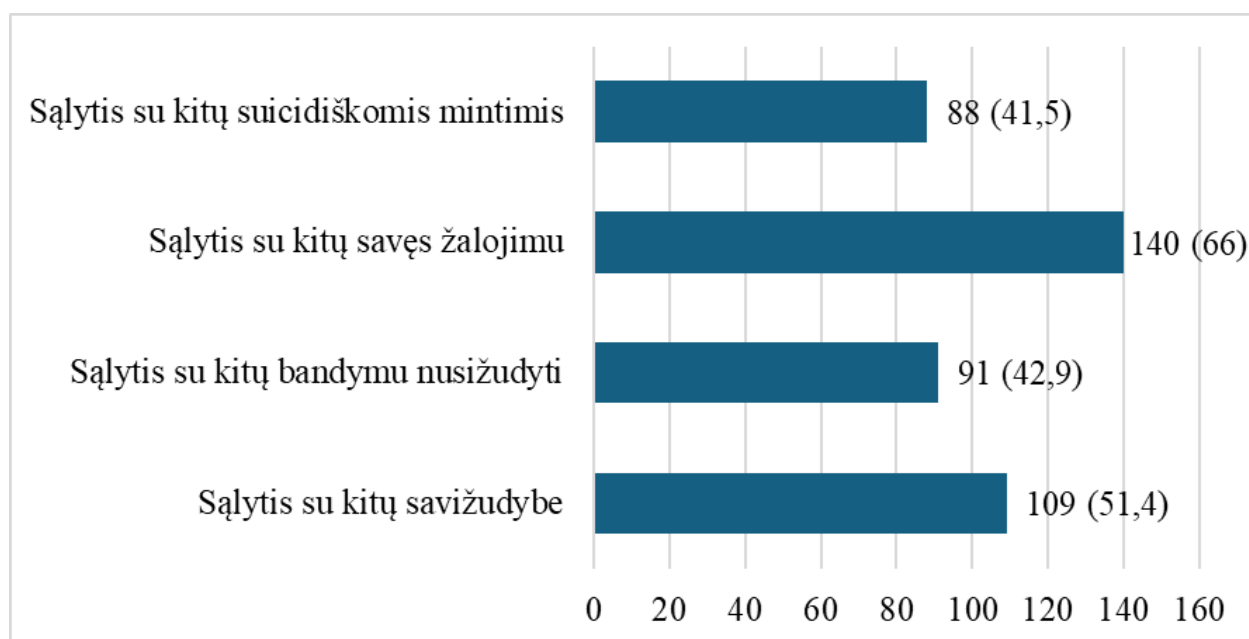
įveikos strategijų rodiklius, buvo atlikti taikant vienfaktorinę daugiamatę dispersinę analizę (*MANOVA*) bei vienfaktorinę dispersinę analizę (*ANOVA*); palyginimai tarp grupių, atsižvelgiant į potrauminio streso požymių rodiklius, buvo atlikti taikant *Mann-Whitney U* neparametrinės statistikos kriterijų, dėl šio kintamojo duomenų sklaidos neatitikimo normaliajam skirstiniui.

5. Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti buvo skaičiuota *Pearson* koreliacija (tarp streso įveikos strategijų ir psichologinės gerovės) bei *Spearman* koreliacija (tarp potrauminio streso požymių ir kitų tyrimo kintamųjų).
6. Streso įveikos strategijų mediaciniams efektams tarp sąlyčio ir psichologinės gerovės nustatyti buvo atlikta kelių analizė (angl. *path analysis*).
7. Streso įveikos strategijų prognostinei reikšmei potrauminio streso požymiams (pritaikius kvadratinę duomenų transformavimo procedūrą) nustatyti atlikta tiesinė regresinė analizė.

3. REZULTATAI

3.1. Kalinamųjų sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu ypatumai

Pirmiausia, buvo siekiama nustatyti kalinamųjų sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu paplitimą tyrimo imtyje. Rezultatai atskleidė, jog 79 proc. tyrimo dalyvių ($n = 168$) per pastaruosius metus įkalinimo įstaigoje patyrė sąlytį su kuria nors savižudiško elgesio forma. Apibendrinta informacija apie sąlyčio su skirtingomis savižudiško elgesio formomis paplitimą tyrimo imtyje pateikiama 2-ame pav. Detalesnė informacija pateikiama [8-ame priede](#).

2 pav. Sąlyčio su skirtingomis savižudiško elgesio formomis paplitimas tyrimo imtyje, N (proc.)
Pastaba. Tyrimo dalyviai galėjo pasirinkti kelis atsakymų variantus.

Sąlytį su kitų mintimis apie savižudybę patyrė 41,5 proc. tyrimo dalyvių. Pusė sąlytį su kitų suicidiškomis mintimis patyrusių tyrimo dalyvių (50 proc.) apie tai sužinojo iš kitų asmenų. Panaši tyrimo dalyvių dalis (53,4 proc.) nurodė, jog tokį sąlytį patyrė maždaug vieną kartą per metus. Su šia savižudiško elgesio forma sąlytį patyrė mažiausiai tyrimo dalyvių.

Du trečdaliai tyrimo dalyvių (66 proc.) patyrė sąlytį su kitų savęs žalojimu. Dauguma sąlytį su kitų savęs žalojimu patyrusių nuteistųjų (56,4 proc.) apie tai išgirdo iš kitų. Maždaug trečdalis sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu patyrusių kalinamųjų (32,9 proc.) su tokia patirtimi per pastaruosius

metus susidūrė kartą per mėnesį ar dažniau. Sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu patyrė daugiausiai tyrimo dalyvių palyginti su kitomis savižudiško elgesio formomis.

Duomenys atskleidžia, kad sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti patyrė 42,9 proc. tiriamųjų, iš kurių daugiau nei pusė (69,2 proc.) apie tai sužinojo iš kitų. Iš sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti patyrusių tiriamųjų daugiausiai (27,5 proc.) nurodė, jog per pastaruosius metus tokį sąlytį patyrė du kartus. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, jog net 18,7 proc. tiriamųjų nurodė, jog sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti per pastaruosius metus įkalinimo įstaigoje patyrė penkis ar daugiau kartų.

Daugiau nei pusė tyrimo dalyvių (51,4 proc.) įkalinimo įstaigoje patyrė sąlytį su kitų kalinamųjų savižudybe, apie kurią dauguma (84,4 proc.) sužinojo išgirdus iš kitų. Panaši dalis tyrimo dalyvių įvertino, jog sąlytį su kitų savižudybe įkalinimo įstaigoje per pastaruosius metus patyrė vieną arba du kartus (atitinkamai 31,2 proc. ir 28,4 proc.).

3.2. Skirtingų kalinamųjų grupių palyginimas

Toliau buvo siekiama palyginti sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu per pastaruosius metus patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų grupes, atsižvelgiant į psichologinės gerovės rodiklį ir taikomas streso įveikos strategijas. Taip pat palyginti sąlytį su skirtingomis savižudiško elgesio formomis patyrusių kalinamųjų grupes, atsižvelgiant į potrauminio streso požymius. Šiam uždaviniui įgyvendinti buvo išskirtos keturios tyrimo dalyvių grupės. Šios grupės buvo sudarytos pagal tyrimo dalyvių pasirinktą per pastaruosius metus juos labiausiai paveikusių įvykių, susijusių su kito asmens savižudišku elgesiu. Atsižvelgiant į tai, jog sąlytį su kitų bandymu nusižudyti patyrusių tiriamųjų grupės dydis skyrėsi nuo sąlytį su kitų savęs žalojimu patyrusių tiriamųjų grupės dydžio daugiau nei tris kartus, sąlytį su kitų bandymu nusižudyti patyrusių grupė buvo apjungta su sąlytį su kitų savižudybe patyrusiųjų grupe (žr. 1-ą lentelę). Grupės apjungtos, remiantis teorinėmis prielaidomis, jog tiek bandymas nusižudyti, tiek savižudybė apima ketinimą numirti, o savęs žalojimas gali būti apibrėžiamas kaip savižudiško elgesio forma, kuomet intencijos numirti nėra (Sarkhel *et al.*, 2023).

1 lentelė. Pirminis ir galutinis tyrimo grupių suskirstymas

Pirminis tyrimo grupių suskirstymas			
Nepatyrę sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu	Patyrę sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu	Patyrę sąlytį su kitų asmenų bandymu nusizudyti	Patyrę sąlytį su kitų asmenų savižudybe
$n = 39$	$n = 56$	$n = 14$	$n = 26$
Galutinis tyrimo grupių suskirstymas			
Nepatyrę sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu	Patyrę sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu	Patyrę sąlytį su kitų asmenų bandymu nusizudyti arba savižudybe	
$n = 39$	$n = 56$	$n = 40$	

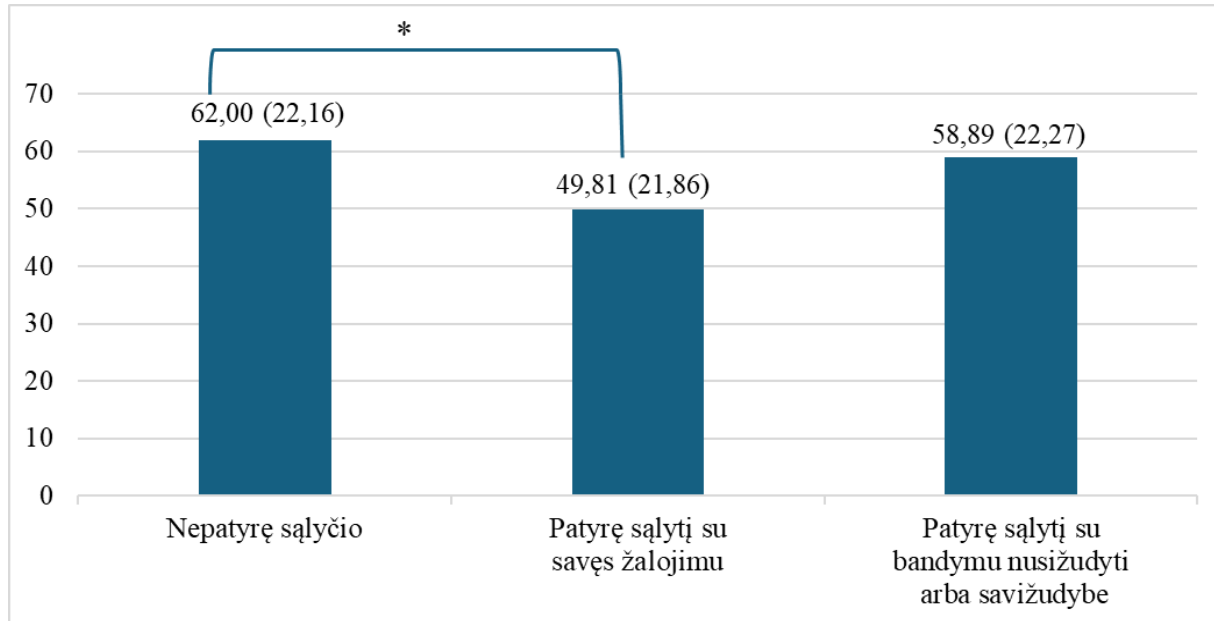
3.2.1. Sąlytį patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų psichologinė gerovė ir streso įveikos strategijos

Sąlytį patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų psichologinė

Prieš atliekant grupių palyginimus, buvo apskaičiuoti psichologinės gerovės aprašomosios statistikos rodikliai. Rezultatai atskleidė, jog šio tyrimo imtyje ($n = 194$) vidutinis gerovės rodiklis viršija 50 procentinį balą ($M = 57,71$; $SD = 21,69$; $min = 4$, $max = 100$). PSO (2024) pasiūlė ribą, kuomet rodiklis žemesnis nei 50 proc. rodo prastą psichologinę gerovę. Tad galima teigti, jog remiantis PSO (5) rodiklio rezultatais, ši kalinamųjų imtis pasižymi pakankamai gera psichologine savijauta.

Siekiant palyginti tris tyrimo dalyvių grupes, atsižvelgiant į jų psichologinės gerovės rodiklius, t. y. nepatyrusių sąlyčio su savižudišku elgesiu ($n = 34$), patyrusių sąlytį su kitų savęs žalojimu ($n = 53$) ir patyrusių sąlytį su kitų bandymu nusizudyti arba savižudybe ($n = 36$), buvo atlikta vienfaktorinė dispersinė analizė (*ANOVA*). Rezultatai atskleidė, jog statistiškai reikšmingai skiriasi

dvi tyrimo dalyvių grupės ($F(2, 120) = 3,65, p = 0,029, \eta p^2 = 0,057$). Atsižvelgiant į tai, jog psichologinės gerovės dispersijos grupėse statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p > 0,05$), atliekant grupių vidurkių palyginimus, reikšmingumo lygmeniui buvo taikyta *Bonferroni* korekcija.

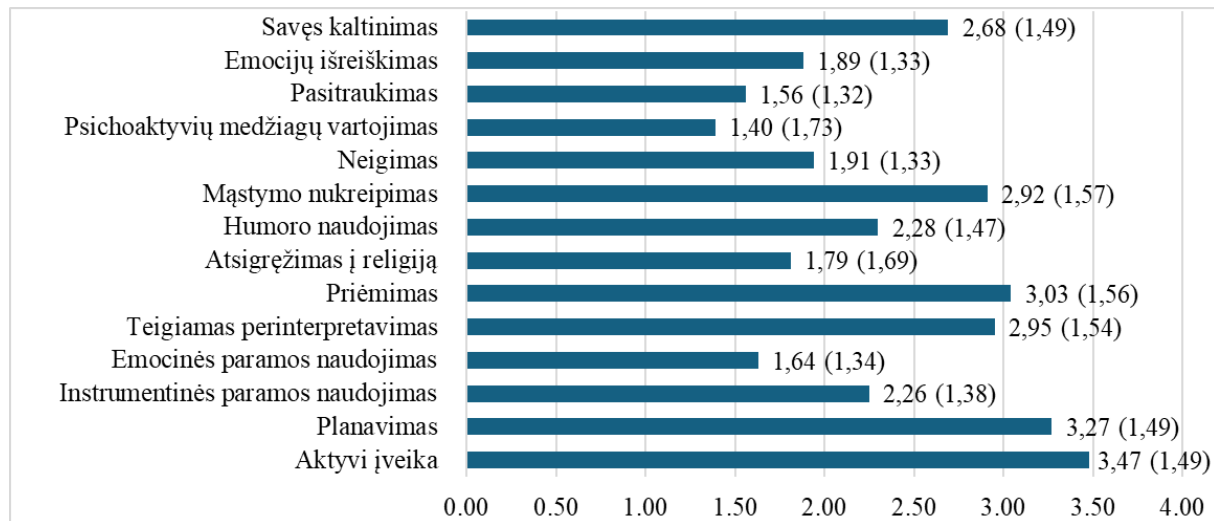
3 pav. Kalinamųjų grupių palyginimas, atsižvelgiant į psichologinės gerovės rodiklį, M (SD)

Nustatyta, kad per pastaruosius metus sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu patyrę kalinamieji ($M = 49,81, SD = 21,86$) pasižymėjo statistiškai reikšmingai žemesne psichologine gerove nei sąlyčio su savižudišku elgesiu per pastaruosius metus nepatyrę kalinamieji ($M = 62,00, SD = 22,16$) (žr. 3-ą pav.). Detalesnė informacija apie tyrimo grupių skirtumus, atsižvelgiant į jų psichologinės gerovės rodiklius, pateikiama [9-ame priede](#).

Sąlytį patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų taikomos streso įveikos strategijos

Atlikus streso įveikos strategijų aprašomosios statistikos analizę (žr. 4 pav.) paaiškėjo, jog laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys dažniausiai sunkumus stengiasi įveikti taikydami aktyvios įveikos ($M = 3,47; SD = 1,49$) bei planavimo ($M = 3,27; SD = 1,49$) strategijas. Tai rodo, jog nuteistieji dažniausiai stengiasi aktyviai spręsti iškilusius sunkumus, planuoti strategijas bei imtis veiksmų siekiant susidoroti su patiriama problema.

Rečiausiai laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys susidūrę su sunkumais taiko psichoaktyvių medžiagų vartojimo ($M = 1,40$; $SD = 1,73$) bei pasitraukimo ($M = 1,56$; $SD = 1,32$) strategijas. Tai rodo, jog tyrimo dalyviai nebando sunkumų spręsti vartojant alkoholį, vaistus ar kitas medžiagas ir nenustoja stengtis bandyti susitvarkyti su esamais sunkumais.

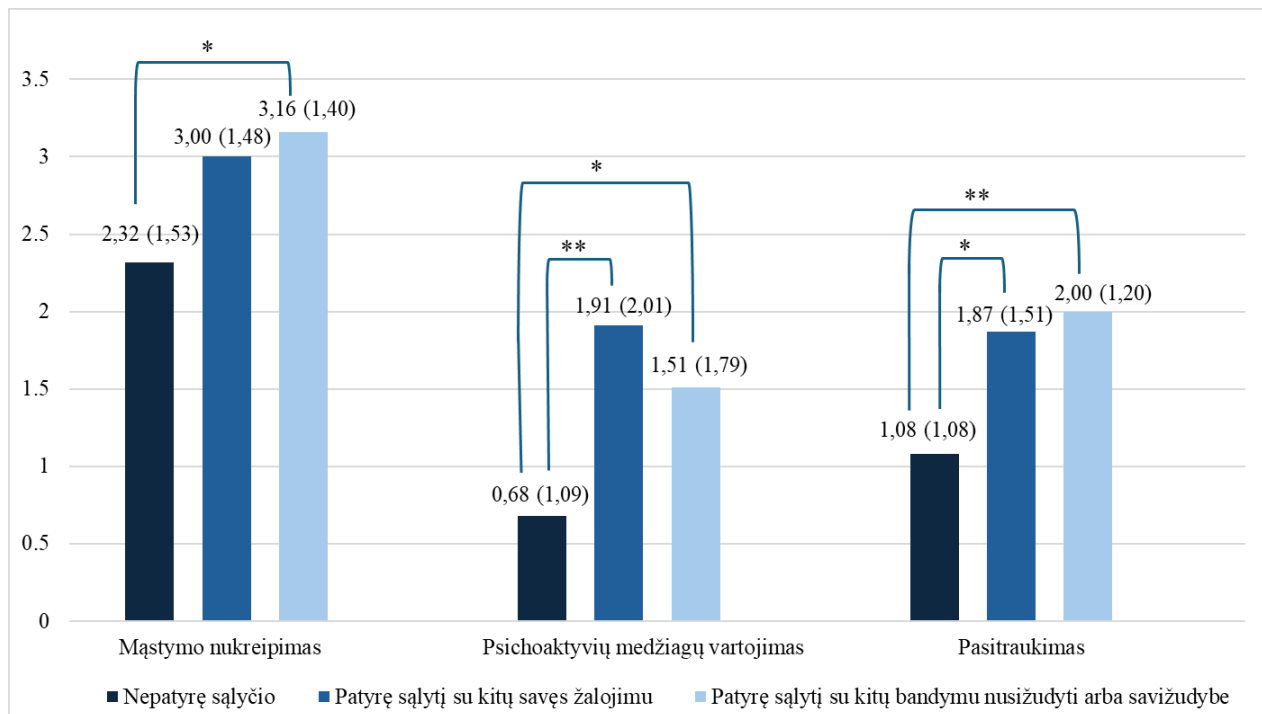
4 pav. Tiriamųjų taikomos streso įveikos strategijos, M (SD), ($N = 199$)

Siekiant palyginti tris tyrimo dalyvių grupes, atsižvelgiant į jų taikomas streso įveikos strategijas, t. y. nepatyrusių sąlyčio su savižudišku elgesiu ($n = 38$), patyrusių sąlytį su kitų savęs žalojimu ($n = 54$) ir patyrusių sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe ($n = 37$), buvo atlikta vienfaktorinė daugiamačė dispersinė analizė (*MANOVA*). Dėl atitikimo normaliajam skirstiniui prielaidų pažeidimo (didelio išskirčių kiekio), instrumentinės paramos naudojimo įveikos strategija buvo neįtraukta į šią analizę. Rezultatai atskleidė, jog tyrimo dalyvių grupės statistiškai reikšmingai skiriasi, atsižvelgiant į taikomas streso įveikos strategijas ($F(26, 230) = 1,573$, $p = 0,043$, $\eta^2 = 0,151$, *Pillai's Trace* = 0,302).

Nustatyta, kad tyrimo dalyvių grupės statistiškai reikšmingai skiriasi, atsižvelgiant į šias streso įveikos strategijas: mąstymo nukreipimas ($F(2, 126) = 3,611$, $p = 0,030$, $\eta^2 = 0,054$); psichoaktyvių medžiagų vartojimas ($F(2, 126) = 5,677$, $p = 0,004$, $\eta^2 = 0,083$), pasitraukimas ($F(2, 126) = 5,709$, $p = 0,004$, $\eta^2 = 0,083$), emocijų išreiškimas ($F(2, 126) = 4,849$, $p = 0,009$, $\eta^2 = 0,071$), atsigręžimas į religiją ($F(2, 126) = 3,816$, $p = 0,025$, $\eta^2 = 0,057$), savęs kaltinimas ($F(2, 126) = 3,391$, $p = 0,037$, $\eta^2 = 0,051$). Streso įveikos strategijų vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai

tyrimo grupėse bei grupių palyginimas, atsižvelgiant į streso įveikos strategijas, pateikiami [10-ame](#) ir [11-ame](#) prieduose.

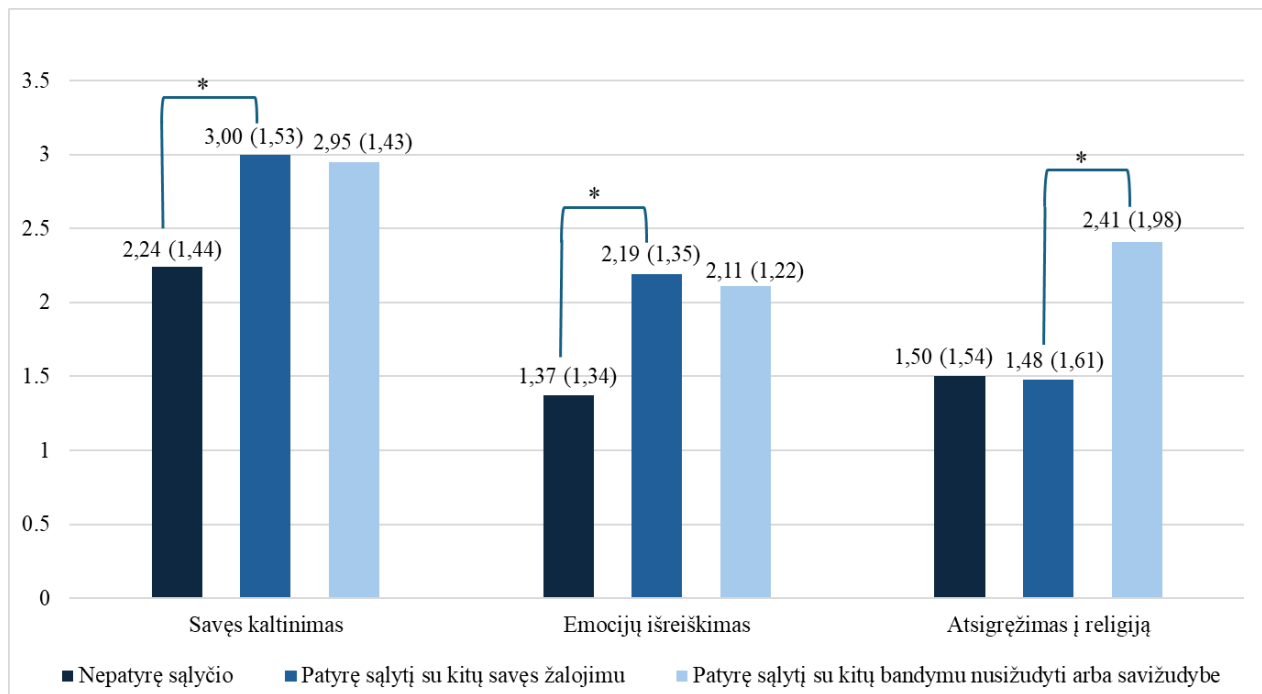
Siekiant nustatyti, kaip mąstymo nukreipimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo, emocijų išreiškimo, atsigręžimo į religiją ir savęs kaltinimo streso įveikos strategijos skiriasi tarp trijų tyrimo dalyvių grupių, buvo atliktos vienfaktorinės dispersinės analizės (*ANOVA*). Atsižvelgiant į tai, ar streso įveikos strategijų dispersijos grupėse statistškai reikšmingai skiriasi, grupių vidurkių palyginimo reikšmingumo lygmeniui taikyta *Bonferroni* (jei dispersijos statistškai reikšmingai nesiskiria) arba *Games-Howell* (jei dispersijos statistškai reikšmingai skiriasi) korekcija (įveikos strategijų vidurkių palyginimo grupėse rezultatai pateikti [12-ame](#) priede).

5 pav. Kalinamųjų grupių palyginimas, atsižvelgiant į mąstymo nukreipimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir pasitraukimo streso įveikos strategijas, $M (SD)$

Atlikta analizė atskleidė, kad sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe per pastaruosius metus patyrę kalinamieji statistškai reikšmingai dažniau taiko mąstymo nukreipimo ($F(2, 128) = 3,511, p = 0,033$) įveikos strategiją nei sąlyčio su savižudišku elgesiu per pastaruosius metus nepatyrę kalinamieji (žr. 5-ą pav.). Be to, rezultatai atskleidė, jog sąlytį su kitų savęs žalojimu bei sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybę per pastaruosius metus patyrę kalinamieji

statistiškai reikšmingai dažniau taiko psichoaktyvių medžiagų vartojimo ($F(2, 128) = 5,707, p = 0,004$) ir pasitraukimo ($F(2, 128) = 5,808, p = 0,004$) įveikos strategijas nei tokio sąlyčio per pastaruosius metus nepatyrę kalinamieji (žr. 5-ą pav.).

6 pav. Kalinamųjų grupių palyginimas, atsižvelgiant į savęs kaltinimo, emocijų išreiškimo ir atsigręžimo į religiją streso įveikos strategijas, $M (SD)$

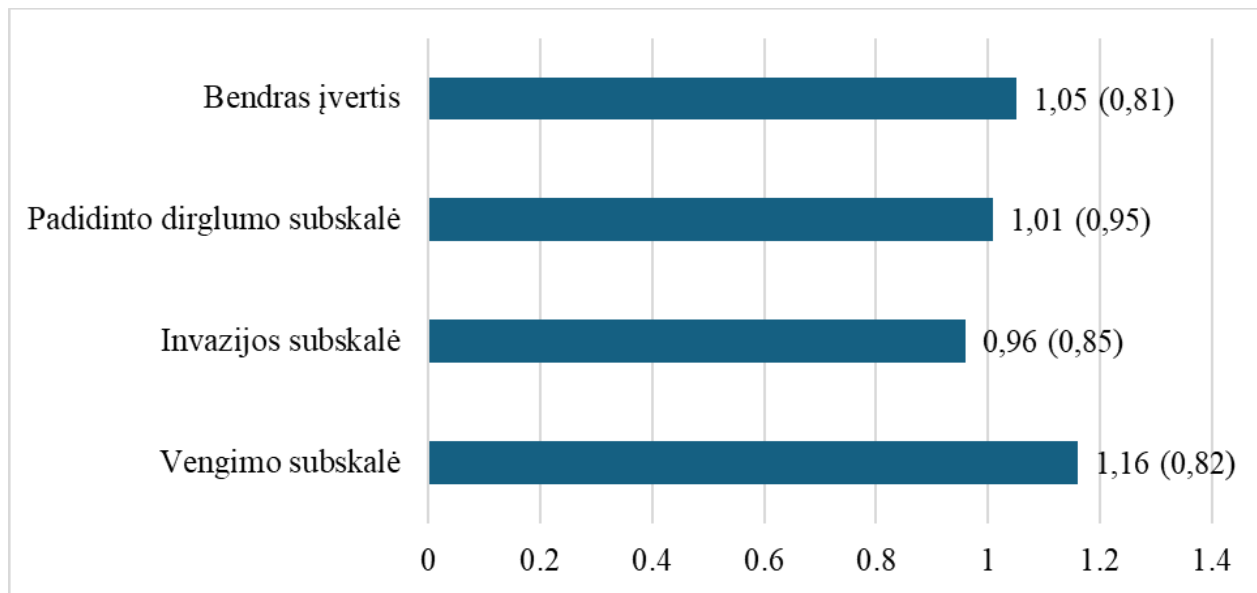
Taip pat nustatyta, jog sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu per pastaruosius patyrę kalinamieji statistiškai reikšmingai dažniau taiko savęs kaltinimo ($F(2, 128) = 3,270, p = 0,041$) ir emocijų išreiškimo ($F(2, 128) = 4,640, p = 0,011$) įveikos strategijas nei tokio sąlyčio per pastaruosius metus nepatyrę kalinamieji (žr. 6-ą pav.). Galiausiai, rezultatai parodė, jog sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe per pastaruosius metus patyrę kalinamieji statistiškai reikšmingai dažniau taiko atsigręžimo į religiją ($F(2, 128) = 4,017, p = 0,020$) strategiją nei sąlytį su kitų savęs žalojimu per pastaruosius metus patyrę kalinamieji (žr. 6-ą pav.).

3.2.2. Sąlytį su skirtingomis savižudiško elgesio formomis patyrusių kalinamųjų potrauminio streso požymiai

Prieš atliekant grupių palyginimus, buvo apskaičiuoti kalinamųjų potrauminio streso požymių aprašomosios statistikos rodikliai. Potrauminio streso požymių klausimyną tyrimo dalyviai pildė

tik tuomet, jei patyrė sąlytį su kitų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigoje bei išsirinko vieną per pastaruosius metus juos labiausiai paveikusių įvyki, susijusių su kitų asmenų savižudišku elgesiu.

Duomenys, pateikti 7-ame pav. rodo, jog šioje nuteistųjų, patyrusių sąlytį su savižudišku elgesiu, imtyje ($n = 90$) labiausiai išreikšti yra vengimo požymiai ($M = 1,16$; $SD = 0,82$; $min = 0,00$, $max = 3,63$), kuomet vengiama minčių, jausmų, žmonių, vietų bei situacijų, susijusių su kito asmens savižudišku elgesiu. Mažiausiai išreikšti invaziniai požymiai ($M = 0,96$; $SD = 0,85$; $min = 0,00$, $max = 3,75$), t. y., nuteistieji mažiau patiria pasikartojančius prisiminimus, sapnus ar nemaloniais emocijas susidūrus su kito asmens savižudišką elgesį primenančiais dirgikliais. Tačiau bendro *IES-R* skalės įvertio vidurkis yra žemesnis už 1,5 ($M = 1,05$; $SD = 0,81$; $min = 0,00$, $max = 3,64$), todėl šiai kalinamųjų, patyrusių sąlytį su kitų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigoje, imčiai padidėjusi PTSS rizika nenustatyta.

7 pav. Potrauminio streso požymių išreikštumas tyrimo imtyje, M (SD), ($N = 90$)

Toliau buvo lyginamos dvi tyrimo grupės: patyrusių sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu ($n = 52$) ir patyrusių sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe ($n = 38$), atsižvelgiant į potrauminio streso požymius.

Pritaikius *Mann-Whitney U* testą paaiškėjo, jog potrauminio streso požymių rodikliai, t.y., vengimo, invaziniai, padidinto dirglumo požymiai bei bendras skalės įvertis, tarp dviejų tyrimo dalyvių grupių, patyrusių sąlytį su kitų savęs žalojimu ir patyrusių sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe per pastaruosius metus statistiškai reikšmingai nesiskiria (žr. [13-a](#)

[prieda](#)). Tai rodo, jog kalinamųjų, patyrusių sąlytį su kitų savęs žalojimu ir patyrusių sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe potrauminio streso požymiai buvo panašūs.

3.3. Kalinamųjų psichologinės gerovės, streso įveikos strategijų ir potrauminio streso požymių sąsajos

Siekiant nustatyti kalinamųjų taikomų streso įveikos strategijų, psichologinės gerovės bei potrauminio streso požymių sąsajas, buvo apskaičiuoti koreliacijų koeficientai visoje tyrimo imtyje.

Duomenys, pateikti 2-oje lentelėje atskleidžia, jog kalinamųjų psichologinė gerovė silpnai neigiamai susijusi su neigimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo, emocijų išreiškimo ir savęs kaltinimo streso įveikos strategijomis. Tai rodo, jog dažnesnis šių streso įveikos strategijų taikymas yra susijęs su prastesne emocine būseną bei nuotaika. Visi psichologinės gerovės ir streso įveikos strategijų koreliacijų koeficientai pateikti [14-ame priede](#).

2 lentelė. Psichologinės gerovės ir streso įveikos strategijų koreliacijų koeficientai ($N = 182$)

Įveikos strategijos	Psichologinė gerovė
Neigimas	-0,25**
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	-0,26**
Pasitraukimas	-0,22**
Emocijų išreiškimas	-0,24**
Savęs kaltinimas	-0,23**

Pastaba. ** $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi ryšiai paryškinti.

Duomenys, pateikti 3-ioje lentelėje rodo, jog kalinamųjų, per pastaruosius metus kalėjime patyrusių sąlytį su kitų savižudišku elgesiu, imtyje visi potrauminio streso požymiai yra statistiškai reikšmingai susiję su mąstymo nukreipimu, neigimu, psichoaktyvių medžiagų vartojimu, pasitraukimu bei savęs kaltinimu. Tai rodo, jog dažnesnis šių streso įveikos strategijų taikymas yra susijęs su labiau išreikštais potrauminio streso požymiais, tokiais kaip stresoriaus ir su juo susijusių

viėtų, žmonių, minčių vengimas; pasikartojančių prisiminimų, sapnų patyrimas bei sunkumai susikaupti, perdėtas budrumas.

Visi potrauminio streso požymiai yra susiję su emocinės paramos naudojimu. Tai rodo, jog labiau išreikšti potrauminio streso požymiai yra susiję su bandymu gauti paguodos ir paramos iš aplinkinių.

3 lentelė. Potrauminio streso požymių ir streso įveikos strategijų koreliacijų koeficientai ($N = 87$)

Įveikos strategijos	Vengimo požymiai	Invaziniai požymiai	Padidinto dirglumo požymiai	Bendras potrauminio streso požymių įvertis
Mąstymo nukreipimas	0,44**	0,37**	0,41**	0,44**
Neigimas	0,37**	0,48**	0,50**	0,47**
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	0,21*	0,28**	0,35**	0,30**
Emocinės paramos naudojimas	0,31**	0,31**	0,23*	0,30**
Pasitraukimas	0,36**	0,42**	0,39**	0,43**
Priėmimas	0,24*	-	-	-
Savęs kaltinimas	0,33**	0,31**	0,30**	0,33**

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi ryšiai paryškinti.

Taip pat rezultatai atskleidė, jog vengimo požymiai yra silpnai teigiamai susiję su priėmimo streso įveikos strategija. Tai rodo, jog polinkis susitaikyti su faktu, jog situacija įvyko, yra susijęs su labiau išreikštais vengimo požymiais, tokiais kaip situacijos ir su ja susijusių vietų, jausmų, minčių vengimas. Visi potrauminio streso požymių ir streso įveikos strategijų koreliacijų koeficientai pateikiami [15-ame priede](#).

4 lentelė. Potrauminio streso požymių ir psichologinės gerovės koreliacijų koeficientai ($N = 85$)

Kintamasis	Vengimo požymiai	Invaziniai požymiai	Padidinto dirglumo požymiai	Bendras potrauminio streso požymių įvertis
Psichologinė gerovė	-	-0,24*	-0,35**	-0,24*

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi ryšiai paryškinti.

Analizuojant psichologinės gerovės ir potrauminio streso požymių ryšius paaiškėjo, jog psichologinė gerovė yra neigiamai susijusi su invaziniais ir padidinto dirglumo požymiais (žr. 4-ą lentelę). Tai rodo, jog labiau išreikšti požymiai, tokie kaip pasikartojančių prisiminimų, minčių, sapnų patyrimas bei sunkumai susikaupti, perdėtas budrumas yra susiję su žemesniu psichologinės gerovės rodikliu. Visi potrauminio streso požymių ir psichologinės gerovės koreliacijų koeficientai pateikiami [16-ame priede](#).

3.4. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajos su psichologine gerove bei potrauminio streso požymiais: streso įveikos strategijų mediacinis ir prognostinis vaidmuo

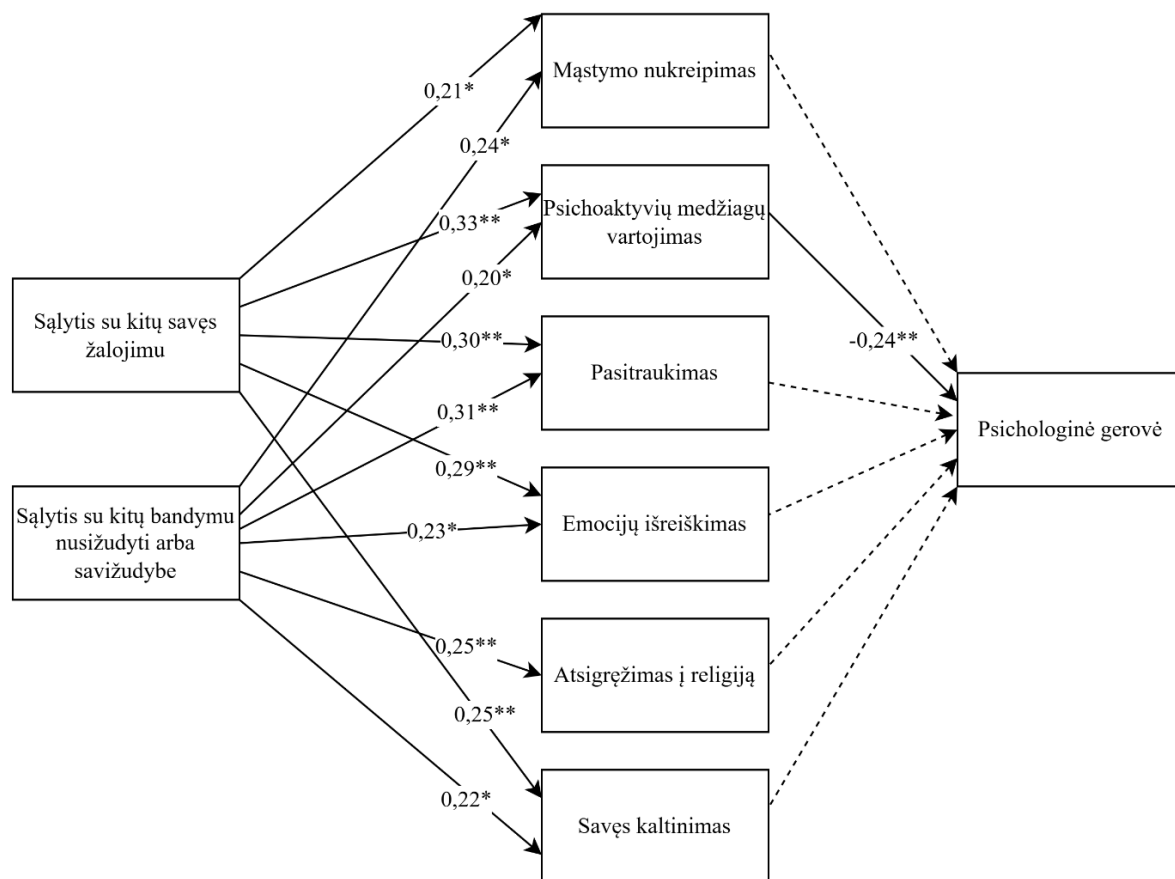
3.4.1. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajos su psichologine gerove: streso įveikos strategijų mediacinis ir prognostinis vaidmuo

Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus kalinamųjų grupių skirtumus, atsižvelgiant į šias streso įveikos strategijas: mąstymo nukreipimas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, pasitraukimas, emocijų išreiškimas, atsigręžimas į religiją ir savęs kaltinimas. Taip pat nustatyta, jog sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu per pastaruosius metus patyrę kalinamieji pasižymėjo žemesne psichologine gerove nei sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu per pastaruosius metus nepatyrę kalinamieji.

Remiantis šiais rezultatais, toliau buvo siekiama nustatyti sąlyčio su savižudišku elgesiu prognostinę reikšmę streso įveikos strategijoms bei streso įveikos strategijų prognostinę reikšmę

psichologinei gerovei. Galiausiai, buvo siekiama nustatyti, ar ir kaip streso įveikos strategijos medijuoja ryšį tarp sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu ir psichologinės gerovės. Siekiant šio uždavinio buvo atlikta kelių analizė (*ang. path analysis*). Detalūs atliktos kelių analizės rodikliai pateikiami [17-ame](#) ir [18-ame prieduose](#).

Tyrimo modelio testavimo rezultatai parodė, jog jis yra tiksliai identifikuotas (*angl. just-identified*), kadangi laisvės laipsnių skaičius lygus nuliui ($df = 0$). Siekiant įvertinti modelio suderinamumą su duomenimis, buvo pašalintas labiausiai nereikšmingas kelias tarp sąlyčio su kitų savęs žalojimu grupės ir atsigręžimo į religiją įveikos strategijos ($p = 0,94$). Pašalinus nereikšmingą kelią, buvo gautas galutinis modelis, kuris gerai tiko tyrimo duomenims ($\chi^2 = 0,002$; $df = 1$; $p > 0,05$; $CFI = 1,00$; $TLI = 1,00$; $RMSEA = 0,00$).

Netiesioginiai efektai:

- Sąlytis su kitų savęs žalojimu → Psichoaktyvių medžiagų vartojimas → Psichologinė gerovė -0,08*

8 pav. Tyrimo kintamųjų prognostiniai ir mediaciniai ryšiai

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Modelio rezultatai (žr. 8-ą pav.) rodo, jog sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu, t. y., savęs žalojimu ir bandymu nusižudyti arba savižudybe, statistiškai reikšmingai prognozuoja mąstymo nukreipimo (atitinkamai ($\beta = 0,21, p < 0,05$) ir ($\beta = 0,24, p < 0,05$)), psichoaktyvių medžiagų vartojimo (atitinkamai ($\beta = 0,33, p < 0,01$) ir ($\beta = 0,20, p < 0,05$)), pasitraukimo (atitinkamai ($\beta = 0,30, p < 0,01$) ir ($\beta = 0,31, p < 0,01$)), emocijų išreiškimo (atitinkamai ($\beta = 0,29, p < 0,01$) ir ($\beta = 0,23, p < 0,05$)) ir savęs kaltinimo (atitinkamai ($\beta = 0,25, p < 0,01$) ir ($\beta = 0,22, p < 0,05$)) streso įveikos strategijas. Taip pat rezultatai atskleidė, jog sąlytis su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe statistiškai reikšmingai prognozuoja atsigręžimo į religiją ($\beta = 0,25, p < 0,01$) įveikos strategiją.

Taip pat nustatyta, jog psichoaktyvių medžiagų vartojimo įveikos strategija statistiškai reikšmingai neigiamai prognozuoja psichologinę gerovę ($\beta = -0,24, p < 0,01$). Tyrimo rezultatai atskleidė, jog psichoaktyvių medžiagų vartojimo streso įveikos strategija reikšmingai medijuoja sąlyčio su kitų asmenų savęs žalojimu ir psichologinės gerovės ryšį ($\beta = -0,08, p < 0,05$).

3.4.2. Streso įveikos strategijų prognostinė reikšmė potrauminio streso požymiams sąlytį su savižudišku elgesiu patyrusių kalinamųjų grupėje

Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog kalinamųjų grupių (patyrusių sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu ir patyrusių sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe) skirtumai, atsižvelgiant į potrauminio streso požymius, nebuvo nustatyti. Dėl to, buvo atsisakyta mediacinių ryšių analizės. Vietoje to, buvo siekiama nustatyti, sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu patyrusių kalinamųjų (apjungiant sąlyčio su skirtingomis savižudiško elgesio formomis grupes) taikomų streso įveikos strategijų prognostinę reikšmę potrauminio streso požymiams (analizuojant bendrą *IES_R* rodiklį). Šiam uždaviniui įgyvendinti buvo pasitelkta tiesinės regresijos analizė. Nustatyta, jog patvirtintos tiesinei regresijai svarbios prielaidos: tarp kintamųjų nėra multikolinearumo (*Tolerance* > 0,1; *VIF* < 4) bei nėra daugiamačių išskirčių (*Cook'o* matas < 1). Gauti tiesinės regresijos parametrai pateikti [19-ame priede](#).

Nustatyta, jog visi nepriklausomi kintamieji paaiškina 38,2 proc. potrauminio streso požymių dispersijos ($R^2 = 0,38, F = 8,45, p < 0,001$). Kalinamųjų, patyrusių sąlytį su kitų savižudišku elgesiu, potrauminio streso požymius vidutiniškai stipriai teigiamai prognozuoja mąstymo nukreipimo įveikos strategija ($\beta = 0,33, p < 0,001$). Taip pat potrauminio streso požymius statistiškai reikšmingai silpnai prognozuoja psichoaktyvių medžiagų vartojimas ($\beta = 0,26, p =$

0,005) ir pasitraukimo įveikos strategija ($\beta = 0,24$, $p = 0,014$). Tad pastangos negalvoti apie tai, kas įvyko, pasidavimas sprendžiant iškilusius sunkumus bei alkoholio, vaistų ar kitų medžiagų vartojimas siekiant geriau pasijausti, prognozuoja labiau išreikštus potrauminio streso požymius.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo tyrimu buvo siekiama nustatyti laisvės atėmimo bausmę atliekančių suaugusių asmenų (vyrų) per pastaruosius metus patirto sąlyčio su kitų kalinamųjų savižudišku elgesiu ypatumus, taip pat šios patirties sąsajas su psichologine gerove, įveikos strategijomis ir potrauminio streso požymiais.

4.1. Kalinamųjų per pastaruosius metus patirto sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu ypatumai

Pirmiausia, siekiant tyrimo tikslo, buvo nustatyti kalinamųjų per pastaruosius metus patirto sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu kalėjime ypatumai.

Rezultatai atskleidė, jog 79 proc. kalinamųjų per pastaruosius metus įkalinimo įstaigoje patyrė sąlytį su kuria nors savižudiško elgesio forma, t. y., mintims apie savižudybę, savęs žalojimu, bandymu nusižudyti arba savižudybe. Palyginti bendro rodiklio su ankstesnių tyrimų rezultatais negalime, kadangi mokslinėje literatūroje, kurią pavyko rasti, į savižudiško elgesio apibrėžimą dažniausiai neįtraukiamos mintys apie savižudybę bei savęs žalojimas. Šiame tyrime buvo siekiama apimti platų savižudiško elgesio spektrą, įtraukiant mintis apie savižudybę, savęs žalojimą, bandymą nusižudyti ir savižudybę. Tai leido išsamiau atskleisti didelį sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu mastą kalinamųjų imtyje.

Analizuojant atskiras savižudiško elgesio formas rezultatai rodo, jog sąlytį su kitų mintimis apie savižudybę patyrė daugiau nei 40 proc. tyrimo dalyvių. Nors trūksta literatūros, nagrinėjančios būtent sąlyčio su kitų asmenų mintimis apie savižudybę paplitimą, tokie duomenys dera su Favril ir kiti (2020b) tyrimo rezultatais, atskleidusiais, jog maždaug trečdalis kalinamųjų turėjo minčių apie savižudybę.

Taip pat rezultatai atskleidė, jog sąlytį su kitų savęs žalojimu patyrė daugiausiai tyrimo dalyvių. Tokie rezultatai nestebina atsižvelgiant į tai, jog savęs žalojimas įkalinimo įstaigose gali būti maždaug penkis kartus dažnesnis nei bendroje populiacijoje (Favril *et al.*, 2020a). Taip pat, mokslinė literatūra pateikia įrodymų, jog savęs žalojimas gali atlikti svarbias asmeniui funkcijas, tokias kaip nemalonių emocijų reguliacija ar emocinių patirčių vengimas (Brereton & McGlinchey, 2020). Atsižvelgiant į įkalinimo įstaigų keliamus iššūkius, tokius kaip sumažėjęs autonomijos

jausmas (Luke *et al.*, 2021), kalinamieji savęs žalojimą gali pasitelkti kaip patiriamų sunkumų įveikos būdą.

Maždaug pusė tyrimo dalyvių patyrė sąlytį su kitų kalinamųjų savižudybe, daugiau nei 40 proc. kalinamųjų patyrė sąlytį su kitų bandymu nusižudyti. Tokie duomenys sutampa su ankstesnių tyrimų rezultatais, kurie atskleidžia, jog apie 50% kalinamųjų patyrė sąlytį su kitų savižudišku elgesiu (bandymu nusižudyti ar savižudybe) įkalinimo įstaigose (Favril *et al.*, 2020b; Slade *et al.*, 2019).

Apibendrinant galima teigti, jog šio tyrimo rezultatai leido pamatyti sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu mastą platesniame kontekste, vertinant ne tik bandymą nusižudyti ir savižudybę, bet ir mintis apie savižudybę bei savęs žalojimą. Tyrimo duomenys rodo aukštą sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu paplitimą kalinamųjų imtyje, ypač susiduriant su kitų asmenų savęs žalojimu.

4.2. Skirtingų kalinamųjų grupių palyginimas

Antras tyrimo uždavinys buvo palyginti kalinamųjų grupes, atsižvelgiant į psichologinės gerovės rodiklį, streso įveikos strategijas ir potrauminio streso požymius. Psichologinės gerovės rodiklis ir streso įveikos strategijos buvo lyginamos šiose kalinamųjų grupėse: nepatyrusių sąlyčio su kitų savižudišku elgesiu, patyrusių sąlytį su kitų savęs žalojimu ir patyrusių sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe. Potrauminio streso požymiai buvo lyginami sąlytį su skirtingomis savižudiško elgesio formomis patyrusių kalinamųjų grupėse.

4.2.1. Sąlytį patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų psichologinė gerovė ir streso įveikos strategijos

Sąlytį patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų psichologinė gerovė

Nagrinėjant psichologinės gerovės rodiklį pastebėta, jog ši kalinamųjų imtis pasižymi pakankamai gera subjektyvia savijauta. Toks kalinamųjų psichologinės gerovės rodiklis gali būti aiškinamas remiantis keliais veiksniais. Pirmiausia, tyrimuose pastebima, jog nors įkalinimo pradžioje nuteistiesiems būdinga pirminė šoko ir distreso reakcija, su laiku (maždaug trys-keturi mėnesiai) kalinamieji gali prisitaikyti prie kalėjimo aplinkos, t. y., su laiku mažėja jų depresijos, nerimo ir kitų psichikos sutrikimų požymiai (Gonçalves *et al.*, 2016; Kovács *et al.*, 2019). Atsižvelgiant į tai,

jog trumpiausia atlikta bausmė šioje imtyje yra 300 dienų, galima daryti prielaidą, kad tyrimo dalyviai jau praėję ankstyvąjį įkalinimo etapą, kuris literatūroje apibūdinamas kaip jautrus ir emociškai intensyvus. Taip pat įkalinimo įstaigų specifika, tokia kaip struktūruota aplinka, aiškus režimas, apribotos galimybės vartoti psichoaktyvias medžiagas, gali sumažinti neapibrėžtumo jausmą ir prisidėti prie geresnės bendros savijautos (Gonçalves et al., 2016). Pakankamai gera tyrimo dalyvių psichologinė gerovė taip pat gali būti susijusi ir su tuo, jog tyrime savanoriškai sutiko dalyvauti tie, kurie buvo labiau motyvuoti ir, tikėtina, pakankamai gerai jautėsi.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, jog nors PSO (5) rodiklis gali greitai įvertinti bendrą asmens psichologinę gerovę, subjektyvią savijautą, emocinę būseną, visgi šis instrumentas neapima kai kurių psichologinės gerovės aspektų. Mokslinėje literatūroje galima pastebėti, jog vertinant asmenų psichologinę gerovę įtraukiami tokie aspektai, kaip asmeninio augimo galimybės, pozityvūs santykiai su kitais, prasmės jausmas, galimybė savarankiškai priimti sprendimus (Ávila & Sanjuán, 2018). Kadangi šie aspektai taip pat gali būti reikšmingai paveikiami kalėjimo aplinkos, psichologinės gerovės vertinimas PSO (5) rodikliu neleidžia vienareikšmiškai teigti, jog kalinamieji pasižymi gera psichologine gerove.

Lyginant kalinamųjų grupes pagal psichologinės gerovės rodiklį, nustatyta, kad sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu per pastaruosius metus patyrusių kalinamųjų psichologinė gerovė yra žemesnė nei sąlyčio su savižudišku elgesiu nepatyrusių kalinamųjų. Tokie rezultatai buvo tikėtini, atsižvelgiant į platų sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu mastą įkalinimo įstaigose (Aebi & Cocco, 2025; Favril *et al.*, 2022) bei iššūkių keliančias kalėjimų sąlygas (pvz., mažesnės galimybės kontroliuoti aplinką, riboti resursai) (Luke *et al.*, 2021). Taip pat svarbu aptarti Lietuvos įkalinimo įstaigų sąlygas, ypač atsižvelgiant į tai, jog kalinamieji gyvena bendrabučio tipo erdvėse, kuriose keli nuteistieji dalinasi ta pačia patalpa. Tai sudaro sąlygas ne tik dažniau patirti sąlytį su kitų kalinamųjų savižudišku elgesiu, bet ir tapti tokio elgesio liudininkais. Tikėtina, jog toks artimas nuolatinis kontaktas su kitų kalinamųjų savižudišku elgesiu ir ribotos galimybės turėti privačią erdvę, gali didinti emocinį krūvį bei kalinamųjų pažeidžiamumą psichologiniams sunkumams.

Nors trūksta tyrimų, tiesiogiai analizuojančių sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu patyrusių kalinamųjų psichologinę gerovę, ankstesnė literatūra atskleidžia, jog sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu kalinamųjų imtyje gali sietis su nerimo ir depresijos požymiais (Slade *et al.*, 2019). Taip pat šie duomenys dera su tyrimų, nagrinėjančių sąlyčio su kitų asmenų

savižudišku elgesiu patirtis bendroje populiacijoje, rezultatais (Arendt *et al.*, 2019; Bilello *et al.*, 2024; Ferrey *et al.*, 2016). Ankstesni tyrimai atskleidžia, jog asmenims, patyrusiems sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu būdingas emocinis sukrėtimas, šoko, pykčio, kaltės jausmai, nežinomybė dėl ateities, emocinis išsekimas ir nuovargis (Arendt *et al.*, 2019; Bilello *et al.*, 2024; Ferrey *et al.*, 2016). Tokie rezultatai rodo, jog sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu kalinamiesiems gali būti reikšminga emocinė patirtis, susijusi su žemesne psichologine gerove.

Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, jog sąlytį su bandymu nusižudyti arba savižudybe patyrusių kalinamųjų psichologinė gerovė nesiskyrė nuo sąlyčio su savižudišku elgesiu nepatyrusių kalinamųjų. Ankstesnių tyrimų rezultatai rodo, jog asmenys, patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe, bendroje populiacijoje pasižymi žemesne psichologine gerove nei tokio sąlyčio nepatyrę asmenys (Cerel *et al.*, 2014; Hvidkjær *et al.*, 2021). Toks rezultatų neatitikimas gali būti susijęs su tuo, jog šiame tyrime daugiausiai kalinamųjų patyrė sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu, o iš jų trečdalis nurodė, jog tokį sąlytį per pastaruosius metus patyrė kartą per mėnesį ar dažniau. Tai leidžia manyti, jog ne tik savižudiško elgesio forma, bet ir sąlyčio dažnumas gali būti reikšmingi psichologinei gerovei. Tad pakartotinis susidūrimas su kitų asmenų savęs žalojimu įkalinimo įstaigoje gali būti sudėtinga ir emociškai intensyvi patirtis. Ypač atsižvelgiant į tai, jog didelė kalinamųjų dalis pasirinko kitų asmenų savęs žalojimą, kaip juos labiausiai paveikusi įvykį.

Sąlytį patyrusių ir nepatyrusių kalinamųjų taikomos streso įveikos strategijos

Rezultatai rodo, jog kalinamieji dažniausiai taiko streso įveikos strategijas, pvz., aktyvios įveikos, planavimo, kurios literatūroje priskiriamos į problemą orientuotai įveikai (Biggs *et al.*, 2017; Luke *et al.*, 2021). Rečiausiai kalinamieji taiko streso įveikos strategijas, pvz., psichoaktyvių medžiagų vartojimo bei pasitraukimo, kurios paprastai priskiriamos prie vengimo įveikos (Biggs *et al.*, 2017; Luke *et al.*, 2021). Tokie duomenys dera su ankstesne literatūra, kuri rodo, jog kalinamieji susidūrus su stresą keliančiomis situacijomis kiek dažniau taiko į problemos sprendimą orientuotas streso įveikos strategijas, tačiau taip pat pasitelkia į vengimą ar į emocijas orientuotas įveikos strategijas (Leszko *et al.*, 2020). Naujausia literatūros analizė atskleidžia, jog kalinamiesiems būdingos tiek adaptyvios, tiek neadaptyvios streso įveikos strategijos (Kusumastuti *et al.*, 2026). Galima svarstyti, jog šioje imtyje kalinamieji gali stengtis aktyviai spręsti iškilusias problemas, siekiant išlaikyti didesnę kontrolės jausmą susidūrus su sunkumais įkalinimo įstaigose.

Kalinamųjų grupių palyginimo rezultatai atskleidė, jog sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu bei sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe per pastaruosius metus patyrę kalinamieji dažniau taiko psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir pasitraukimo streso įveikos strategijas nei tokio sąlyčio nepatyrę kalinamieji. Tokie duomenys dera su ankstesnių tyrimų rezultatais, kurie liudija, jog po tokių sudėtingų patirčių kaip sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu, kalinamieji gali stengtis apie tai negalvoti ir vengti emociškai įsitraukti į šią patirtį (Hales *et al.*, 2013). Bendroje populiacijoje taip pat pastebima, jog po sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu, tokiu kaip suicidiškos mintys ir bandymas nusižudyti, žmonės dažniau taiko į vengimą orientuotas įveikos strategijas (Marshall *et al.*, 2023).

Taip pat rezultatai atskleidė, jog sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu per pastaruosius metus patyrę kalinamieji dažniau taiko savęs kaltinimo ir emocijų išreiškimo streso įveikos strategijas (priskiriamas į emocijas orientuotai įveikai), nei tokio sąlyčio nepatyrę kalinamieji. Tyrimų bendroje populiacijoje rezultatai rodo, jog sąlytis su kitų asmenų savęs žalojimu gali sukelti intensyvias emocines reakcijas, distresą ir vidinę įtampą (Bilello *et al.*, 2024; Ferrey *et al.*, 2016). Svarbu ir tai, jog kalėjimo aplinkoje save žalojantis elgesys dažnesnis nei bendroje populiacijoje (Favril *et al.*, 2020a). Todėl tokios streso įveikos strategijos, kaip nemalonių jausmų išreiškimas, gali būti taikomos, siekiant sumažinti emocinę įtampą, kylančią dėl tokios patirties. Taip pat literatūroje pateikiami rezultatai, jog asmenys, patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu, dažnai išgyvena kaltės jausmą ir nežinomybę, kas gali nutikti ateityje (Bilello *et al.*, 2024; Ferrey *et al.*, 2016). Atsižvelgiant į tai, savęs kaltinimas gali padėti atkurti kontrolės jausmą ir sumažinti nežinomybę, galvojant apie būdus, kaip padėti save žalojančiam žmogui arba ką asmuo galėjo padaryti kitaip (Bilello *et al.*, 2024).

Be to, gauti rezultatai rodo, jog sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe per pastaruosius metus patyrę kalinamieji dažniau taiko mąstymo nukreipimo streso įveikos strategiją nei sąlyčio nepatyrę kalinamieji. Sąlytis su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe gali sukelti šoko reakciją ir susidūrus su tokia patirtimi gali būti svarbūs išgyvenimo mechanizmai (Jacquet *et al.*, 2025). Mąstymo nukreipimo streso įveikos strategija, nors literatūroje dažniausiai vertinama kaip neadaptivi ir priskiriama vengimui, gali padėti atsiriboti nuo potencialiai trauminės patirties ir sumažinti tuo metu jaučiamą emocinį krūvį (Rose *et al.*, 2020). Tai ypač svarbu įkalinimo įstaigų aplinkoje, kurioje kalinamieji turi ribotas galimybes kontroliuoti kylančias situacijas ir aplinkos

veiksnius (Skowroński & Talik, 2018). Galima svarstyti, jog sąlyčio su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe kontekste, mąstymo nukreipimo streso įveikos strategija gali būti adaptyvi trumpalaikėje perspektyvoje.

Gauti duomenys atskleidžia, jog sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe per pastaruosius metus patyrę kalinamieji dažniau taiko atsigręžimo į religiją strategiją nei patyrę sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu. Panašu, jog religija, kaip streso įveikos strategija, dažniau pasitelkiama tuomet, kai sąlytis susijęs su tiesiogine grėsme kito asmens gyvybei. Patyrus sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe, gali kilti egzistenciniai klausimai apie mirtį, gyvenimo prasmę, todėl atsigręžimas į religiją gali suteikti atsakymus į kylančius klausimus, paramą, taip pat ritualus, pvz., per maldą ar kitas religines praktikas (Talik & Skowroński, 2018). Religija kalinamiesiems, patyrusiems sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe, gali tapti svarbiu emocijų reguliacijos ir vidinio stabilumo palaikymo šaltiniu.

Apibendrinant galima teigti, jog kalinamieji, patyrę sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu dažniau pasitelkia streso įveikos strategijas, kurios literatūroje vertinamos kaip ne tokios adaptyvios, t. y., mąstymo nukreipimas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, pasitraukimas, savęs kaltinimas, emocijų išreiškimas. Tai gali rodyti, jog patyrus sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu dažniau taikomi trumpalaikiai emocinės reguliacijos būdai, o ne aktyvus problemų sprendimas. Atsižvelgiant į tai, jog sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu patirtis gali būti susijusi su emociniu krūviu, distresu bei nesaugumo jausmu, galima svarstyti, jog tam tikru laikotarpiu reaguojant į sąlytį su kitų savižudišku elgesiu, šios streso įveikos strategijos gali būti adaptyvios.

4.2.2. Sąlytį su skirtingomis savižudiško elgesio formomis patyrusių kalinamųjų potrauminio streso požymiai

Rezultatai atskleidė, jog šiai kalinamųjų, per pastaruosius metus patyrusių sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu, imčiai padidėjusi PTSS rizika nenustatyta. Ankstesnių tyrimų rezultatai rodo, jog potrauminio streso sutrikimas kalinamųjų grupėje gali būti dažnesnis net iki penkių kartų lyginant su bendra populiacija (Dulisse *et al.*, 2023; Fovet *et al.*, 2023). Tačiau svarbu atsižvelgti į tai, jog ankstesniuose tyrimuose potrauminio streso sutrikimas buvo vertinamas analizuojant bendrą asmens trauminių patirčių spektrą, atsižvelgiant į tai, jog dauguma asmenų patenka į

įkalinimo įstaigas jau turėdami nepalankių gyvenimo patirčių (Rose *et al.*, 2020) bei patiria trauminių išgyvenimų kalėjimo aplinkoje (Piper & Berle, 2019). Tuo tarpu šiame tyrime buvo analizuojama viena potencialiai trauminė patirtis – sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu per pastaruosius metus. Tyrimo dalyviai turėjo savistabos būdu vertinti, kiek potrauminio streso požymiai jiems būdingi, galvojant apie vieną įvykį, susijusį su patirtu kito asmens savižudišku elgesiu.

Taip pat galima svarstyti, jog žemesni potrauminio streso požymių rodikliai gali būti susiję ir su tuo, jog didžioji kalinamųjų dalis sąlytį su kitų savižudišku elgesiu, ypač bandymu nusižudyti bei savižudybe, patyrė išgirdę apie tai iš kitų. Paprastai, tiesioginis susidūrimas su kitų savižudišku elgesiu, t.y., buvimas toje situacijoje ir savižudiško elgesio liudijimas, yra emociškai intensyvesnis (Cerel *et al.*, 2014; Miklin *et al.*, 2019). Kitas galimas paaiškinimas susijęs su Jenzeri ir kitų (2020) tyrimo rezultatais, kurie atskleidžia, jog reaguodami į trauminės patirties žmonės gali išmokti pritaikyti naujas įveikos strategijas, kurios tuo metu ir toje aplinkoje padėtų susidoroti su psichologiniais ir emociniais iššūkiais.

Palyginus sąlytį su kitų savęs žalojimu patyrusių ir sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe patyrusių kalinamųjų potrauminio streso požymius paaiškėjo, jog potrauminio streso požymių rodikliai nesiskiria. Tai rodo, jog sąlyčio su savižudišku elgesiu grupėms būdingas panašus potrauminio streso požymių, tokių kaip invazinių, vengimo ir padidinto dirglumo, išreikštumas, nesiekiantis rizikos ribos. Mokslinė literatūra atskleidžia, jog potrauminio streso požymių vystymuisi svarbus ne tik trauminio įvykio tipas, bet ir tai, kaip asmuo vertina ir apdoroja trauminę patirtį, kokias įveikos strategijas taiko (Beierl *et al.*, 2020; Ouagazzal *et al.*, 2021). Tyrime gauti duomenys rodo, jog tiek patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu, tiek patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe, kalinamieji dažniau taiko streso įveikos strategijas, kurios gali padėti atsiriboti nuo potencialiai trauminės patirties ir sumažinti emocinį krūvį (pvz., psichoaktyvių medžiagų vartojimas, pasitraukimas, mąstymo nukreipimas). Galima svarstyti, jog panašus potrauminio streso požymių išreikštumas (nesiekiantis rizikos ribos), sąlytį su kitų savižudišku elgesiu patyrusių kalinamųjų imtyje, susijęs su panašia reakcija į sąlyčio patirtį ir jos įveikos būdais.

4.3. Kalinamųjų psichologinės gerovės, streso įveikos strategijų ir potrauminio streso požymių sąsajos

Trečias šio tyrimo uždavinys buvo nustatyti kalinamųjų psichologinės gerovės, streso įveikos strategijų ir potrauminio streso požymių sąsajas. Rezultatai atskleidė, jog tyrimo dalyvių psichologinė gerovė yra neigiamai susijusi su psichoaktyvių medžiagų vartojimo, neigimo ir pasitraukimo streso įveikos strategijomis (priskiriamomis į vengimą orientuotam įveikos tipui) bei emocijų išreiškimo ir savęs kaltinimo streso įveikos strategijomis (dažniausiai priskiriamomis į emocijas orientuotam įveikos tipui). Tai rodo, jog dažnesnis šių įveikos strategijų taikymas susijęs su žemesne psichologine gerove. Ankstesnių tyrimų rezultatai yra nevienareikšmiai. Pavyzdžiui, Skowroński ir Talik (2018) tyrimas atskleidžia, jog kalinamųjų, kurie taiko kai kurias pasyviai įveikai priskiriamas strategijas (pvz., veiksmų atidėjimas laukiant tinkamo momento), taip pat kaip ir tų, kurie taiko aktyvias įveikos strategijas (pvz., planavimas, instrumentinės paramos naudojimas), gyvenimo kokybės lygis, apimantis ir psichologinę gerovę, yra aukštas. Kiti tyrimai rodo, jog į vengimą orientuotos streso įveikos strategijos, tokios kaip patirties neigimas ir atsisakymas bandyti susidoroti su iškilusiais sunkumais, susijusios su prastesne emocine būseną ir padidėjusiu psichologiniu distresu (Luke *et al.*, 2021). Šio tyrimo rezultatai labiau dera su pastarųjų autorių rezultatais. Tokie duomenys gali būti susiję su tuo, jog nors literatūroje išskiriami į vengimą ir į emocijas orientuotų streso įveikos strategijų privalumai, pvz., trumpalaikis palengvėjimas, (Beierl *et al.*, 2020; Rose *et al.*, 2020), tokios strategijos nepadedą spręsti patiriamų sunkumų ir ilginiui gali būti stiprinti bejėgiškumo ir vidinės įtampos patirtis. Svarbu paminėti, jog emocijų išreiškimo streso įveikos strategija, gali būti vertinama kaip adaptyvi, padedanti suvokti savo jausmus ir reguliuoti emocijas, tačiau moksliniai šaltiniai pateikia įrodymų, jog emocijų išreiškimas kalinamųjų imtyje susijęs su stresu, nerimu ir depresijos simptomais, kadangi emocijų išreiškimas gali skatinti žmogų sutelkti dėmesį į konkrečius jausmus ilgiau nei būtina (Pleško & Rihtarić, 2024).

Analizuojant sąlytį su savižudišku elgesiu patyrusių kalinamųjų streso įveikos strategijų ir potrauminio streso požymių sąsajas paaiškėjo, jog labiau išreikšti potrauminio streso požymiai, tokie kaip vengimo, invaziniai, padidinto dirglumo, susiję su dažnesniu mąstymo nukreipimo, neigimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo ir savęs kaltinimo streso įveikos strategijų taikymu. Tokie rezultatai dera su kitų autorių tyrimų rezultatais, atskleidžiančiais, jog

tiek bendroje populiacijoje, tiek kalinamųjų imtyje, į vengimą orientuotos įveikos strategijos gali būti ne tokios efektyvios ir yra susijusios su prastesniais psichikos sveikatos rodikliais, tokiais kaip potrauminio streso sutrikimas (Cerel *et al.*, 2014; Cerel *et al.*, 2017; Kusumastuti *et al.*, 2026). Į vengimą orientuota įveika, tuo metu kai patiriamas intensyvus stresas, gali suteikti palengvėjimą ir sumažinti nerimą, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje neleidžia apdoroti potencialiai trauminės patirties ir gali palaikyti vyraujančius simptomus (Beierl *et al.*, 2020; Rose *et al.*, 2020).

Taip pat tyrimo rezultatai atskleidė, jog labiau išreikšti potrauminio streso požymiai siejasi su dažniau naudojama emocine parama. Analizuojant šiuos rezultatus, galima atsigręžti į Lazarus ir Folkman (1987) transakcinę streso ir įveikos teoriją, kurioje teigiama, kad žmonės, dėl sudėtingų ir iššūkių keliančių patirčių, jaučia vidinę įtampą, intensyvias emocijas, o tai inicijuoja įveikos strategijų taikymą. Todėl į emocijas orientuotų įveikos strategijų, tokių kaip emocinės paramos paieška bei naudojimas, ir potrauminio streso požymių sąsajos gali rodyti, jog asmenys, patiriantys potrauminio streso požymius, siekia reguliuoti savo emocijas pasitelkdami kitų žmonių paramą.

Taip pat nustatyta, jog potrauminio streso vengimo požymiai siejasi su dažniau taikoma priėmimo strategija. Tyrimų, kuriuose būtų nustatyti priėmimo strategijos ir potrauminio streso požymių ryšiai, rasti nepavyko. Tačiau galima svarstyti, kad toks rezultatas siejasi su tuo, jog priėmimo įveikos strategija, t. y., susitaikymas su tuo, jog situacija įvyko, yra taikoma kognityviniame lygmenyje ir apima tai, kaip žmogus vertina stresą sukeliančius veiksnius (Sinnott *et al.*, 2022). Tuo tarpu potrauminio streso vengimo požymiai gali pasireikšti per elgesį, vengiant vietų, žmonių ar situacijų, primenančių sudėtingą patirtį, šiuo atveju sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu. Tad vienas iš galimų paaiškinimų yra tai, jog žmogus gali priimti savo patirtį, tačiau taip pat patirti ir potrauminio streso vengimo požymius. Vis dėlto, tokie rezultatai atrodo prieštaringi, atsižvelgiant į tai, jog priėmimo strategija paprastai laikoma adaptyvia įveikos forma, susijusia su geresniu prisitaikymu (Sinnott *et al.*, 2022). Tai gali rodyti, jog priėmimo strategija ne visada siejasi su visišku patirties integravimu ar emociniu jos apdorojimu. Kita vertus, tokios sąsajos gali atspindėti ir tai, jog priėmimo strategija gali būti taikoma kaip būdas susidoroti su jau patiriamais potrauminio streso vengimo požymiais.

Rezultatai atskleidė, jog labiau išreikšti potrauminio streso požymiai, tokie kaip invaziniai ir padidintas dirglumas, siejasi su žemesne psichologine gerove. Neigiama potrauminio streso požymių ir psichologinės gerovės sąsaja yra nuspėjama ir patvirtinta ankstesnių tyrimų duomenis,

kurie rodo, jog PTSS simptomai susiję su prastesniais psichologinės gerovės rodikliais, tokiais kaip nerimo, depresijos požymiais, suicidiškumu (Facer-Irwin *et al.*, 2019). Stipriausia sąsaja nustatyta tarp psichologinės gerovės ir padidinto dirglumo požymių. Tokie rezultatai gali būti aiškinami remiantis tuo, jog padidinto dirglumo požymiai susiję su asmens emocine būseną, perdėtu budrumu ir įtampa, taip pat kasdienio funkcionavimo aspektais, tokiais kaip sunkumu susikaupti (Ouagazzal *et al.*, 2021).

Tuo tarpu PTSS vengimo požymiai šioje imtyje nesisieja su tyrimo dalyvių psichologine gerove. Vienas iš galimų tokių rezultatų paaiškinimų yra tai, jog vengimo požymiai trumpalaikėje perspektyvoje gali padėti sumažinti emocinį krūvį, išvengiant nemalonių išgyvenimų primenančių situacijų, minčių ar jausmų. Todėl sąsaja tarp labiau išreikštų PTSS vengimo požymių ir žemesnės psichologinės gerovės galėjo būti nenustatyta, nes vengimo elgesys tam tikru mastu gali padėti palaikyti emocinį stabilumą.

Apibendrinant galima teigti, jog šioje imtyje kalinamųjų taikomos streso įveikos strategijos tokios kaip neigimas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, pasitraukimas, emocijų išreiškimas ir savęs kaltinimas, susijusios su žemesne psichologine gerove. Šios streso įveikos strategijos, taip pat ir mąstymo nukreipimas bei emocinės paramos naudojimas, susijusios ir su potrauminio streso požymiais. Svarstant apie gautus rezultatus, svarbu atsižvelgti į Fine ir kitų (2023) tyrimo duomenis, kurie atskleidžia, jog potrauminio streso sutrikimo kontekste, reikšmingas gebėjimas pritaikyti įveikos strategijas pagal situaciją ir vidinę būseną. Svarbu gebėti laikinai atsitraukti nuo savo išgyvenimų didelio emocinio intensyvumo situacijose, o emociniam intensyvumui sumažėjus, įsitraukti į savo patirties, jausmų, minčių, prisiminimų reflektavimą (Fine *et al.*, 2023). Taip asmuo gali tiek apsisaugoti nuo emocinio krūvio, kuris tuo metu viršija gebėjimą susidoroti, tiek apdoroti savo patirtį bei integruoti ją į gyvenimo istoriją. Šioje imtyje kalinamieji dažniau taiko pasyvias įveikos strategijas (pvz., mąstymo nukreipimas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, pasitraukimas, savęs kaltinimas, emocijų išreiškimas), kurios gali padėti sumažinti emocinį krūvį patyrus sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu. Tačiau šių įveikos strategijų sąsajos su žemesne psichologine gerove ir PTSS požymiais leidžia svarstyti, jog galbūt kalinamiesiems būdingas ribotas streso įveikos strategijų lankstumas, t. y., emociniam intensyvumui sumažėjus, negrįžtama prie savo išgyvenimų apdorojimo.

4.4. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajos su kalinamųjų psichologine gerove ir potrauminio streso požymiais: streso įveikos strategijų mediacinis ir prognostinis vaidmuo

Galiausiai, šiame tyrime buvo siekiama nustatyti ar kalinamųjų taikomos streso įveikos strategijos medijuoja per pastaruosius metus patirto sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajas su psichologine gerove bei potrauminio streso požymiais.

4.4.1. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu sąsajos su kalinamųjų psichologine gerove: streso įveikos strategijų mediacinis vaidmuo

Rezultatai atskleidė, kad sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu, t. y., savęs žalojimu bei bandymu nusižudyti arba savižudybe, prognozuoja mąstymo nukreipimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo, emocijų išreiškimo ir savęs kaltinimo streso įveikos strategijas. Nors trūksta tyrimų, nagrinėjančių kaip kalinamieji susidūrus su kitų savižudišku elgesiu reaguoja ir kokias streso įveikos strategijas taiko, šio tyrimo duomenys dera su tyrimų bendroje populiacijoje rezultatais (Marshall *et al.*, 2023). Marshall ir kitų (2023) tyrimas atskleidė, jog asmenys, susidūrę su kitų asmenų savižudišku elgesiu, tokiu kaip bandymas nusižudyti, psichologiniam skausmui ir nerimui įveikti taikė vengimo ir dėmesio nukreipimo streso įveikos strategijas.

Taip pat nustatyta, jog sąlytis su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe prognozuoja atsigręžimo į religiją streso įveikos strategijos taikymą. Tyrimai bendroje populiacijoje rodo, jog žmonės, patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti, ieško dvasinio palaikymo (Marshall *et al.*, 2023). Taip pat, atsigręžimo į religiją streso įveikos strategija (priskiriama į emocijas orientuotai įveikai) dažnai pasitelkiamos situacijose, kurių neįmanoma pakeisti ar sukontroliuoti (Lazarus & Folkman, 1987). Tai ypatingai svarbu įkalinimo įstaigose, kuriose daugelis stresorių, su kuriais susiduria nuteistieji, yra jų nekontroliuojami (Luke *et al.*, 2021; Picken, 2012; Skowronski & Talik, 2018). Tad susidūrus su kitų savižudišku elgesiu, kalinamieji dažniau taiko streso įveikos strategijas, kurios trumpalaikėje perspektyvoje gali sumažinti emocinį intensyvumą bei skatinti dvasinės paramos ieškojimą.

Taip pat rezultatai rodo, jog psichoaktyvių medžiagų vartojimas neigiamai medijuoja sąlyčio su kitų asmenų savęs žalojimu ir psichologinės gerovės ryšį. Tai rodo, jog alkoholio, narkotikų, vaistų ar kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas gali būti vienas iš veiksnių, per kurį sąlytis su

kitų savęs žalojimu susijęs su žemesne psichologine gerove. Tokie duomenys dera su ankstesne literatūra, atskleidžiančia psichoaktyvių medžiagų vartojimo sąsajas su žemesniu kalinamųjų gyvenimo kokybės lygiu, apimančiu ir psichologinės gerovės aspektus (Skowroński & Talik, 2018). Rezultatai, jog būtent sąlyčio su kitų asmenų savęs žalojimu ryšį su psichologine gerove medijuoja psichoaktyvių medžiagų vartojimas, gali būti susiję su tuo, jog šiame tyrime daugiausiai dalyvių (66 proc.) per pastaruosius metus susidūrė su kitų savęs žalojimu. O iš tokių sąlytį patyrusių kalinamųjų, trečdalis (33 proc.) nurodė, jog su kitų savęs žalojimu įkalinimo įstaigoje per pastaruosius metus susidūrė bent kartą per mėnesį ar dažniau. Kuo stresas dėl sudėtingų patirčių yra labiau užsitęsęs ir pasikartojantis – tuo labiau stresą kelianti situacija tampa nekontroliuojama ir nenuspėjama, o žmogaus streso reakcija intensyvesnė (Sinha, 2008). Dėl to, kaip emocijų reguliacijos strategija gali būti pasitelkiamas psichoaktyvių medžiagų vartojimas, kuris gali padėti išvengti nemalonių emocinių būsenų (Votaw & Witkiewitz, 2021).

Pastebėta, jog kitos streso įveikos strategijos, tokios kaip mąstymo nukreipimas, pasitraukimas, emocijų išreiškimas, atsigręžimas į religiją, savęs kaltinimas, kurias dažniau taiko sąlytį su kitų savižudišku elgesiu patyrę kalinamieji, neprognozuoja žemesnės jų psichologinės gerovės. Šios įveikos strategijos literatūroje paprastai vertinamos kaip ne tokios efektyvios sprendžiant iškilusius sunkumus (Biggs *et al.*, 2017; Luke *et al.*, 2021). Vienas iš galimų paaiškinamų yra tai, jog kalėjimo aplinkoje, kurioje dažnai susiduriama su kitų asmenų savižudišku elgesiu, jos gali būti adaptyvios ir padėti sumažinti emocinį intensyvumą, ypač patirties pradžioje (Luke *et al.*, 2021; Skowroński & Talik, 2018). Taip pat gali būti, jog streso įveikos strategijos prognozuoja psichologinę gerovę per kitus, į modelį neįtrauktus, kintamuosius, pvz., suvokiamą kontrolės lygį.

Apibendrinant galima teigti, jog sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu prognozuoja dažnesnį mąstymo nukreipimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo, emocijų išreiškimo, atsigręžimo į religiją ir savęs kaltinimo streso įveikos strategijų taikymą. Tai gali rodyti, jog sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu kalėjimo aplinkoje yra emociškai sudėtinga ir mažai kontroliuojama patirtis, skatinanti rinktis strategijas, orientuotas ne į problemų sprendimą, o į emocinio intensyvumo mažinimą. Taip pat pastebėta, jog sąlyčio su kitų asmenų savęs žalojimu ryšys su žemesne kalinamųjų psichologine gerove gali būti paaiškinamas psichoaktyvių medžiagų vartojimo strategijos taikymu. Tai gali rodyti, kad psichoaktyvių medžiagų vartojimas kalinamųjų pasirenkamas kaip emocijų reguliacijos būdas. Tačiau galima svarstyti, jog tokia streso įveika

kalinamųjų imtyje taip pat gali būti susijusi su retesniu malonių emocijų išgyvenimu, mažesniu prasmės jausmu bei prastesne psichologine savijauta.

4.4.2. Streso įveikos strategijų prognostinė reikšmė potrauminio streso požymiams

Atsižvelgiant į tai, jog tarp sąlyčio su skirtingomis savižudiško elgesio formomis grupių statistiškai reikšmingi PTSS požymių skirtumai nenustatyti, mediaciniai ryšiai nebuvo analizuoti. Vietoj to, buvo siekiama išsiaiškinti sąlytį patyrusių kalinamųjų taikomų įveikos strategijų prognostinę reikšmę PTSS požymiams.

Analizuojant sąlytį su savižudišku elgesiu patyrusių kalinamųjų taikomų streso įveikos strategijų prognostinę reikšmę PTSS požymiams, rezultatai atskleidė, jog mąstymo nukreipimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir pasitraukimo streso įveikos strategijos prognozuoja labiau išreikštus potrauminio streso požymius. Nors trūksta tyrimų analizuojančių kalinamųjų įveikos strategijų ir PTSS požymių ryšius, tyrimai bendroje populiacijoje rodo, jog į vengimą orientuotų įveikos strategijų, tokių kaip neigimo, mąstymo nukreipimo ir pasitraukimo, taikymas prognozuoja vėlesnį potrauminio streso simptomų pablogėjimą (Bottomley & Neimeyer, 2025). Tokie rezultatai dera su mokslinėje literatūroje vyraujančiomis išvalgomis, jog potrauminio streso požymius, tokius kaip grėsmės jausmas, palaiko nepakankamai išplėtoti ir nesusieti potencialiai trauminės patirties prisiminimai (Beierl *et al.*, 2020). O streso įveikos strategijos, tokios kaip mąstymo nukreipimas, pasitraukimas ar psichoaktyvių medžiagų vartojimas, kuriomis siekiama išvengti susidūrimo su stresą keliančiomis situacijomis, mintimis ir jausmais, neleidžia apdoroti bei integruoti sąlyčio su savižudišku elgesiu patirties (Bottomley & Neimeyer, 2025).

Remiantis tokiais rezultatais galima svarstyti, jog kalinamųjų imtyje mąstymo nukreipimo, pasitraukimo streso įveikos strategijos (priskiriamos vengimo įveikai) gali suteikti trumpalaikį palengvėjimą ir apsaugoti nuo emocinio intensyvumo (Luke *et al.*, 2021; Skowroński & Talik, 2018). Tačiau taip pat tokios įveikos strategijos gali prognozuoti ilgalaikių padarinių, tokių kaip potrauminio streso požymiai, išreikštumą. Tad Kato (2020) teigimu, svarbu atsižvelgti į tai, jog nėra vienos įveikos strategijos, kuri būtų nuosekliai ir maksimaliai adaptyvi. Kasdienybėje žmonės taiko skirtingą įveiką siekiant susidoroti su skirtingais įvykiais, tad būtent lankstumas taikant įveikos strategijas gali padėti efektyviai įveikti iškilusius sunkumus bei prisidėti prie geresnės psichologinės savijautos (Kato, 2020).

Apibendrinant, atlikto tyrimo rezultatai atskleidžia didelį sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu mastą kalinamųjų imtyje. Dažnas susidūrimas su šia patirtimi skatina kalimuosius taikyti mąstymo nukreipimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo, savęs kaltinimo, emocijų išreiškimo streso įveikos strategijas, siekiant reguliuoti intensyvias emocijas būsenas. Nors iš pradžių tokios įveikos strategijos gali padėti pasijusti geriau, jos gali būti susijusios ir prognozuoti žemesnę psichologinę gerovę bei potrauminio streso požymius. Tikėtina, jog po tokios patirties kalinamiesiems gali būti sudėtinga grįžti prie savo išgyvenimų ir integruoti potencialiai trauminę patirtį. Galima svarstyti, jog kalinamieji, patyrę sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu kalėjime, pasižymi ribotu įveikos strategijų taikymu, kuomet labiau stengiamasi išvengti su patirtimi susijusių nemalonių emocijų, bet nebandoma aktyviai spręsti patiriamų sunkumų. Ypač tyrime išryškėjo sąlytis su kitų asmenų savęs žalojimu, kaip dažna ir pasikartojanti patirtis, kuri susijusi su žemesne psichologine gerove. Taip pat paaiškėjo, jog psichoaktyvių medžiagų vartojimas, kaip emocijų reguliavimo strategija, medijuoja sąlyčio su kitų asmenų savęs žalojimu ir psichologinės gerovės sąsają. Tad gauti rezultatai leidžia manyti, jog sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu yra emociškai sudėtinga patirtis, kuri didina kalinamųjų pažeidžiamumą psichikos sveikatos sunkumams.

4.5. Tyrimo ribotumai ir tolimesnių tyrimų kryptys

Svarbu pateikti šio tyrimo ribotumus bei pasiūlymus tolimesniems tyrimams. Pirmiausia, šiame tyrime dalyvavo tik laisvės atėmimo bausmę atliekantys vyrai, todėl tyrimo rezultatai negali būti apibendrinti kalinamųjų moterų imčiai. Ateities tyrimuose rekomenduojama įtraukti ir moteris, siekiant plačiau suprasti sąlyčio su savižudišku elgesiu sąsajas su psichologine gerove bei išanalizuoti lyčių skirtumus. Antra, šiame tyrime sąlytis su kitų bandymu nusižudyti bei sąlytis su kitų savižudybe buvo apjungtos į vieną grupę, siekiant atlikti rezultatų palyginimą. Vis dėlto, šios patirtys gali skirtis, atsižvelgiant į psichologinės gerovės, streso įveikos strategijų bei potrauminio streso požymių rodiklius, todėl galimi šių patirčių tarpusavio skirtumai nebuvo atskleisti. Trečia, atliktas skerspjuvio tyrimas, todėl nėra galimybės įvertinti sąlyčio su savižudišku elgesiu poveikio kalinamųjų psichikos sveikatai bei įveikos strategijų efektyvumo ilgalaikėje perspektyvoje. Dėl to ateities tyrimuose tikslinga būtų taikyti longitudinalinio tyrimo strategiją. Galiausiai, svarbu paminėti, jog šiame tyrime buvo naudotas sutrumpintas streso įveikos strategijų klausimynas, kuriame kiekvieną strategiją atspindinčią subskalę sudaro du teiginiai, o trijų subskalių vidinio

suderinamumo (*Cronbach α*) rodikliai buvo žemi. Nors sutrumpinta klausimyno versija labiau atsižvelgia į tyrimo dalyvių poreikius (laiko ir energijos resursus), siekiant patikimiau ir išsamiau įvertinti streso įveikos strategijų vaidmenį patyrus sąlytį su kitų savižudišku elgesiu, rekomenduojama ateities tyrimuose naudoti pilną streso įveikos strategijų klausimyno versiją.

4.6. Praktinis tyrimo rezultatų pritaikomumas

Nepaisant tyrimo ribotumų, šio tyrimo rezultatai pateikia svarbių įžvalgų, kurios gali būti pritaikomos praktikoje. Atsižvelgiant į didelį sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu mastą kalėjime bei tokio sąlyčio sąsajas su žemesne psichologine gerove, rekomenduojama, jog įkalinimo įstaigose teikiama psichologinė pagalba būtų orientuota ir į sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu patyrusius kalinamuosius. Ypač svarbu atsižvelgti į tai, jog sąlyčio su kitų asmenų savęs žalojimu sąsaja su žemesne psichologine gerove yra medijuojama psichoaktyvių medžiagų vartojimo įveikos strategijos. Remiantis tokiais rezultatais, rekomenduojama skirti daugiau dėmesio siūlant pagalbos galimybes kalinamiesiems, patyrusiems sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu bei turintiems priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų požymių. Pagalbos teikimo procese atsižvelgti į tai, jog sąlytį su kitų savęs žalojimu patyrę kalinamieji linkę taikyti savęs kaltinimo bei emocijų išreiškimo, sutelkiant dėmesį į nemalonius jausmus, streso įveikos strategijas. Svarbu, jog įkalinimo įstaigose tokią patirtį turėjusiems kalinamiesiems teikiama pagalba apimtų bendros asmens savijautos, emocinės būsenos vertinimą bei psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencines priemones. Taip pat, remiantis tuo, jog sąlytį su kitų savižudišku elgesiu patyrę kalinamieji dažniau taiko mąstymo nukreipimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir pasitraukimo streso įveikos strategijas, kurios susijusios su žemesne psichologine savijauta ir potrauminio streso požymiais, rekomenduojama edukuoti kalinamuosius apie lankstumo taikant streso įveikos strategijas svarbą (Kato *et al.*, 2020). Tokia švietėjiška veikla galėtų apimti šių įveikos strategijų naudos trumpalaikėje perspektyvoje ir galimos žalos psichikos sveikatai ilgalaikėje perspektyvoje įsivertinimą kartu su kalinamuoju. Galiausiai, kadangi sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigose yra dažna ir pasikartojanti patirtis, svarbu užtikrinti tęstinę psichologinę pagalbą sąlytį patyrusiems kalinamiesiems.

5. IŠVADOS

1. Nustatyta, kad 79 proc. laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų per pastaruosius metus kalėjime patyrė sąlytį su kuria nors savižudiško elgesio forma:
 - 1.1. Daugiausiai tyrimo dalyvių (66 proc.) per pastaruosius metus patyrė sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu, iš kurių daugiau nei pusė (56,4 proc.) apie tai sužinojo išgirdę iš kitų. Maždaug trečdalis sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu patyrusių kalinamųjų (32,9 proc.) su tokia patirtimi per pastaruosius metus susidūrė kartą per mėnesį ar dažniau.
 - 1.2. Sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti per pastaruosius metus patyrė 42,9 proc. kalinamųjų, iš kurių daugiau nei pusė (69,2 proc.) apie tai sužinojo išgirdę iš kitų. Daugiau nei trečdalis kalinamųjų (42,9 proc.) su tokia patirtimi per pastaruosius metus susidūrė tris kartus ar dažniau.
 - 1.3. Daugiau nei pusė tyrimo dalyvių (51,4 proc.) per pastaruosius metus patyrė sąlytį su kitų asmenų savižudybe, apie kurią dauguma (84,4 proc.) sužinojo išgirdę iš kitų. Maždaug trečdalis kalinamųjų (32,1 proc.) su tokia patirtimi per pastaruosius metus susidūrė tris kartus ar dažniau.
2. Palyginus kalinamųjų grupes nustatyta, kad:
 - 2.1 Sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu per pastaruosius metus kalėjime patyrę kalinamieji pasižymi žemesne psichologine gerove nei sąlyčio nepatyrę kalinamieji. Taip pat sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu per pastaruosius metus kalėjime patyrę kalinamieji, palyginti su tokio sąlyčio nepatyrusiais, dažniau taiko šias streso įveikos strategijas: mąstymo nukreipimas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, pasitraukimas, emocijų išreiškimas ir savęs kaltinimas.
 - 2.2 Sąlytį su kitų asmenų savęs žalojimu bei sąlytį su kitų asmenų bandymu nusižudyti arba savižudybe per pastaruosius metus patyrusių kalinamųjų grupės, atsižvelgiant į potrauminio streso požymius nesiskiria, o bendras potrauminio streso požymių rodiklis imtyje nesiekia rizikos lygio.
3. Dažniau taikomos neigimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo ir savęs kaltinimo streso įveikos strategijos siejasi su žemesne kalinamųjų psichologine gerove bei labiau

išreikštais potrauminio streso požymiais. Potrauminio streso požymiai siejasi su žemesne psichologine gerove.

4. Sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu per pastaruosius metus patyrimas prognozuoja mąstymo nukreipimo, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, pasitraukimo, emocijų išreiškimo ir savęs kaltinimo streso įveikos strategijų taikymą. Nustatyta, kad:
 - 4.1 Psichoaktyvių medžiagų vartojimo streso įveikos strategija medijuoja ryšį tarp sąlyčio su kitų asmenų savęs žalojimu ir žemesnės psichologinės gerovės.
 - 4.2 Mąstymo nukreipimas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas ir pasitraukimas prognozuoja labiau išreikštus potrauminio streso požymius, kalinamųjų, per pastaruosius metus patyrusių sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu, imtyje.
5. Sąlytis su kitų asmenų savižudišku elgesiu įkalinimo įstaigoje yra dažna ir psichologiškai reikšminga patirtis, susijusi su žemesne kalinamųjų psichologine gerove bei dažnesniu neadaptivių streso įveikos strategijų taikymu. Todėl svarbu, kad psichologinė pagalba įkalinimo įstaigose būtų orientuota ne tik į savižudybės riziką patiriančius asmenis, bet ir į kalinamuosius, patiriančius sąlytį su kitų asmenų savižudišku elgesiu.

LITERATŪRA

Aebi, M. F., & Cocco, E. (2024). *SPACE I – 2023 – Council of Europe annual penal statistics: Prison populations*. Council of Europe & University of Lausanne. https://www.antoniocasella.eu/nume/Aebi_space-i_2023_5june2024.pdf

Aebi, M. F., & Cocco, E. (2025). *SPACE I – 2024: Council of Europe annual penal statistics – Prison populations*. Council of Europe & University of Lausanne. https://wp.unil.ch/space/files/2025/09/250924_rapport-space-i-2024.pdf

Allely, C. S., & Allely, B. (2020). Post traumatic stress disorder in incarcerated populations: Current clinical considerations and recommendations. *Journal of Criminal Psychology*, 10(1), 30–42. <https://doi.org/10.1108/JCP-09-2019-0044>

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.

Arendt, F., Scherr, S., & Romer, D. (2019). Effects of exposure to self-harm on social media: Evidence from a two-wave panel study among young adults. *New Media & Society*, 21(11–12), 2422–2442. <https://doi.org/10.1177/1461444819850106>

Ávila, M., & Sanjuán, P. (2018). The Joint Contribution of Motivation and Coping to Prisoners' Well-Being. *The Spanish Journal of Psychology*, 21, E46. <https://doi.org/10.1017/sjp.2018.45>

Beierl, E. T., Böllinghaus, I., Clark, D. M., Glucksman, E., & Ehlers, A. (2020). Cognitive paths from trauma to posttraumatic stress disorder: a prospective study of Ehlers and Clark's model in survivors of assaults or road traffic collisions. *Psychological medicine*, 50(13), 2172–2181. <https://doi.org/10.1017/S0033291719002253>

Bhullar, N., Sanford, R. L., & Maple, M. (2021). Profiling Suicide Exposure Risk Factors for Psychological Distress: An Empirical test of the proposed Continuum of Survivorship model. *Frontiers in Psychiatry*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.692363>

Biggs, A., Brough, P. and Drummond, S. (2017). Lazarus and Folkman's Psychological Stress and Coping Theory. In *The Handbook of Stress and Health* (eds C.L. Cooper and J.C. Quick). <https://doi.org/10.1002/9781118993811.ch21>

Bilello, D., Townsend, E., Broome, M. R., & Heyes, S. B. (2024). Friendship and self-harm: a retrospective qualitative study of young adults' experiences of supporting a friend who self-harmed during adolescence. *Frontiers in Psychology*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1221661>

Bloem, O., Bulten, E., & Verkes, R.-J. (2019). Changes in subjective wellbeing of prisoners on remand. *International Journal of Prisoner Health*, 15(2), 181–191. <https://doi.org/10.1108/IJPH-01-2018-0003>

Bottomley, J. S., & Neimeyer, R. A. (2025). Avoidant and Approach-Oriented Coping Strategies, Meaning Making, and Mental Health Among Adults Bereaved by Suicide and Fatal Overdose: A Prospective Path Analysis. *Behavioral Sciences*, 15(5), 671. <https://doi.org/10.3390/bs15050671>

Brereton, A., & McGlinchey, E. (2020). Self-harm, Emotion Regulation, and Experiential Avoidance: A Systematic Review. *Archives of suicide research : official journal of the International Academy for Suicide Research*, 24(sup1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/13811118.2018.1563575>

Cameron, A. (2004). Kurtosis. In M. S. Lewis-Beck, A. Bryman, T. F. Liao (Eds.), *The SAGE encyclopedia of social science research methods*. Thousand Oaks: John SAGE Publications

Carver, C. S. (1997). *You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE*. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4(1), 92–100. https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm0401_6

Cerel, J., Brown, M. M., Maple, M., Singleton, M., van de Venne, J., Moore, M., & Flaherty, C. (2019). How Many People Are Exposed to Suicide? Not Six. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 49(2), 529–534. <https://doi.org/10.1111/sltb.12450>

Cerel, J., Maple, M., van de Venne, J., Brown, M., Moore, M., & Flaherty, C. (2017). Suicide exposure in the population: Perceptions of impact and closeness. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 47(6), 696–708. <https://doi.org/10.1111/sltb.12333>

Cerel, J., McIntosh, J. L., Neimeyer, R. A., Maple, M., & Marshall, D. (2014). The Continuum of “Survivorship”: Definitional Issues in the Aftermath of Suicide. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 44(6), 591–600. <https://doi.org/10.1111/sltb.12093>

Dhanabhakyaam & Sarath, (2023). Psychological Wellbeing: Asystematic Literature Review. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, 603–607. <https://doi.org/10.48175/IJAR SCT-8345>

Dulisse, B. C., Logan, M. W., & Hazelwood, A. R. (2023). Evaluating the use of PTSD Assessment Tools Within the U.S. Prison Setting: An Exploratory Analysis. *The Prison Journal*, 103(3), 307–328. <https://doi.org/10.1177/00328855231173144>

Eurostat. (2025). *1 in 6 deaths of young people due to suicide in 2022*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/edn-20250910-1>

Facer-Irwin, E., Blackwood, N. J., Bird, A., Dickson, H., McGlade, D., Alves-Costa, F., & MacManus, D. (2019). PTSD in prison settings: A systematic review and meta-analysis of comorbid mental disorders and problematic behaviours. *PloS one*, 14(9). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0222407>

Favril, L., Yu, R., Hawton, K., & Fazel, S. (2020a). Risk factors for self-harm in prison: a systematic review and meta-analysis. *The lancet. Psychiatry*, 7(8), 682–691. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30190-5](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30190-5)

Favril, L., O'Connor, R. C., Hawton, K., & Laenen, F. V. (2020b). Factors associated with the transition from suicidal ideation to suicide attempt in prison. *European Psychiatry*, 63(1). <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2020.101>

Favril, L., Shaw, J., & Fazel, S. (2022). Prevalence and risk factors for suicide attempts in prison. *Clinical Psychology Review*, 97. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2022.102190>

Favril, L., Vander Laenen, F., Vandeviver, C., & Audenaert, K. (2017). Suicidal ideation while incarcerated: Prevalence and correlates in a large sample of male prisoners in Flanders, Belgium. *International Journal of Law and Psychiatry*, 55, 19–28. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2017.10.005>

Ferrey, A. E., Hughes, N. D., Simkin, S., Locock, L., Stewart, A., Kapur, N., Gunnell, D., & Hawton, K. (2016). The impact of self-harm by young people on parents and families: a qualitative study. *BMJ Open*, 6(1), e009631. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2015-009631>

Fine, N. B., Ben-Aharon, N., Armon, D. B., Seligman, Z., Helpman, L., Bloch, M., Hendler, T., & Sheppes, G. (2023). Reduced emotion regulatory selection flexibility in post-traumatic stress disorder: converging performance-based evidence from two PTSD populations. *Psychological medicine*, 53(7), 2758–2767. <https://doi.org/10.1017/S0033291721004670>

Fovet, T., Wathelet, M., Amad, A., Horn, M., Belet, B., Roelandt, J.-L., Thomas, P., Vaiva, G., & D'Hondt, F. (2023). PTSD in prison settings: The need for direct comparisons with the general population. *Psychological Medicine*, 53(2), 597–599. <https://doi.org/10.1017/S0033291721000507>

Gautam, S., Jain, A., Chaudhary, J., Gautam, M., Gaur, M., & Grover, S. (2024). Concept of mental health and mental well-being, it's determinants and coping strategies. *Indian Journal of Psychiatry*, 66(Suppl 2), S231–S244. https://doi.org/10.4103/indianjpsychiatry.indianjpsychiatry_707_23

Geleželytė, O. (2019). Dėl savižudybės artimojo netekusių asmenų profesionalios pagalbos siekimo veiksniai (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas). Vilniaus universiteto e. leidybos sistema. <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:34358990/datastreams/MAIN/content>

Ghazanfari, H., Miri, S., Taebi, M., & Farokhzadian, J. (2023). Psychological wellbeing, family cohesion, and purposeful life in male prisoners: A cross-sectional study. *Frontiers in psychiatry*, 13, 1054149. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.1054149>

Gonçalves, L. C., Endrass, J., Rossegger, A., & Dirkzwager, A. J. (2016). A longitudinal study of mental health symptoms in young prisoners: exploring the influence of personal factors and the correctional climate. *BMC psychiatry*, 16. <https://doi.org/10.1186/s12888-016-0803-z>

Goodfellow, B., Kølves, K., & de Leo, D. (2018). Contemporary Nomenclatures of Suicidal Behaviors: A Systematic Literature Review. *Suicide & life-threatening behavior*, 48(3), 353–366. <https://doi.org/10.1111/sltb.12354>

Hair, J. F., Jr., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). Multivariate data analysis (7th ed.). *Pearson*.

Hales, H., Davison, S., Misch, P., & Taylor, P. j. (2003). Young male prisoners in a Young Offenders' Institution: Their contact with suicidal behaviour by others. *Journal of Adolescence*, 26(6), 667–685. [https://doi.org/10.1016/S0140-1971\(03\)00063-0](https://doi.org/10.1016/S0140-1971(03)00063-0)

Hales, H., Freeman, M., Edmondson, A., & Taylor, P. (2013). Witnessing Suicide-Related Behavior in prison. *Crisis*, 35(1), 10–17. <https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000223>

Hidayati, N. O., Toharudin, T., & Eriyani, T. (2021). Level of Psychological Well-Being Among Prisoners. *Journal of Nursing Care*, 4(3). <https://doi.org/10.24198/jnc.v4i3.33196>

Higienos institutas. (2024). Savižudybių statistikos tendencijos Lietuvoje [PDF]. Higienos institutas. https://www.hi.lt/uploads/Institutas/statistika/Savizudybiu_statistika_Lietuvoje.pdf

Hill, N. T. M., Robinson, J., Pirkis, J., Andriessen, K., Krysinška, K., Payne, A., Boland, A., Clarke, A., Milner, A., Witt, K., Krohn, S., & Lampit, A. (2020). Association of suicidal behavior with exposure to suicide and suicide attempt: A systematic review and multilevel meta-analysis. *PLoS Medicine*, 17(3), e1003074. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003074>

Hvidkjaer, K. L., Ranning, A., Madsen, T., Fleischer, E., Eckardt, J. P., Hjorthøj, C., Cerel, J., Nordentoft, M., & Erlangsen, A. (2021). People exposed to suicide attempts: Frequency, impact, and the support received. *Suicide & Life-Threatening Behavior*, 51(3), 467–477. <https://doi.org/10.1111/sltb.12720>

Jacquet, C., Gauvin, G., Leaune, E., & Fouques, D. (2025). Coping with suicide bereavement: A focus-group study of adaptation processes over time. *Death studies*, 1–15. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/07481187.2025.2551378>

Kato T. (2020). Examination of the Coping Flexibility Hypothesis Using the Coping Flexibility Scale-Revised. *Frontiers in psychology*, 11, 561731. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.561731>

Kovács, Z., Kun, B., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2019). A longitudinal study of adaption to prison after initial incarceration. *Psychiatry research*, 273, 240–246. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.01.023>

Kusumastuti, W., Taufik, T., Pratisti, W. D., Japar, M., & Purwandari, E. (2026). Exploring Coping Strategies in Response to Stress among Prisoners: A Comprehensive Scoping Review. *The Open Psychology Journal*, 19(1). <https://doi.org/10.2174/0118743501418276251129050849>

Lara-Cabrera, M. L., Betancort, M., Muñoz-Rubilar, A., Rodríguez-Novo, N., Bjerkeset, O., & De Las Cuevas, C. (2022). Psychometric Properties of the WHO-5 Well-Being Index among Nurses during the COVID-19 Pandemic: A Cross-Sectional Study in Three Countries. *International journal of environmental research and public health*, 19(16), 10106. <https://doi.org/10.3390/ijerph191610106>

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1987). Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of Personality*, 1(3), 141–169. <https://doi.org/10.1002/per.2410010304>

Leszko, M., Iwański, R., & Jarzębińska, A. (2020). The relationship between personality traits and coping styles among First-Time and recurrent prisoners in Poland. *Frontiers in Psychology*, 10, 2969. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02969>

Lietuvos kalėjimų tarnyba, (2024). *Bausmių vykdymo sistemos aktualioji statistika 2024 metų*. <https://kalejimai.lrv.lt/public/canonical/1739357367/2075/2024%20m.%20aktuali%20statistika.pdf>

Luke, R. J., Daffern, M., Skues, J. L., Trounson, J. S., Pfeifer, J. E., & Ogloff, J. R. P. (2021). The Effect of Time Spent in Prison and Coping Styles on Psychological Distress in Inmates. *The Prison Journal*, 101(1), 60–79. <https://doi.org/10.1177/0032885520978475>

Marshall, P., Sansom, K., Jagfeld, G., Jones, S., & Lobban, F. (2023). Caring for a friend or family member who has experienced suicidal behaviour: A systematic review and qualitative synthesis. *Psychology and psychotherapy*, 96(2), 426–447. <https://doi.org/10.1111/papt.12449>

Maschi, T., Viola, D., & Morgen, K. (2014). Unraveling trauma and stress, coping resources, and mental well-being among older adults in prison: empirical evidence linking theory and practice. *The Gerontologist*, 54(5), 857–867. <https://doi.org/10.1093/geront/gnt069>

Miklin, S., Mueller, A. S., Abrutyn, S., & Ordonez, K. (2019). What does it mean to be exposed to suicide?: Suicide exposure, suicide risk, and the importance of meaning-making. *Social Science & Medicine*, 233, 21–27. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.05.019>

Mitchell, K. J., Banyard, V., Ybarra, M. L., Jones, L. M., Colburn, D., Cerel, J., & Dunsiger, S. (2025). Understanding Contagion of Suicidal Ideation: The Importance of Taking Into Account Social and Structural Determinants of Health. *Mental health science*, 3(3). <https://doi.org/10.1002/mhs2.70029>

Moran, P., Chandler, A., Dudgeon, P., Kirtley, O. J., Knipe, D., Pirkis, J., Sinyor, M., Allister, R., Ansloos, J., Ball, M. A., Chan, L. F., Darwin, L., Derry, K. L., Hawton, K., Heney, V., Hetrick, S., Li, A., Machado, D. B., McAllister, E., . . . Christensen, H. (2024). The Lancet Commission on self-harm. *The Lancet*, 404(10461), 1445–1492. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(24\)01121-8](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(24)01121-8)

Mudiyansele, S. P. K., Tsai, Y. T., Dilhani, M. S., Tsai, Y. J., Yang, Y. H., Lu, Z. T., & Ko, N. Y. (2025). Global Overview of Suicidal Behavior and Risk Factors among General Population during the COVID-19 Pandemic: A Systematic Review and a Meta-Regression. *The Psychiatric quarterly*, 96(2), 381–444. <https://doi.org/10.1007/s11126-024-10096-5>

Mundt, A. P., Cifuentes-Gramajo, P. A., Baranyi, G., & Fazel, S. (2024). Worldwide incidence of suicides in prison: A systematic review with meta-regression analyses. *The Lancet Psychiatry*, 11(7), 536–544. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(24\)00134-2](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(24)00134-2)

Neacsiu, A. D., Fang, C. M., Rodriguez, M., & Rosenthal, M. Z. (2017). Suicidal Behavior and Problems with Emotion Regulation. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 48(1), 52–74. <https://doi.org/10.1111/sltb.12335>

Ouagazzal, O., Bernoussi, M., Potard, C., & Boudoukha, A. H. (2021). Life events, stressful events and traumatic events: A closer look at their effects on post-traumatic stress symptoms. *European Journal of Trauma & Dissociation*, 5(1), 100116. <https://doi.org/10.1016/j.ejtd.2019.06.001>

Picken, J. (2012). The coping strategies, adjustment and well being of male inmates in the prison environment. *Internet Journal of Criminology*, 1-29.

Piper, A., & Berle, D. (2019). The association between trauma experienced during incarceration and PTSD outcomes: A systematic review and meta-analysis. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 30(5), 854–875. <https://doi.org/10.1080/14789949.2019.1639788>

Pleško, M., & Rihtarić, M. L. (2024). Coping with stress and mental health of prisoners. *Kriminologija & Socijalna Integracija*, 32(1), 17–40. <https://doi.org/10.31299/ksi.32.1.2>

Poulus, D., Coulter, T. J., Trotter, M. G., & Polman, R. (2020). Stress and Coping in Esports and the Influence of Mental Toughness. *Frontiers in Psychology*, 11, 628. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00628>

Presley, B., & Cuthrell, K. M. (2022). Mental and physical well being in prisoners. *International Neuropsychiatric Disease Journal*, 29–40. <https://doi.org/10.9734/indj/2022/v18i4360>

Rose, A., Trounson, J. S., Louise, S., Shepherd, S., & Ogloff, J. R. P. (2020). Mental Health, Psychological Distress, and Coping in Australian Cross-Cultural Prison Populations. *Journal of Traumatic Stress*, 33(5), 794–803. <https://doi.org/10.1002/jts.22515>

Sanford, R. L., Frey, L. M., Thind, N., Butcher, B., & Maple, M. (2023). Unpacking the Meaning of Closeness, Reconsidering the Concept of Impact in Suicide Exposure, and Expanding Beyond Bereavement: "Just, I Hope You Don't Forget About Us". *Omega*, 92(3), 1124–1152. <https://doi.org/10.1177/00302228231196616>

Sarkhel, S., Vijayakumar, V., & Vijayakumar, L. (2023). Clinical Practice Guidelines for Management of Suicidal Behaviour. *Indian Journal of Psychiatry*, 65(2), 124–130. https://doi.org/10.4103/indianjpsychiatry.indianjpsychiatry_497_22

Sinha R. (2008). Chronic stress, drug use, and vulnerability to addiction. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1141, 105–130. <https://doi.org/10.1196/annals.1441.030>

Sinnott, S. M., Park, C. L., & Huedo-Medina, T. B. (2022). Cognitive Coping Reduces Posttraumatic Stress Symptoms, Especially in the Context of Self-Blame. *Journal of aggression, maltreatment & trauma*, 31(8), 1108–1127. <https://doi.org/10.1080/10926771.2022.2061879>

Sinnott, S. M., Park, C. L., & Huedo-Medina, T. B. (2022). Cognitive Coping Reduces Posttraumatic Stress Symptoms, Especially in the Context of Self-Blame. *Journal of aggression, maltreatment & trauma*, 31(8), 1108–1127. <https://doi.org/10.1080/10926771.2022.2061879>

Skowroński, B. Ł., & Talik, E. (2018). Coping with stress and the sense of quality of life in inmates of correctional facilities. *Psychiatria Polska*, 52(3), 525–542. <https://doi.org/10.12740/PP/77901>

Slade, K., Scowcroft, L., & Dolan, B. (2019). The impact of exposure to suicidal behaviour in institutional settings. *Nottingham Trent University; Samaritans*. https://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/36829/1/14046_Slade.pdf

Talik, E., & Skowroński, B. (2018). The Sense of Quality of Life and Religious Strategies of Coping with Stress in Prison Inmates. *Journal of religion and health*, 57(3), 915–937. <https://doi.org/10.1007/s10943-017-0455-4>

Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, 2, 53–55.

Viana Machado, A., Volchan, E., Figueira, I., Aguiar, C., Xavier, M., Souza, G. G. L., Sobral, A. P., de Oliveira, L., & Mocaiber, I. (2020). Association between habitual use of coping strategies and posttraumatic stress symptoms in a non-clinical sample of college students: A Bayesian approach. *PloS one*, 15(2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0228661>

Votaw, V. R., & Witkiewitz, K. (2021). Motives for Substance Use in Daily Life: A Systematic Review of Studies Using Ecological Momentary Assessment. *Clinical psychological science : a journal of the Association for Psychological Science*, 9(4), 535–562. <https://doi.org/10.1177/2167702620978614>

Weiss, D. S., & Marmar, C. R. (1997). The Impact of Event Scale-Revised. In J. P. Wilson and T. M. Keane (Eds.), *Assessing psychological trauma and PTSD* (pp. 399-411). Guilford Press.

WHO Regional office for Europe (1998). Well-Being Measures in Primary Health Care/ the DepCare Project. Report on a WHO Meeting. Stockholm: WHO.

Wolford-Clevenger, C., Kuhlman, S., Elledge, L. C., Smith, P. N., & Stuart, G. L. (2018). A preliminary validation of the Suicidal Behavior Exposure Scale. *Psychology of Violence*, 9(4), 442–450. <https://doi.org/10.1037/vio0000170>

World Health Organization. (2025). *Suicide*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide>

Zukerman, G., Korn, L., & Fostick, L. (2017). Religious coping and posttraumatic stress symptoms following trauma: The moderating effects of gender. *Psychology of religion and Spirituality*, 9(4), 328.

Žiedelis, A. (2020). Psichosocialinių darbo veiksnių, pašaukimo darbe ir psichologinės savijautos reikšmė slaugytojų įsitraukimui į darbą (Daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas.

PRIEDAI

1 priedas. Dirbtinio intelekto (DI) naudojimo deklaracija.

Studentės vardas ir pavardė: Karolina Bikulčiūtė

Baigiamojo darbo tema: Laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų sąlyčio su kitų kalinamųjų savižudišku elgesiu, psichologinės gerovės, įveikos strategijų ir potrauminio streso požymių sąsajos

Vadovaudamasi „*Dirbtinio intelekto naudojimo Vilniaus universitete gairėmis*“, patvirtinu, kad rengdama šį baigiamąjį darbą:

1. **Prisiimu atsakomybę** už viso darbe pateikto turinio kūrimą ir jo originalumą. Patvirtinu, kad generatyvinio DI įrankiai buvo naudojami tik kaip pagalbinė priemonė, o ne kaip darbo bendraautoris ar autorius.
2. **Atlikau turinio patikrą (validaciją).** Visa DI pateikta informacija buvo patikrinta pirminiuose šaltiniuose.
3. **Užtikrinau duomenų saugą.** Į DI sistemas nekėliau konfidencialių tyrimo duomenų, asmens duomenų ar nepublikuotos medžiagos.

Darbe dirbtinis intelektas panaudotas:

Naudojimo sritis	Panaudotas / nenaudotas	Panaudoti DI įrankiai (pvz., ChatGPT 5.3)	Kita svarbi informacija
Literatūros paieškai	✓ Panaudota	ChatGPT 5.3; Gemini 3 Flash	✓ Patvirtinu, kad susipažinau su pirminiais į darbą įtrauktais literatūros šaltiniais
Tyrimo stimulinės medžiagos kūrimui	✓ Nenaudota		

Santraukos vertimui į anglų kalbą	✓ Panaudota		
Gramatinių klaidų paieškai	✓ Panaudota	ChatGPT 5.3	

Data: 2026-05-13

2 priedas. Sociodemografiniai tyrimo dalyvių duomenys.

Charakteristikos	Grupės	Dalyvių skaičius (n)	Procentai (%)
Išsilavinimas	Aukštasis	10	4,7
	Profesinis	41	19,3
	Vidurinis (12 klasių)	70	33,0
	Pagrindinis (10 klasių)	64	30,2
	Pradinis (mažiau nei 10 klasių)	27	12,7
Tautybė	Lietuvis	180	84,9
	Rusas	13	6,1
	Lenkas	11	5,2
	Baltarusis	2	0,9
	Romas	3	1,4
	Ukrainietis	2	0,9
	Nepateikė atsakymo	1	0,5
Ankstesnis teistumas	Buvo anksčiau teistas	145	68,4
	Nebuvo anksčiau teistas	38	17,9
	Nepateikė atsakymo	29	13,7

3 priedas. Tyrimo dalyvių paskutinės laisvės atėmimo bausmės bei ankstesnių teistumų rodikliai

Rodiklis	Parametras	Reikšmė
Paskutinės skirtos bausmės trukmė	Trumpiausia skirta bausmė	300 dienų
	Ilgiausia skirta bausmė	26 metai
	Skirtos bausmės trukmės moda (standartinis nuokrypis)	3 m. (5 m. 6 mėn. 12 d.)
Kiek paskutinės skirtos bausmės tyrimo dalyviai atlikę	Trumpiausia atlikta bausmė	14 dienų
	Ilgiausia atlikta bausmė	21 metai
	Atliktos bausmės trukmės moda (standartinis nuokrypis)	2 m. (4m. 4 mėn. 14d.)
Teistumų skaičius iš viso	Mažiausias teistumų skaičius	0
	Didžiausias teistumų skaičius	25
	Teistumų skaičiaus moda (standartinis nuokrypis)	1 (5,91)

4 priedas. Įveikos strategijų klausimyno skalių *Cronbach α* rodikliai

Dimensija/ skalė	Cronbach α tiriamoje imtyje	Cronbach α (Carver, 1997)
Aktyvi įveika	0,64	0,68
Instrumentinės paramos naudojimas	0,64	0,64
Teigiamas perinterpretavimas	0,60	0,64
Planavimas	0,70	0,73
Emocinės paramos naudojimas	0,72	0,71
Emocijų išreiškimas	0,61	0,50
Humoro naudojimas	0,65	0,73
Priėmimas	0,69	0,57
Savęs kaltinimas	0,59	0,69
Atsigręžimas į religiją	0,75	0,82
Mąstymo nukreipimas	0,62	0,71
Neigimas	0,55	0,54
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	0,9	0,90
Pasitraukimas	0,54	0,65

5 priedas. Tyrimo anketos informacinis lapas

Gerbiamas tyrimo dalyvi / gerbiama tyrimo dalyvė,

Vilniaus Universiteto Psichologijos instituto mokslininkų grupė atlieka tyrimą, kuriuo siekiama ištirti laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų sąlyčio su kito asmens savižudišku elgesiu patyrimą ir nustatyti jo ryšį su psichologine savijauta. Tyrimo metu Jums bus pateikiami klausimai apie Jūsų patirtį susidūrus su kito asmens savižudišku elgesiu kalėjime, taip pat klausimynai, skirti įvertinti įvairius psichologinės savijautos aspektus. Visų klausimynų pildymo trukmė – apie 20-30 min.

Pažymime, kad dalyvavimas tyrime yra savanoriškas, todėl bet kuriuo metu turite teisę atsisakyti dalyvauti jame ir nesulaukti neigiamų pasekmių už tai. Klausimynai yra anoniminiai, todėl Jums nereikės nurodyti savo asmens duomenų (vardo, pavardės). Pristatant gautus rezultatus, bus naudojami tik apibendrinti visų tyrimo dalyvių duomenys. Prašome nuoširdžiai atsakyti į tyrimo metu užduodamus klausimus. Čia nėra nei teisingų, nei klaidingų atsakymų – mums svarbi Jūsų asmeninė patirtis.

Užpildžius anketą atsakysime į su tyrimu susijusius klausimus.

Norėdami susisiekti su tyrėjais vėliau, galėsite kreiptis el. p. salyciotyrimas@fsf.vu.lt arba tel. +370 5 268 6955.

Mums labai svarbus Jūsų dalyvavimas!

6 priedas. Tyrimo anketoje nurodyti emocinės paramos kontaktai

Nuoširdžiai dėkojame už dalyvavimą.

Jei turite klausimų ar komentarų, būtinai su mumis susisiekite.

Jeigu pateikti klausimai Jums sukėlė nemalonių išgyvenimų ir norėtumėte apie tai pasikalbėti, rekomenduojame kreiptis į psichologinės pagalbos teikėjus. Žemiau nurodyta informacija apie emocinės ir psichologinės pagalbos galimybes.

Kontaktai:

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas
Universiteto g. 9, Vilnius 01513
Tel.: +370 5 268 6955
El. paštas: salyciotyrimas@fsf.vu.lt

Emocinės paramos telefonu tarnybos:

Vilties linija Tel. nr. 116 123 I-VII 00.00-24.00
Jaunimo linija Tel. nr. 0 800 28 888 I-VII 00.00-24.00
Pagalbos moterims linija Tel.nr. 0 800 66 366 I-VII 00:00-24:00
Sidabrinė linija Tel. nr. 0 800 80 020 I-V 8:00-20:00

Daugiau informacijos apie psichologinės pagalbos galimybes visoje Lietuvoje www.tuesi.lt

7 priedas. Duomenų sklaidos atitiktis normaliajam skirstiniui

Kintamieji	N	Asimetrijos koef.	Eksceso koef.
Psichologinė gerovė	194	-0,209	-0,496
Psichologinė gerovė 1 grupė	34	-0,144	-0,965
Psichologinė gerovė 2 grupė	53	0,125	-0,281
Psichologinė gerovė 3 grupė	36	-0,609	0,079
Aktyvi įveika	202	-0,099	-0,480
Aktyvi įveika 1 grupė	38	-0,218	-0,862
Aktyvi įveika 2 grupė	54	0,427	-0,482
Aktyvi įveika 3 grupė	37	0,163	-0,721
Planavimas	202	-0,154	-0,508
Planavimas 1 grupė	38	-0,473	0,105
Planavimas 2 grupė	54	0,087	-0,654
Planavimas 3 grupė	37	-0,241	-0,758
Emocinės paramos naudojimas	201	0,770	0,634
Emocinės paramos naudojimas 1 grupė	38	1,013	0,619
Emocinės paramos naudojimas 2 grupė	54	0,969	1,323
Emocinės paramos naudojimas 3 grupė	37	0,706	0,369
Teigiamas perinterpretavimas	202	0,108	-0,434
Teigiamas perinterpretavimas 1 grupė	38	-0,140	-0,781
Teigiamas perinterpretavimas 2 grupė	54	0,537	0,524
Teigiamas perinterpretavimas 3 grupė	37	0,062	-0,506
Priėmimas	202	-0,051	-0,482
Priėmimas 1 grupė	38	-0,110	-0,655
Priėmimas 2 grupė	54	-0,036	-0,314
Priėmimas 3 grupė	37	0,130	0,257
Atsigręžimas į religiją	202	0,765	-0,142

Atsigręžimas į religiją 1 grupė	38	0,965	0,727
Atsigręžimas į religiją 2 grupė	54	1,020	0,494
Atsigręžimas į religiją 3 grupė	37	0,421	-0,837
Humoro naudojimas	202	0,253	-0,466
Humoro naudojimas 1 grupė	38	0,509	-0,277
Humoro naudojimas 2 grupė	54	0,196	0,112
Humoro naudojimas 3 grupė	37	0,547	-0,401
Mąstymo nukreipimas	202	0,173	-0,579
Mąstymo nukreipimas 1 grupė	38	0,153	-0,860
Mąstymo nukreipimas 2 grupė	54	0,182	-0,390
Mąstymo nukreipimas 3 grupė	37	0,395	-0,429
Neigimas	201	0,672	0,364
Neigimas 1 grupė	38	1,143	1,050
Neigimas 2 grupė	54	0,069	-0,459
Neigimas 3 grupė	37	0,751	1,636
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	202	1,154	0,472
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas 1 grupė	38	1,465	1,236
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas 2 grupė	54	0,824	-0,399
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas 3 grupė	37	1,130	0,471
Pasitraukimas	201	0,546	-0,298
Pasitraukimas 1 grupė	38	0,662	-0,207
Pasitraukimas 2 grupė	54	0,504	-0,369
Pasitraukimas 3 grupė	37	-0,101	-0,750
Emocijų išreiškimas	202	0,556	0,454
Emocijų išreiškimas 1 grupė	38	0,896	0,369
Emocijų išreiškimas 2 grupė	54	0,659	0,862
Emocijų išreiškimas 3 grupė	37	0,754	1,804

Savęs kaltinimas	202	0,267	-0,356
Savęs kaltinimas 1 grupė	38	0,189	-0,621
Savęs kaltinimas 2 grupė	54	0,263	-0,290
Savęs kaltinimas 3 grupė	37	0,160	0,037
Instrumentinės paramos naudojimas	202	0,514	0,350
Instrumentinės paramos naudojimas 1 grupė	38	0,689	0,414
Instrumentinės paramos naudojimas 2 grupė	54	0,546	1,675
Instrumentinės paramos naudojimas 3 grupė	37	0,538	0,559
PTSS vengimo požymiai	90	0,524	-0,169
PTSS vengimo požymiai 2 grupė	52	0,349	-0,360
PTSS vengimo požymiai 3 grupė	38	0,769	0,201
PTSS invaziniai požymiai	90	1,063	0,600
PTSS invaziniai požymiai 2 grupė	52	1,001	0,574
PTSS invaziniai požymiai 3 grupė	38	1,201	0,905
PTSS padidinto dirglumo požymiai	90	0,895	-0,001
PTSS padidinto dirglumo požymiai 2 grupė	52	0,872	-0,046
PTSS padidinto dirglumo požymiai 3 grupė	38	0,907	-0,011
Bendras PTSS požymių įvertis	90	0,701	-0,195
Bendras PTSS požymių įvertis 2 grupė	52	0,599	-0,268
Bendras PTSS požymių įvertis 3 grupė	38	0,888	0,097

Pastaba. 1 grupė – nepatyrę sąlyčio su kitų savižudišku elgesiu kalinamieji; 2 grupė – patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu kalinamieji; 3 grupė – patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti arba savižudybe kalinamieji.

8 priedas. Sąlyčio su skirtingomis savižudiško elgesio formomis paplitimas tyrimo imtyje (N=212)

	Sąlytis su kitų mintimis apie savižudybę		Sąlytis su kitų savęs žalojimu	
	n	proc.	n	proc.
Patyrė sąlytį	88	41,5	140	66
Nepatyrė sąlyčio	119	56,1	64	30
Sąlytį patyrė apie tai išgirdus iš kitų	44	50	79	56,4
Sąlytį patyrė būnant toje situacijoje	39	44,3	57	40,7
Sąlytį patyrė vieną kartą per metus	47	53,4	48	34,3
Sąlytį patyrė vieną kartą per pusę metų	20	22,7	36	25,7
Sąlytį patyrė vieną kartą per mėnesį	9	10,2	18	12,9
Sąlytį patyrė vieną kartą per savaitę	4	4,5	15	10,7
Sąlytį patyrė beveik kasdien	5	5,7	13	9,3
	Sąlytis su kitų bandymu nusižudyti		Sąlytis su kitų savižudybe	
	n	proc.	n	proc.
Patyrė sąlytį	91	42,9	109	51,4
Nepatyrė sąlyčio	108	50,9	88	41,5
Sąlytį patyrė apie tai išgirdus iš kitų	63	69,2	92	84,4
Sąlytį patyrė būnant toje situacijoje	21	23,1	15	13,8
Sąlytį patyrė vieną kartą	18	19,8	34	31,2
Sąlytį patyrė du kartus	25	27,5	31	28,4
Sąlytį patyrė tris kartus	15	16,5	21	19,3
Sąlytį patyrė keturis kartus	7	7,7	6	5,5
Sąlytį patyrė penkis kartus ar daugiau	17	18,7	8	7,3

Pastaba. Vertinamas per pastaruosius metus patirto sąlyčio su kitų asmenų savižudišku elgesiu dažnumas.

9 priedas. Grupių palyginimai, atsižvelgiant į psichologinės gerovės rodiklį

1 grupė	2 grupė	Vidutinis skirtumas	<i>p</i>	<i>95% CI</i>
Nepatyrę sąlyčio	Patyrę sąlytį su savęs žalojimu	12,19	0,04	[0,42, 23,95]
	Patyrę sąlytį su bandymu nusižudyti arba savižudybe	3,11	1,00	[-9,70, 15,92]
Patyrę sąlytį su savęs žalojimu	Patyrę sąlytį su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-9,08	0,18	[-20,65, 2,49]

Pastaba. *p* – reikšmingumo lygmuo, statistiškai reikšmingi skirtumai paryškinti, *95% CI* – pasikliautinas intervalas

10 priedas. Streso įveikos strategijų vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai tyrimo grupėse

Įveikos strategijos	Tyrimo grupės	<i>M</i>	<i>SD</i>
Mąstymo nukreipimas	Nepatyrę sąlyčio	2,32	1,53
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	3,00	1,48
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	3,16	1,40
Aktyvi įveika	Nepatyrę sąlyčio	3,21	1,85
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	3,41	1,21
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	3,57	1,30
Neigimas	Nepatyrę sąlyčio	1,66	1,53
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	2,06	1,09
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	1,92	1,28
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	Nepatyrę sąlyčio	0,68	1,09
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	1,91	2,01
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	1,51	1,79
Emocinės paramos naudojimas	Nepatyrę sąlyčio	1,24	1,32
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	1,85	1,34
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	1,86	1,40
Pasitraukimas	Nepatyrę sąlyčio	1,08	1,08
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	1,87	1,51
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	2,00	1,20
Emocijų išreiškimas	Nepatyrę sąlyčio	1,37	1,34
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	2,19	1,35

	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	2,11	1,22
Teigiamas perinterpretavimas	Nepatyrę sąlyčio	3,05	1,82
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	2,70	1,16
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	3,03	1,71
Planavimas	Nepatyrę sąlyčio	3,34	1,55
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	3,17	1,50
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	3,16	1,44
Humoro naudojimas	Nepatyrę sąlyčio	2,05	1,41
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	2,39	1,38
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	2,11	1,66
Priėmimas	Nepatyrę sąlyčio	2,89	1,69
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	3,13	1,55
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	3,00	1,39
Atsigręžimas į religiją	Nepatyrę sąlyčio	1,50	1,54
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	1,48	1,61
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	2,41	1,98
Savęs kaltinimas	Nepatyrę sąlyčio	2,24	1,44
	Patyrę sąlytį su kitų savęs žalojimu	3,00	1,53
	Patyrę sąlytį su kitų bandymu nusižudyti ar savižudybe	2,95	1,43

Pastaba. *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis.

11 priedas. Grupių palyginimas, atsižvelgiant į streso įveikos strategijas (atlikus *MANOVA* analizę)

Įveikos strategijos	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	ηp^2
Aktyvi įveika	2	0,57	0,57	0,01
Planavimas	2	0,19	0,83	0,00
Emocinės paramos naudojimas	2	2,83	0,06	0,04
Teigiamas perinterpretavimas	2	0,75	0,47	0,01
Priėmimas	2	0,26	0,77	0,00
Atsigręžimas į religiją	2	3,82	0,03	0,06
Humoro naudojimas	2	0,70	0,50	0,01
Mąstymo nukreipimas	2	3,61	0,03	0,05
Neigimas	2	1,07	0,35	0,02
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	2	5,68	0,00	0,08
Pasitraukimas	2	5,71	0,00	0,08
Emocijų išreiškimas	2	4,85	0,01	0,07
Savęs kaltinimas	2	3,39	0,04	0,05

Pastaba. *df* – laisvės laipsniai, *F* – Fisher koeficientas, *p* – reikšmingumo lygmuo, η^2 – dalinis eta kvadratas

12 priedas. Streso įveikos strategijų vidurkių palyginimas grupėse (atlikus *ANOVA* analizę)

Įveikos strategija	1 grupė	2 grupė	Vidurkinis skirtumas	<i>p</i>	95% <i>CI</i>
Mąstymo nukreipimas	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su savęs žalojimu	-0,68	0,087	[-1,44, 0,07]
	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-0,81	0,049	[-1,62, -0,00]
	Sąlytis su savęs žalojimu	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-0,13	1	[-0,87, 0,62]
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su savęs žalojimu	-1,22	<,001	[-2,00, -0,45]
	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-0,80	0,049	[-1,60, -0,00]
	Sąlytis su savęs žalojimu	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,42	0,536	[-0,52, 1,36]
Pasitraukimas	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su savęs žalojimu	-0,79	0,011	[-1,43, -0,15]
	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-0,92	0,002	[-1,54, -0,30]
	Sąlytis su savęs žalojimu	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-0,13	0,889	[-0,80, -0,30]
Emocijų išreiškimas	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su savęs žalojimu	-0,82	0,012	[-1,49, -0,14]
	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-0,68	0,073	[-1,41, 0,04]
	Sąlytis su savęs žalojimu	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,13	1	[-0,5, 0,80]
Atsigręžimas į religiją	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su savęs žalojimu	0,02	1	[-0,86, 0,89]
	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-0,91	0,061	[-1,85, 0,03]
	Sąlytis su savęs žalojimu	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-0,93	0,031	[-1,80, -0,06]

Savęs kaltinimas	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su savęs žalojimu	-0,76	0,048	[-1,52, -0,01]
	Nepatyrę sąlyčio	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	-0,66	0,155	[-1,48, 0,156]
	Sąlytis su savęs žalojimu	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,1	1	[-0,65, 0,85]

Pastaba. p – reikšmingumo lygmuo, 95% CI – pasikliautinas intervalas. *Bonferroni* korekcija taikyta analizuojant mąstymo nukreipimo, emocijų išreiškimo, atsigręžimo į religiją ir savęs kaltinimo strategijas; o *Games-Howell* korekcija – psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir pasitraukimo strategijas.

13 priedas. Sąlytį su skirtingomis savižudiško elgesio formomis patyrusių kalinamųjų potrauminio streso požymiai

Vengimo požymiai					
Grupės	<i>M (SD)</i>	Vidurkiniai rangai	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
2 grupė	1,15 (0,82)	45,22	977,50	-0,09	0,93
3 grupė	1,16 (0,84)	45,70			
Invaziniai požymiai					
Grupės	<i>M (SD)</i>	Vidurkiniai rangai	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
2 grupė	0,98 (0,88)	44,84	963,00	-0,21	0,84
3 grupė	0,94 (0,83)	45,98			
Padidinto dirglumo požymiai					
Grupės	<i>M (SD)</i>	Vidurkiniai rangai	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
2 grupė	1,07 (1,01)	44,13	3289,00	-0,50	0,62
3 grupė	0,94 (0,88)	46,50			
Bendras skalės įvertis					
Grupės	<i>M (SD)</i>	Vidurkiniai rangai	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
2 grupė	1,07 (0,83)	44,79	3289,00	-0,50	0,62
3 grupė	1,02 (0,78)	46,02			

Pastaba. 2 grupė – sąlytį su kitų savęs žalojimu patyrę kalinamieji, 3 grupės – sąlytį su kitų bandymu nusizudyti arba savižudybe patyrę kalinamieji, *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis, *U* - U testo koeficientas, *Z* - Z testo koeficientas, *p* – reikšmingumo lygmuo.

14 priedas. Psichologinės gerovės ir streso įveikos strategijų koreliacijų koeficientai ($N = 182$)

Įveikos strategijos	Psichologinė gerovė
Mąstymo nukreipimas	-0,13
Aktyvi įveika	0,12
Neigimas	-0,25**
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	-0,26**
Emocinės paramos naudojimas	-0,05
Pasitraukimas	-0,22**
Emocijų išreiškimas	-0,24**
Teigiamas perinterpretavimas	0,08
Planavimas	0,05
Humoro naudojimas	0,12
Priėmimas	-0,02
Atsigręžimas į religiją	-0,06
Savęs kaltinimas	-0,23**
Instrumentinės paramos naudojimas	0,03

Pastaba. ** $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi ryšiai paryškinti.

15 priedas. Potrauminio streso požymių ir įveikos strategijų koreliacijų koeficientai ($N = 87$)

Įveikos strategijos	Vengimo požymiai	Invaziniai požymiai	Padidinto dirglumo požymiai	Bendras potrauminio streso požymių įvertis
Mąstymo nukreipimas	0,44**	0,37**	0,41**	0,44**
Aktyvi įveika	-0,10	-0,18	-0,12	-0,15
Neigimas	0,37**	0,48**	0,50**	0,47**
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	0,21*	0,28**	0,35**	0,30**
Emocinės paramos naudojimas	0,31**	0,31**	0,23*	0,30**
Pasitraukimas	0,36**	0,42**	0,39**	0,43**
Emocijų išreiškimas	0,03	0,10	0,10	0,07
Teigiamas perinterpretavimas	0,10	0,11	0,09	0,11
Planavimas	-0,15	-0,16	-0,12	-0,15
Humoro naudojimas	-0,10	-0,11	-0,14	-0,10
Priėmimas	0,24*	0,11	0,11	0,17
Atsigręžimas į religiją	0,15	0,12	0,18	0,17
Savęs kaltinimas	0,33**	0,31**	0,30**	0,33**
Instrumentinės paramos naudojimas	0,19	0,17	0,09	0,18

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi ryšiai paryškinti

16 priedas. Potrauminio streso požymių ir psichologinės gerovės koreliacijų koeficientai ($N = 85$).

Kintamasis	Vengimo požymiai	Invaziniai požymiai	Padidinto dirglumo požymiai	Bendras potrauminio streso požymių įvertis
Psichologinė gerovė	-0,13	-0,24*	-0,35**	-0,24*

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi ryšiai paryškinti.

17 priedas. Kelių analizės modelio rezultatai

Priklausomi kintamieji	Nepriklausomi kintamieji	β	p
Mąstymo nukreipimas	Sąlytis su savęs žalojimu	0,208	0,035
	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,237	0,012
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	Sąlytis su savęs žalojimu	0,333	< 0,001
	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,199	0,013
Pasitraukimas	Sąlytis su savęs žalojimu	0,304	0,001
	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,312	< 0,001
Emocijų išreiškimas	Sąlytis su savęs žalojimu	0,285	0,004
	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,231	0,018
Atsigręžimas į religiją	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,254	0,004
Savęs kaltinimas	Sąlytis su savęs žalojimu	0,251	0,008
	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,218	0,020
Psichologinė gerovė	Mąstymo nukreipimas	0,025	0,821
	Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	–0,239	0,004
	Pasitraukimas	–0,073	0,446
	Emocijų išreiškimas	–0,051	0,619
	Atsigręžimas į religiją	–0,034	0,720
	Savęs kaltinimas	0,015	0,880
	Sąlytis su savęs žalojimu	–0,032	0,762
	Sąlytis su bandymu nusižudyti arba savižudybe	0,077	0,458

Pastaba. β – standartizuotas beta koeficientas, p – reikšmingumo lygmuo. Paryškinti statistiškai reikšmingi ryšiai.

18 priedas. Kelių analizės modelio kintamųjų paklaidų koreliacijos

Įveikos strategijos	Mąstymo nukreipimas	Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	Pasitraukimas	Emocijų išreiškimas	Atsigręžimas į religiją	Savęs kaltinimas
Mąstymo nukreipimas	1					
Psichoaktyvių medžiagų vartojimas	0,11	1				
Pasitraukimas	0,26**	0,29**	1			
Emocijų išreiškimas	0,20**	0,17	0,24*	1		
Atsigręžimas į religiją	0,19*	0,06	0,17	0,08	1	
Savęs kaltinimas	0,41**	0,14	0,24**	0,27**	0,19*	1

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$, statistiškai reikšmingi ryšiai paryškinti.

19 priedas. Streso įveikos strategijų prognostinė reikšmė potrauminio streso požymiams ($N = 89$)

Nepriklausomi kintamieji		Priklausomas kintamasis				
		Potrauminio streso požymiai		<i>F</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
		<i>β</i>	<i>p</i>			
Mąstymo nukreipimas		0,33	< 0,001	8,45	< 0,001	0,38
Psichoaktyvių vartojimas	medžiagų	0,26	0,005			
Pasitraukimas		0,24	0,014			
Emocijų išreiškimas		-0,05	0,564			
Atsigręžimas į religiją		0,05	0,617			
Savęs kaltinimas		0,13	0,180			

Pastaba. β – standartizuoti beta koeficientai, p – reikšmingumo lygmuo, F – Fisher testo koeficientas, R^2 – R kvadratu. Statistiškai reikšmingi rezultatai paryškinti.